

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 13 Європейської конвенції з прав людини

Право на ефективний засіб правового захисту

Оновлено 28 лютого 2023 р.

Підготовлено Секретаріатом. Не покладає зобов'язань на Суд.

Логотип: РАДА ЄВРОПИ, CONSEIL DE L'EUROPE.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити контактну форму: [запит на відтворення або публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації. Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. [Переклади, що очікуються](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, востаннє — 28 лютого 2023 року. До нього може бути внесено редакційні виправлення.

Посібники із судової практики доступні для завантаження за адресою <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікацій дивіться на сторінці Суду у твіттері за посиланням https://twitter.com/ECHR_CEDH.

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2023 р.

Зміст

Примітка для читачів.....	6
I. Загальні принципи.....	7
A. Значення статті 13 Конвенції.....	7
1. Обґрунтована скарга.....	8
2. Національні органи влади.....	12
3. Ефективні засоби правового захисту.....	14
B. Сфера застосування статті 13 Конвенції.....	20
C. Дії, на які поширюється стаття 13 Конвенції.....	22
1. Дії уряду або виконавчої влади.....	23
2. Дії законодавчої влади.....	23
3. Дії судової системи.....	23
4. Дії приватних осіб.....	24
II. Стаття 13 Конвенції та інші основні положення Конвенції та Протоколів до неї.....	25
A. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті.....	25
Стверджувані порушення права на життя.....	25
a. Загальні принципи.....	25
i. Ретельні та ефективні розслідування.....	26
ii. Компенсація.....	27
iii. Доступ до інформації.....	27
b. Вибрані приклади.....	27
B. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті.....	29
1. Стверджуване катування.....	29
a. Загальні принципи.....	29
i. Ретельні та ефективні розслідування.....	29
ii. Компенсація.....	30
b. Вибрані приклади.....	30
2. Умови утримання.....	31
a. Загальні принципи.....	31
i. Превентивні засоби правового захисту.....	32
ii. Компенсаційні засоби правового захисту.....	34
b. Вибрані приклади.....	34
3. Притулок, вислання та екстрадиція.....	35
a. Загальні принципи.....	35
b. Вибрані приклади.....	37
C. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 або у світлі цієї статті.....	39
D. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті.....	40

1.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 1 статті 5 або у світлі цього параграфа	40
2.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні з §§ 4 і 5 статті 5 або у світлі цих параграфів	41
E.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 6 або у світлі цієї статті	42
1.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 1 статті 6 або у світлі цього параграфа	42
а.	Загальні принципи	42
і.	Порушення права на розгляд справи протягом розумного строку	43
ii.	Превентивні засоби правового захисту та компенсаційні засоби правового захисту	43
b.	Вибрані приклади	46
і.	Тривалість кримінального провадження	46
ii.	Тривалість цивільного провадження	46
iii.	Тривалість адміністративного провадження	47
iv.	Тривалість виконавчого провадження	47
2.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 2 статті 6 або у світлі цього параграфа	48
F.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 7 або у світлі цієї статті	48
G.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті	49
1.	Повага права на приватне життя	49
а.	Свобода пересування	49
b.	Професійна поведінка	50
c.	Затримання	50
d.	Довкілля	50
e.	Неплатоспроможність	50
f.	Юридична служба	51
g.	Сексуальна орієнтація	51
h.	Репутація	51
i.	Дозвіл на проживання	51
j.	Приховане спостереження та збереження персональних даних	51
k.	Використання та розкриття персональних даних	53
2.	Повага до сімейного життя	54
3.	Повага до житла	56
4.	Повага до кореспонденції	56
5.	Притулок і вислання	57
H.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті	59
I.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті	61
J.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті	63
K.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 12 або у світлі цієї статті	64
L.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 34 або у світлі цієї статті	65
M.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті	66
N.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті	69
O.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті	70
P.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті	73
Q.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті	74
R.	Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 або у світлі цієї статті	76

S. Стаття 13 Конвенції і стаття 46.....	77
1. Процедура пілотного рішення.....	77
2. Виконання судових рішень.....	79
Перелік цитованих справ	80

Примітка для читачів

Цей Посібник — частина серії Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні постанови та рішення, винесені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 13 Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих та/або недавніх ухвал і рішень.*

Призначення ухвал і рішень Суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на розгляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті і розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 р., § 154, Серія А, № 25, більш нещодавно, *«Ероновіч проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 5 липня 2016 р.).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини і поширюючи судову практику у сфері прав людини серед всього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструменту європейського публічного порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ЄСПЛ 2005-VI, а нещодавно у справі *«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 р.).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, і національні органи влади та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство таким чином, щоб забезпечити повну реалізацію прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Гженда проти Польщі» (Grzeḁa v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в [Переліку ключових слів](#), вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

[База даних HUDOC](#) практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. [Керівництво користувача HUDOC](#).

* Цитована практика Суду може бути однією або обома офіційними мовами (англійською або французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті, винесеного палатою Суду. Аббревіатура «(ріш.)» вказує на те, що наводиться цитата з рішення Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

I. Загальні принципи

Стаття 13 Конвенції — Право на ефективний засіб правового захисту

«Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

Ключові слова HUDOC

Ефективний засіб (13) - Національний орган (13) - Обґрунтована скарга (13)

A. Значення статті 13 Конвенції

1. Відповідно до статті 1 Конвенції, яка передбачає: «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції», головна відповідальність за реалізацію та дотримання прав і свобод, гарантованих Конвенцією, покладається на національні органи влади. Таким чином, механізм подання скарг до Суду — це допоміжний захід до національних систем захисту прав людини. Цей допоміжний характер сформульований у статті 13 та § 1 статті 35 Конвенції¹ («*Коччіарелла проти Італії*» (*Cocchiarella v. Italy*) [ВП], 2006, § 38; «*Скордіно проти Італії (№ 1)*» (*Scordino v. Italy (No. 1)*) [ВП], 2006, § 140). Практика суду щодо § 1 статті 35 стосовно невичерпання національних засобів правового захисту містить багато конкретних прикладів ефективних засобів правового захисту: «*Мендрей проти Угорщини*» (*Mendrei v. Hungary*) (ріш.), 2018 (конституційний засіб правового захисту для оскарження дійсності закону, що безпосередньо стосується особи); «*Сайгили проти Туреччини*» (*Saygili v. Turkey*) (ріш.), 2017 (цивільний позов про відшкодування збитків у зв'язку з порушенням права на захист репутації); «*Атанасов та Апостолов проти Болгарії*» (*Atanasov and Apostolov v. Bulgaria*) (ріш.), 2017 (превентивний і компенсаційний засіб правового захисту для оскарження умов тримання під вартою); «*Ді Санте проти Італії*» (*Di Sante v. Italy*) (ріш.), 2004 (апеляція з питань права, щоб оскаржити суму компенсації, виплаченої за моральну шкоду відповідно до «Закону Пінто»).

2. Як видно з підготовчих матеріалів *Європейської конвенції з прав людини (European Convention on Human Rights)*², мета статті 13 полягає в тому, щоб забезпечити засоби, за допомогою яких особи можуть отримати захист на національному рівні у разі порушення їхніх конвенційних прав до того, як їм доведеться запустити міжнародний механізм подання скарги до Суду («*Кудла проти Польщі*» (*Kudła v. Poland*) [ВП], 2000, § 152). Таким чином, стаття 13 в принципі стосується скарг на істотні порушення положень Конвенції. Ця стаття, прямо виражаючи зобов'язання держав захищати права людини насамперед у межах їхньої правової системи, встановлює додаткову гарантію для особи, щоб забезпечити, що вона ефективно користується цими правами (*там само*, § 152).

3. Якщо стаття 13 не буде повністю застосована, особи будуть змушені систематично звертатися до Суду зі скаргами, які в іншому випадку повинні були б розглядатися в першу чергу в рамках національної правової системи, та, загалом, ефективне функціонування системи захисту прав людини, встановлене Конвенцією (як на національному, так і на міжнародному рівні), може бути послаблене (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 155). Відповідно, неповна перевірка існування та функціонування національних засобів правового захисту послабила б і зробила б ілюзорними гарантії статті 13, тоді як Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні, а практичні й ефективні права (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 192). Таким чином, принцип субсидіарності не означає відмови від будь-якого нагляду за результатами, отриманими від використання

1. Див. «Практичний посібник із критеріїв прийнятності» (*Practical Guide on Admissibility Criteria*), зокрема щодо невичерпання національних засобів правового захисту.

2. Збірне видання «Підготовчі матеріали» (*Travaux préparatoires*) Європейської конвенції з прав людини, том II, стор. 485 і 490, і том III, стор. 651.

національних засобів правового захисту (*«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany)* [ВП], 2001, § 45; *«Ріккарді Піззаті проти Італії» (Riccardi Pizzati v. Italy)* [ВП], 2006, § 82).

4. Отже, заявник, який не скористався належними та відповідними національними засобами правового захисту, не може посилається на статтю 13 окремо або в поєднанні з іншою статтею (*«Слімані проти Франції» (Slimani v. France)*, 2004, §§ 39-42; *«Султан Онер та інші проти Туреччини» (Sultan Öner and Others v. Turkey)*, 2006, § 117).

5. Стаття 13 гарантує надання ефективного засобу правового захисту в національному органі кожному, чиї передбачені Конвенцією права та свободи було порушено. Слово «гарантувати» — «grant» («octroi») — не вживається в англійському тексті статті 13, де говориться, що *«кожен... має право на ефективний засіб правового захисту»*.

6. Таким чином, стаття 13 вимагає національних засобів правового захисту в «компетентному національному органі», який дає можливість розглядати суть «обґрунтованої скарги» відповідно до Конвенції (*«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (Boyle and Rice v. the United Kingdom)*, 1988, § 52; *«Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства» (Powell and Rayner v. the United Kingdom)*, 1990, § 31; *«М.С.С. проти Бельгії та Греції» (M.S.S. v. Belgium and Greece)* [ВП], 2011, § 288; *«Де Суза Рібейро проти Франції» (De Souza Ribeiro v. France)* [ВП], 2012, § 78; *«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania)* [ВП], 2014, § 148) і надання відповідного судового захисту, тим не менш, Договірним державам надається свобода розсуду щодо виконання своїх зобов'язань за цим положенням (*«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (Vilvarajah and Others v. the United Kingdom)*, 1991, § 122; *«Чахал проти Сполученого Королівства» (Chahal v. the United Kingdom)*, 1996, § 145; *«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (Smith and Grady v. the United Kingdom)*, 1999, § 135).

7. Однак захист, наданий статтею 13, не поширюється аж так далеко, щоб вимагати будь-якої конкретної форми правового захисту, зважаючи на свободу розсуду, надану Договірним державам (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 190).

Стаття 13 також не вимагає включення Конвенції у національне законодавство (*Smith and Grady v. the United Kingdom*, 1999, § 135). Але зараз усі держави-учасниці включили Конвенцію до свого національного законодавства. Таким чином, практика Суду буде застосовуватися безпосередньо.

8. Стаття 13 не гарантує заявнику права на переслідування та засудження третьої сторони або права на «приватну помсту» (*«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneriyıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 147).

9. Вимоги статті 13 та інших положень Конвенції набувають форми гарантії, а не простої заяви про наміри чи практичної домовленості (*«Чонка проти Бельгії» (Čonka v. Belgium)*, 2002, § 83; *«Гебремедін [Габерамадьєн] проти Франції» (Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France)*, 2007, § 66; *«Сінгх та інші проти Бельгії» (Singh and Others v. Belgium)*, 2012, § 98; *«А.К. та інші проти Іспанії» (A.C. and Others v. Spain)*, 2014, § 95; *«Алланазарова проти Росії» (Allanazarova v. Russia)*, 2017, § 97). Це один із наслідків верховенства права, один із фундаментальних принципів демократичного суспільства, який притаманний усім статтям Конвенції.

1. Обґрунтована скарга

10. Немає підстав тлумачити статтю 13 як таку, яка вимагає, щоб за національним законодавством кожна особа мала право на засоби правового захисту для кожної передбачуваної скарги за Конвенцією, незалежно від того, наскільки необґрунтованою може бути її скарга: **скарга має бути «обґрунтованою»** з точки зору Конвенції (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, § 52; *«Моріс проти Франції» (Maurice v. France)* [ВП], 2005, § 106).

11. Стаття 13 гарантує наявність на національному рівні засобів правового захисту для забезпечення дотримання прав і свобод, закріплених у Конвенції, у будь-якій формі, в якій вони можуть бути забезпечені внутрішнім правопорядком (*«Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania)* [ВП], 2000, § 67). Стаття 13 **не існує самостійно**; вона лише доповнює інші суттєві положення Конвенції та протоколів до неї (*«Заволока проти Латвії» (Zavoloka v. Latvia)*, 2009, § 35 (a)). Її можна

застосовувати лише в поєднанні з однією чи кількома статтями Конвенції чи протоколами до неї або у світлі тих статей, порушення яких стверджується. Щоб посилатися на статтю 13, заявник також повинен мати обґрунтовану скаргу згідно з іншим положенням Конвенції.

12. Якщо заявник подає обґрунтовану скаргу про порушення права, передбаченого Конвенцією, національний правопорядок повинен забезпечувати ефективний засіб правового захисту (*«Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (Costello-Roberts v. the United Kingdom)*, 1993, § 39; *«Геттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, § 138).

13. Суд не вважає, що він повинен давати абстрактне визначення поняття обґрунтованості. Навпаки, у світлі конкретних фактів і характеру порушеного правового питання чи питань має бути визначено, чи було кожне окреме твердження про порушення, яке є основою для скарги за статтею 13, обґрунтованим і, якщо так, чи були вимоги статті 13 дотримані у зв'язку з цим (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, § 55; *«Платформа “Лікарі за життя” проти Австрії» (Plattform “Arzte für das Leben” v. Austria)*, 1988, § 27; *«Еспосіто проти Італії» (Esposito v. Italy)* (ріш.), 2007).

14. Якщо обґрунтованість скарги по суті не оспорується, Суд визнає застосовною статтю 13 (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*, 1991, § 121; *Chahal v. the United Kingdom*, 1996, § 147).

15. Якщо Суд визнав порушення статті Конвенції або Протоколів у відповідь на скаргу, щодо якої право на національний засіб правового захисту посилається на статтю 13, Суд визнає скаргу за статтею 13 обґрунтованою.

У справі *«Бати та інші проти Туреччини» (Bati and Others v. Turkey)*, 2004 (§ 138), стосовно тривалості провадження за скаргою на жорстоке поводження під час тримання під вартою в поліції молодих затриманих і вагітної жінки, що призвело до виправдання винних, оскільки термін давності злочину минув, Суд встановив, що відповідальність держави-відповідача за статтею 3 виникла внаслідок застосування тортур. Таким чином, скарги заявників були «обґрунтованими» для цілей статті 13.

У справі *«Камензінд проти Швейцарії» (Camenzind v. Switzerland)*, 1997 (§ 53), стосовно ефективності засобу правового захисту, доступного для оскарження обшуку будинку, «обґрунтований» характер скарги за статтею 8 не викликав сумніву, оскільки Суд встановив, що оскаржуваний обшук становив втручання у право заявника на повагу до його житла на порушення цієї статті.

16. Якщо заявник посилається на статтю 13, взяту разом з іншою статтею, без попереднього подання скарги відповідно до тієї статті окремо, Суд може прийняти точку зору, що скарга все ж обґрунтована, беручи до уваги, наприклад, усі факти й аргументи, висунуті заявником у національних судах і повторені перед Судом (*«Стеліан Рошка проти Румунії» (Stelian Roșca v. Romania)*, 2013, §§ 93-95); висновки як досудового розслідування, так і суду першої інстанції щодо тривалості досудової стадії (*«Ієрно проти Бельгії» (Hiernaux v. Belgium)*, 2017, § 44); визнання національним судом поганих умов утримання заявника у тюремній камері (*«Барботен проти Франції» (Barbotin v. France)*, 2020, § 32).

17. Суд також може вважати, що скарга обґрунтована, на основі першого враження (*prima facie*). Таким був висновок у справах щодо ефективності засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на тривалість провадження, де Суд спочатку розглядав скаргу за статтею 13, а потім скаргу за § 1 статті 6. У справі *«Панжу проти Бельгії» (Panju v. Belgium)*, 2014 (§ 52), не розв'язуючи питання про те, чи було дотримано вимогу розумного строку, Суд встановив, що скарга заявника щодо тривалості судового розслідування на основі першого враження «обґрунтована», оскільки розслідування триває вже понад 11 років. Таким чином, заявник мав право на ефективний засіб правового захисту у зв'язку з цим (див. також *«Сюрмелі проти Німеччини» (Sürmeli v. Germany)* [ВП], 2006, § 102, щодо цивільного провадження, яке тривало понад 16 років; *«Валада Матос дас Невес проти Португалії» (Valada Matos das Neves v. Portugal)*, 2015, § 74, щодо цивільного провадження, яке тривало понад 9 років; *«Олів'єрі та інші проти Італії» (Olivieri and Others v. Italy)*, 2016, § 48, щодо адміністративного провадження, яке тривало понад 18 років; *«Брудан проти Румунії» (Brudan v. Romania)*, 2018, § 70, щодо кримінального провадження, яке тривало понад 14 років).

Суд також визнав статтю 13 застосовною, оскільки заявник мав на основі першого враження обґрунтовану скаргу до національних судів відповідно до статті 3 Конвенції. У справі *«Єнго проти Франції» (Yengo v. France)*, 2015 (§ 64), Суд заснував цей висновок на тлумаченні рекомендацій, терміново виданих незалежним національним органом для перегляду умов тримання під вартою. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 і не розглядав питання про порушення статті 3 окремо.

18. Той факт, що скаргу було оголошено прийнятною, може вказувати на те, що її можна вважати «обґрунтованою». У справі *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003 (§ 137), Суд не знайшов порушення статті 8 Конвенції, але зазначив, що повинен визнати обґрунтований характер скарги за цією статтею.

19. Крім того, неприйнятність скарги може свідчити про незастосовність або відсутність порушення статті 13. У справі *Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988 (§ 54), Суд встановив, що за звичайного значення слів було важко уявити, як «явно необґрунтована» скарга все ж може бути «обґрунтованою» та навпаки. Відмова у розгляді справи як «явно необґрунтованої» в основному означає, що немає навіть видимості обґрунтованої скарги проти держави-відповідача (див. також *«Ейрі проти Ірландії» (Airey v. Ireland)*, 1979, § 18; *«Гьокче і Деміраль проти Туреччини» (Gökçe and Demirel v. Turkey)*, 2006, §§ 69-70).

У справі *Powell and Rayner v. the United Kingdom*, 1990 (§ 33), Суд зазначив, що для розв'язання питання про те, чи претензії по суті «обґрунтовані», слід розглянути конкретні факти та характер порушених правових питань, зокрема, у світлі рішень Комісії щодо прийнятності та аргументації, що міститься в них. Проте скарга не обов'язково вважалася обґрунтованою, оскільки перед тим, як відхилити її як неприйнятну, Комісія ретельно розглянула її та факти, на яких вона базувалася (див. також *Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, §§ 68-76 і 79-83; *Plattform "Arzte fur das Leben" v. Austria*, 1988, §§ 28-39). Таким чином, Суд був уповноважений розглядати всі питання факту та права, що виникають у контексті скарг за статтею 13, які були належним чином передані йому, включно з «обґрунтованістю» чи не обґрунтованістю кожної зі скарг по суті. І хоча рішення Комісії щодо обґрунтованості основних скарг не було вирішальним, у резолютивній частині та обґрунтуванні воно надало корисні вказівки щодо обґрунтованості для цілей статті 13.

У справі *«Вольтер проти Італії» (Walter v. Italy)* (ріш.), 2006, скарги по суті були оголошені неприйнятними як явно необґрунтовані, враховуючи те, що не було навіть видимості обґрунтованої скарги проти держави-відповідача. Таким чином, стаття 13 не застосовувалася, і ця частина заяви була несумісною за предметною юрисдикцією з положеннями Конвенції.

У справі *«Аль-Шарі та інші проти Італії» (Al-Shari and Others v. Italy)* (ріш.), 2005, Суд досліджуючи фактичні елементи, які змусили Суд відхилити скарги заявників відповідно до основного положення (статті), на яке вони посилалися, привели до висновку, згідно зі статтею 13, що скарга не була обґрунтована. Отже, стаття 13 не застосовувалася, і ця частина заяви була неприйнятною як явно необґрунтована.

У справі *«Кіріл Златков Ніколов проти Франції» (Kiril Zlatkov Nikolov v. France)*, 2016 (§§ 71-72) Суд встановив, що скарга, яка була визнана неприйнятною через відсутність суттєвої шкоди у значенні § 3(b) статті 35 Конвенції, навіть якщо вона не здається явно необґрунтованою, не була «обґрунтованою» у значенні судової практики застосування статті 13 (див. також *«Кудлічка проти Чеської Республіки» (Kudlička v. the Czech Republic)* (ріш.), 2015). З цього випливає, що стаття 13 не застосовується, і ця частина заяви була явно необґрунтована.

20. Виявлення порушення іншого положення Конвенції не є передумовою для застосування статті 13 (*Camenzind v. Switzerland*, 1997, § 53; *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003, §§ 130, 137 і 142; *«Нурі Курт проти Туреччини» (Nuri Kurt v. Turkey)*, 2005 § 117; *«Ратушна проти України» (Ratushna v. Ukraine)*, 2010, § 85). Попри її формулювання, **стаття 13 може вступити в дію навіть без порушення іншого положення** однієї з так званих «сутнісних» статей Конвенції (*«Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany)*, 1978, § 64). Особа не може довести порушення перед «національним органом», якщо вона спочатку не зможе подати до такого «органу» скаргу з цього приводу. Отже, фактичне порушення Конвенції не може бути передумовою для застосування статті 13. Стаття 13 гарантує наявність у національному правопорядку ефективного

засобу правового захисту для забезпечення виконання прав і свобод, передбачених Конвенцією, а, отже, для скарги на неможливість їхньої реалізації — у будь-якій формі, в якій вони можуть бути забезпечені («*Лімгоу та інші проти Сполученого Королівства*» (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*), 1986, § 205). Таким чином, навіть якщо Суд не встановив порушення положення, скарга може залишатися «обґрунтованою» для цілей статті 13 («*Вальсаміс проти Греції*» (*Valsamis v. Greece*), 1996, § 47; *Ratushna v. Ukraine*, 2010, § 85).

У справі «*Д.М. проти Греції*» (*D.M. v. Greece*), 2017 (§ 43), незважаючи на те, що Суд не встановив порушення статті 3 Конвенції за її суттєвою частиною, враховуючи умови тримання заявника під вартою, він не встановив, що скарга заявника у цьому зв'язку була необґрунтованою на основі першого враження. Суд дійшов такого висновку лише після розгляду справи по суті. Таким чином, було встановлено, що заявник подав обґрунтовану скаргу для цілей статті 13.

У справі «*Ніколае Віргіліу Танасе проти Румунії*» (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*) [ВП], 2019 (§ 219), скаргу за статтею 2 Конвенції було визнано прийнятною. Хоча Суд не встановив порушення цього положення, він все ж вирішив, що скарга, подана заявником за статтею 2, порушує серйозні питання факту та права, які вимагають розгляду по суті. Таким чином, Суд визнав, що відповідна скарга — «обґрунтована» для цілей статті 13 Конвенції.

У справі *Zavoloka v. Latvia*, 2009 (§§ 38-39), той простий факт, що Суд не встановив порушення статті 2 Конвенції, взятої окремо, не міг позбавити скаргу її «обґрунтованості» для цілей статті 13. Однак, враховуючи всі відповідні обставини справи, Суд дійшов висновку, що не було висунуто обґрунтованого твердження про порушення статті 2 щодо відшкодування шкоди, завданої заявниці через смерть її дочки в автомобільній аварії, спричиненій третьою стороною (див. також «*Янгер проти Сполученого Королівства*» (*Younger v. the United Kingdom*) (ріш.), 2003, щодо самогубства у в'язниці). Тобто Суд не встановив порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2.

21. Міркування щодо фактів, які змусили Суд відхилити скарги заявника за основними статтями Конвенції, можуть призвести до висновку відповідно до статті 13, що скарги не були обґрунтованими (*Al-Shari and Others v. Italy* (ріш.), 2005; *Walter v. Italy* (ріш.), 2006). Таким чином, стаття 13 не застосовуватиметься.

У справі «*Гелфорд проти Сполученого Королівства*» (*Halford v. the United Kingdom*), 1997 (§§ 69-70), Суд не виявив порушення статті 8 щодо телефонних дзвінків, здійснених заявницею на домашній телефон. Докази, надані заявницею щодо розумної ймовірності того, що до неї було застосовано якийсь захід стеження всупереч статті 8, не були достатніми, щоб підкріпити «обґрунтовану» скаргу у значенні статті 13. З цього випливає, що порушення статті 13 щодо скарги заявниці щодо її домашнього телефону не було.

У справі «*Чачан проти Туреччини*» (*Çaçan v. Turkey*), 2004 (§ 80), Суд встановив, що не було порушення статей 3 і 8 Конвенції або статті 1 Протоколу № 1, оскільки не було достатньої фактичної підстави для скарги заявниці на те, що її будинок і майно були знищені силами безпеки. Після всебічного вивчення фактів Суд дійшов висновку, що скарга не є обґрунтованою для цілей статті 13, враховуючи те, що заявниця не спромоглася продемонструвати докази *prima facie* про неправомірну поведінку з боку сил безпеки.

У справі «*Іван Атанасов проти Болгарії*» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), 2010 (§§ 101-102), Суд, беручи до уваги конкретні обставини та наявні докази, встановив, що порушення статті 8 і статті 1 Протоколу № 1 не мали місце, тому стаття 13 не була застосовна через відсутність обґрунтованої скарги.

22. Щоб визначити, що скарги не є «обґрунтованими» для цілей статті 13, Суд може послатися на міркування, які привели його до висновку про відсутність порушення іншого положення (*Halford v. the United Kingdom*, 1997, § 68; «*Хюсніє Текін проти Туреччини*» (*Hüsniye Tekin v. Turkey*), 2005, § 55; «*Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії*» (*Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*), 2007, § 90; «*Галанопулос проти Греції*» (*Galanopoulos v. Greece*), 2013, § 49), дійшовши висновку на основі наданих доказів, що вони не вказують на порушення («*Сьойлемез проти Туреччини*» (*Söylemez v. Turkey*), 2006, § 112; порівняйте з *Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, § 52; «*Кая проти Туреччини*» (*Kaya v. Turkey*), 1998, § 107; «*Яша проти Туреччини*» (*Yaşa v. Turkey*), 1998, § 113), або на незастосовність («*Атанасоглу та інші*

проти Швейцарії» (Athanassoglou and Others v. Switzerland) [ВП], 2000, § 59).

У справі *Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*, 2007 (§ 90), враховуючи те, що третій заявник не мав обґрунтованої скарги на порушення його права голосу та що Суд не встановив порушення статті 3, до цього заявника не була застосована стаття 13 Протоколу № 1.

У справі *Athanassoglou and Others v. Switzerland* [ВП], 2000 (§ 59), у контексті скарги на відсутність у національному законодавстві засобу судового захисту для оскарження рішення, зв'язок між цим рішенням і правами Конвенції, визнаними в національному законодавстві та на які посилаються заявники, був надто слабким і віддаленим, щоб викликати застосування § 1 статті 6 Конвенції. Підстави такого встановлення також привели до висновку, на підставі фактору віддаленості, що заявники не подали жодної обґрунтованої скарги про порушення статті 2 або статті 8 Конвенції та, отже, права на засіб правового захисту за статтею 13. Загалом, стаття 13 була незастосовна. Подібним чином, у справі *«Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland)*, 1997 (§ 42) Суд дійшов такого ж висновку щодо статті 13 після того, як визнав незастосовною статтю 6.

23. Суд також може визнати прийнятною заяву, єдина скарга якої стосується статті 13 (*«Чіззоммі проти Італії» (Chizzotti v. Italy)* (ріш.), 2005). До того ж Суд ухвалив рішення щодо застосовності статті 13 та наявності обґрунтованої скарги за статтею 1 Протоколу № 1 за аналогією з іншою справою (*Chizzotti v. Italy*, 2006, §§ 39-40).

2. Національні органи влади

24. Стаття 13 вимагає, щоб у випадку, коли особа правдоподібно вважає себе такою, що їй було завдано шкоди заходом, який ймовірно порушує Конвенцію, вона повинна мати **засіб правового захисту в національному «органі»** як для того, щоб її скарга була вирішена, так і, у разі необхідності, для отримання відшкодування (*Klass and Others v. Germany*, 1978, § 64; *«Сілвер та інші проти Сполученого Королівства» (Silver and Others v. the United Kingdom)*, 1983, § 113; *«Ліндер проти Швеції» (Leander v. Sweden)*, 1987, § 77 (а)).

25. Відповідно до підготовчих матеріалів Європейської конвенції з прав людини,³ національний орган, який буде ефективним засобом правового захисту, може бути **судовим або несудовим органом влади**.

26. Суд може **визнати необхідним засіб правового захисту в судовому органі**. У справі *«Рамірез Сенчез проти Франції» (Ramirez Sanchez v. France)* [ВП], 2006 (§§ 165-166), беручи до уваги серйозні наслідки тривалого одиночного ув'язнення засудженого, Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки згідно з національним законодавством не було ефективного засобу юридичного захисту в судовому органі для оскарження дотримання процесуальних правил або оскарження по суті, і, таким чином, — підстав для рішень про продовження одиночного ув'язнення засудженого терориста протягом восьмирічного періоду.

27. Навпаки, Суд може також прийняти точку зору, згідно з якою нема потреби **вирішувати, чи ефективно відшкодування обов'язково потребує судової процедури**, навіть з врахуванням того, що засоби судового захисту надають сильні гарантії незалежності, доступу для потерпілого і сім'ї та можливість виконання рішень про присудження компенсації відповідно до вимог статті 13 (*Klass and Others v. Germany*, 1978, § 67; *«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (T.P. and K.M. v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 109; *«З та інші проти Сполученого Королівства» (Z and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 110).

У справі *Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001 (§§ 110-111), Суд не вважав за доцільне робити будь-які висновки щодо того, чи лише судове провадження могло забезпечити ефективне відшкодування у випадку невиконання місцевою владою зобов'язань щодо захисту дітей, які зазнали жорстокого поводження з боку батьків. Однак Суд визнав, що заявники не мали у своєму розпорядженні належних засобів отримати рішення щодо своїх тверджень про те, що місцева влада не захистила їх від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, або можливості

3. Збірне видання «Підготовчі матеріали» (Travaux préparatoires) Європейської конвенції з прав людини, том II, стор. 485 і 490, і том III, стор. 651.

отримати позовне рішення про відшкодування завданої таким чином шкоди. Отже, їм не було надано ефективного засобу правового захисту в порушення статті 13 Конвенції.

28. **«Орган», згаданий у статті 13, не обов'язково повинен у всіх випадках бути судовою установою** в строгому сенсі або трибуналом у значенні § 1 статті 6 і § 4 статті 5 Конвенції (*«Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom)*, 1975, § 33; *Klass and Others v. Germany*, 1978, § 67; *Rotaru v. Romania* [ВП], 2000, § 69; *«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania)*, 2007, § 116).

Національний орган може бути квазісудовим органом, таким як омбудсмен (*Leander v. Sweden*, 1987), адміністративним (виконавчим) органом, таким як урядовий міністр (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988), або політичним органом, таким як парламентська комісія (*Klass and Others v. Germany*, 1978).

29. Проте **повноваження органу влади та процесуальні гарантії**, які він надає, беруться до уваги, щоб визначити ефективність засобу правового захисту (*Klass and Others v. Germany*, 1978, § 67; *Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, § 113 (b); *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 157; *«Мугеманганго проти Бельгії» (Mugemangango v. Belgium)* [ВП], 2020, § 67). Суд перевірить, чи **несудові «органи» незалежні** (*Leander v. Sweden*, 1987, §§ 77 b) і 81; *«Кхан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000, §§ 44-47) і чи надано **заявнику процесуальні гарантії** (*Chahal v. the United Kingdom*, 1996, §§ 152-154; *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012, § 79; *Allanazarova v. Russia*, 2017, § 93).

У справі *Khan v. the United Kingdom*, 2000 (§§ 45-47), направлення скарг до Управління розгляду скарг на поліцію з метою розслідування поведінки поліцейських було залишено на розсуд головного констебля. Крім того, Державний секретар відіграв важливу роль у призначенні, винагородженні та, за певних обставин, звільненні членів Управління розгляду скарг на поліцію. Таким чином, система розгляду скарг не відповідала стандартам незалежності, необхідним для того, щоб становити достатній захист від зловживання владою і, таким чином, забезпечувати ефективний засіб правового захисту в розумінні статті 13.

30. **Несудовий орган, як правило, повинен мати повноваження ухвалювати юридично обов'язкові до виконання рішення.** Що стосується засобів правового захисту щодо контролю за листуванням ув'язнених, вони не стосувалися, наприклад, Ради відвідувачів, яка не могла забезпечити виконання своїх висновків або розглядати заяви від осіб, які не перебували у в'язниці; або парламентського уповноваженого, який не мав повноважень виносити обов'язкове до виконання рішення про надання компенсації (*Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, §§ 114-115). Такий самий висновок був зроблений щодо омбудсмена і канцлера юстиції в контексті засобу правового захисту, доступного відповідній особі в системі таємних перевірок безпеки, незважаючи на їхні повноваження порушувати кримінальне чи дисциплінарне провадження (*Leander v. Sweden*, 1987, § 82; *«Зегерстедт-Віберг та інші проти Швеції» (Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden)*, 2006, § 118).

У справі *Chahal v. the United Kingdom*, 1996 (§ 154), Суд виявив недоліки у провадженні несудового характеру, що порушуються перед консультативною групою, яка переглядала наказ про депортацію підозрюваного в тероризмі, оскільки заявник не мав права, серед іншого, на юридичне представництво, група не мала повноважень приймати рішення, і її рекомендації міністру внутрішніх справ не мали обов'язкової сили та не розголошувалися. За таких обставин не можна вважати, що консультативна група надає достатні процесуальні гарантії для цілей статті 13.

Комісія, яка має лише дорадчі повноваження, не може розглядатися як ефективний засіб правового захисту. У справі *«Зазаніс проти Греції» (Zazanis v. Greece)*, 2004 (§ 47), повноваження відповідної комісії, порядок ініціювання проваджень в якій передбачався президентським указом, були суто консультативними. Таким чином, будь-який висновок щодо невиконання рішення Вищого адміністративного суду виконавчою владою не був обов'язковим для виконавчої влади.

31. **Орган, який здійснює перегляд, не може бути політичним органом, який видав оскаржувані інструкції**, інакше він буде суддею у власній справі. Так сталося б у випадку компетентного міністра, якби він розглядав скаргу щодо чинності наказу чи розпорядження, відповідно до якого було здійснено захід контролю за кореспонденцією, оскільки він не міг вважатися таким, що має

достатньо незалежну позицію, щоб відповідати вимогам статті 13 (*Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, § 116). Однак ситуація була б іншою, якби скаржник стверджував, що оскаржуваний захід був результатом неправильного застосування однієї з цих директив.

3. Ефективні засоби правового захисту

32. **Щоб бути ефективним, засіб правового захисту має бути здатним безпосередньо виправити оскаржувану ситуацію** («*Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії*» (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*), постанова Комісії, 1989; див. також сферу застосування статті 13 Конвенції у цьому Посібнику).

33. **Договірним державам надається певна свобода розсуду** (або поле розсуду) щодо способу, у який вони забезпечують необхідний засіб правового захисту та дотримуються своїх зобов'язань за Конвенцією відповідно до статті 13 (*Kaya v. Turkey*, 1998, § 106). Ані стаття 13, ані Конвенція загалом не встановлюють для Договірних держав жодного конкретного способу забезпечення в рамках внутрішнього законодавства ефективної імплементації будь-яких положень Конвенції (*Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, § 113; «*Рада профспілок цивільної служби та інші проти Сполученого Королівства*» (*Council of Civil Service Unions and Others v. the United Kingdom*), постанова Комісії, 1987). Але природа права, про яке йдеться, впливає на тип засобу правового захисту, який держава повинна надати відповідно до статті 13 (*Budayeva and Others v. Russia*, 2008, § 191). Див. також *сферу застосування статті 13 Конвенції та інші основні положення Конвенції та її Протоколів* у цьому Посібнику.

34. **Національні органи влади, які приймають рішення у справі, повинні розглянути скаргу за Конвенцією по суті** (*Smith and Grady v. the United Kingdom*, 1999, § 138; «*Пек проти Сполученого Королівства*» (*Peck v. the United Kingdom*), 2003, §§ 105-106; «*Хасан і Чауш проти Болгарії*» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], 2000, § 100; *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003, § 141; «*Глас Надєжда ЕООД і Еленков проти Болгарії*» (*Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria*), 2007, § 69; «*Бойчев та інші проти Болгарії*» (*Boychev and Others v. Bulgaria*), 2011, § 56). Таким чином, ефективність засобу правового захисту оцінюється щодо кожної скарги.

Засіб правового захисту повинен охоплювати суть скарги, поданої заявником. Якщо відповідний орган або суд переформулює скаргу або не врахує суттєвий елемент стверджуваного порушення Конвенції, засіб правового захисту буде недостатнім (*Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria*, 2007, § 69).

У справі *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [ВП], 2000 (§ 100), Верховний суд відмовився розглядати по суті скаргу за статтею 9 Конвенції, у якій стверджувалося про втручання держави у внутрішню організацію релігійної громади, встановивши, що Рада міністрів користується необмеженою дискреційною владою у розв'язанні питання про реєстрацію або відхилення реєстрації статуту та керівництва релігійної конфесії. Він лише розв'язав формальне питання про те, чи Указ про зміни в керівництві та статуті мусульманської громади був виданий компетентним органом. Таким чином, оскарження Указу до Верховного Суду не було визнано ефективним засобом правового захисту.

У справі «*Митрополія Бессарабії та інші проти Молдови*» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), 2001 (§ 138), Верховний суд не відповів на основні скарги заявників, а саме на їхнє бажання об'єднатися та спільно сповідувати свою релігію в церкві, відмінній від Митрополії Молдови, і мати право на доступ до суду для захисту своїх прав і захисту своїх активів, враховуючи, що правовим захистом користувалися лише конфесії, визнані державою. Отже, будиши невизнаною державою, Митрополія Бессарабії не мала прав, які вона могла б відстоювати у Верховному суді.

У цьому ж ключі див. *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003, § 141, і *Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria*, 2007, §§ 68-70.

35. **Ефективність засобу правового захисту оцінюється конкретно** («*Колоцца та Рубінат проти Італії*» (*Colozza and Rubinat v. Italy*), постанова Комісії, 1982, стор. 146-147). Щоб оскаржити винесене проти нього рішення, заявник намагався подати апеляцію — на перший погляд, несвоєчасно — яка дозволила б йому поскаржитися на те, що *заочне* провадження не відповідає статті 6 Конвенції. Апеляційний суд визнав скаргу неприйнятною. Однак, розглядаючи апеляцію з питань права, Касаційний суд все ж розглянув скаргу та дійшов висновку, що заявник був справедливо засуджений заочно. Таким чином, заявник мав ефективний засіб правового захисту.

36. **Вимоги статті 6 можуть бути доречними** для оцінки ефективності засобу правового захисту для цілей статті 13 Конвенції. Як правило, фундаментальний критерій справедливості, який охоплює рівність сторін, є складовим елементом ефективного засобу правового захисту. Засіб правового захисту не може вважатися ефективним, якщо не забезпечені мінімальні умови, які дозволяють заявнику оскаржити рішення, яке обмежує його або її права за Конвенцією («*Ксюллог проти Угорщини*» (*Csüllög v. Hungary*), 2011, § 46).

37. Термін «ефективний» означає, що **засіб правового захисту має бути достатнім і доступним, а також відповідати зобов'язанню оперативності** («*Пауліно Томас проти Португалії*» (*Paulino Tomás v. Portugal*) (ріш.), 2003; «*Челік та Імрет проти Туреччини*» (*Çelik and İmret v. Turkey*), 2004, § 59). Засіб правового захисту **повинен дозволяти подати скаргу про ймовірне порушення Конвенції**.

38. Через **надмірно обмежувальні вимоги** засіб правового захисту може стати неефективним. У справі *Camenzind v. Switzerland*, 1997 (§ 54), стосовно ефективності засобу правового захисту, за допомогою якого можна оскаржити обшук будинку згідно зі статтею 8 Конвенції, лише особи, які продовжували страждати, принаймні частково, від оскаржуваного рішення, мали правоздатність подати скаргу до обвинувальної палати Федерального суду, яка, відповідно, оголосила неприйнятною частину скарги заявника щодо обшуку, оскільки захід припинився і він більше не впливав на заявника. Таким чином, попри те, що суд розглянув скаргу в частині, що стосувалася прослуховування та запису телефонної розмови, цей засіб правового захисту не можна було назвати «ефективним» у значенні статті 13.

39. Засоби правового захисту **мають бути доступними для відповідної особи**.

У справі «*Петков та інші проти Болгарії*» (*Petkov and Others v. Bulgaria*), 2009 (§ 82), кандидати, які балотувалися на парламентських виборах, могли оскаржити результати виборів до Конституційного суду, але лише через обмежену категорію осіб або органів, які мали право звертатися до нього.

Однак Суд також встановив, що засіб правового захисту не був неефективним лише тому, що він не був безпосередньо доступним для відповідної особи, враховуючи те, що така особа мала переваги встановленої законом колективної системи врегулювання суперечок в арбітражному суді через представника акціонерів, Суд встановив, що ця система не порушує вимоги § 1 статті 6 Конвенції, які є суворішими, ніж вимоги статті 13 (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*, 1986, § 207).

У справах, які стосуються неповнолітніх, законний представник повинен бути спроможним порушувати справу від їхнього імені. У справі «*Маргарета і Роджер Андерссон проти Швеції*» (*Margareta and Roger Andersson v. Sweden*), 1992 (§ 101), матері не завадили оскаржити від імені її дванадцятирічної дитини обмеження на контакти між нею та її сином.

40. Внутрішній засіб правового захисту повинен надавати **мінімальні гарантії оперативності** («*Кадікіс проти Латвії (№ 2)*» (*Kadikis v. Latvia (no. 2)*), 2006, § 62). Засіб правового захисту, який не принесе результатів протягом достатнього часу, вважається неадекватним і неефективним (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, 1991, § 47; «*Пає проти Франції*» (*Payet v. France*), 2011, §§ 131-134).

У справі *Kadikis v. Latvia (no. 2)*, 2006 (§§ 62-63), Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки, зокрема, заявник був ув'язнений на 15 днів, а компетентний орган відповідно до закону мав строк у 15 або 30 днів для відповіді на заяву чи скаргу з можливістю продовження цих строків у певних випадках.

У тому ж ключі див. *«Вассерман проти Росії (№ 2)» (Wasserman v. Russia (no. 2))*, 2008, § 55-58 (більше ніж два з половиною роки, щоб винести рішення щодо тривалості виконавчого провадження), і *«Відас проти Хорватії» (Vidas v. Croatia)*, 2008, § 37 (3 роки 15 днів, щоб розв'язати питання про тривалість цивільного провадження).

Однак, у справі *«Кайч та інші проти Хорватії» (Kaić and Others v. Croatia)*, 2008 (§ 41), Суд не виключив можливості того, що можуть бути випадки, коли затримка виконання або навіть невиконання рішень Конституційного Суду може бути виправданою і не становитиме порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6. Однак у цій справі Уряд не намагався виправдати шестимісячну затримку, що було особливо важливим з огляду на той факт, що основне порушення стосувалося тривалості провадження.

41. Існування **простого повноваження призупинення** може бути достатнім для цілей статті 13, беручи до уваги характер шкоди, яка може бути заподіяна, та особливості справи (*«Озгюр Радіо-Сес Радіо Телевізійон Яїн Япим Ве Танитим А.Ш. Проти Туреччини (№ 1)» (Özgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey (no. 1))*, 2006, § 94; на противагу *«Джабарі проти Туреччини» (Jabari v. Turkey)*, 2000, § 50). У справі *Ozgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yapım Ve Tanıtım A.Ş. v. Turkey (no. 1)*, 2006 (§ 94), RTÜK, незалежний адміністративний орган, роль якого полягала в управлінні діяльністю радіо- та телевізійних станцій, заборонив діяльність компанії-заявника, яка транслювала радіопрोगрами, після виявлення в її діяльності порушення закону. Суд дійшов висновку, що наявність простої можливості призупинення виконання заходу може бути достатньою для дотримання статті 13, навіть якщо національні суди не задовольнили клопотання компанії-заявника про призупинення виконання у цій справі.

Такий самий висновок був зроблений у справах щодо вислання та екстрадиції іноземців, які стверджують, що в країні призначення вони будуть наражатися на серйозний і доведений ризик тортур або іншого жорстокого поводження. У справі *Allanazarova v. Russia*, 2017 (§§ 100-115), Суд визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3, оскільки оскарження екстрадиції згідно з російським законодавством не мало автоматичного ефекту призупинення та не передбачало суворої перевірки ризику жорстокого поводження в державі, Туркменістані, яка звернулася з проханням про екстрадицію жінки.

42. **Засоби захисту після події можуть бути цілком ефективними.** У справі *«М.С. Проти Швеції» (M.S. v. Sweden)*, 1997 (§§ 55-56), заявниця, чия скарга за статтею 8 Конвенції стосувалась розголошення без її згоди конфіденційних особистих і медичних даних одним державним органом іншому, могла порушити кримінальне та цивільне провадження у звичайних судах проти відповідного персоналу клініки й вимагати відшкодування збитків за порушення професійної таємниці. Беручи до уваги обмежений характер розкриття інформації та різні гарантії, зокрема зобов'язання Управління соціального забезпечення захищати й підтримувати конфіденційність інформації, різноманітні додаткові засоби правового захисту задовольняли вимоги статті 13.

Навпаки, Суд визнав порушення статті 13 Конвенції разом зі статтею 11, коли судовий засіб захисту, який був доступний організаторам щодо рішень про відмову в дозволі на їхні публічні заходи, лише після того, як вони повинні були відбутися (отже, це засіб правового захисту після події), не був таким, щоб забезпечити задовільну компенсацію за стверджені порушення Конвенції (*«Банчковський та інші проти Польщі» (Bączkowski and Others v. Poland)*, 2007, §§ 81-84; *«Алексєєв проти Росії» (Alekseyev v. Russia)*, 2010, §§ 97-100; *«Лашманкін та інші проти Росії» (Lashmankin and Others v. Russia)*, 2017, §§ 342-361).

43. Суд повинен реально оцінювати не лише наявність формальних засобів правового захисту в правовій системі відповідної Договірної сторони, але й загальний правовий і політичний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявника (*«Акдивар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey)*, 1996, § 69), ці принципи були розроблені відповідно до § 1 статті 35 Конвенції. У справі *«А.Б. проти Нідерландів» (A.B. v. the Netherlands)*, 2002 (§ 98), Суд взяв до уваги, по-перше, відсутність належного виконання владою судових постанов щодо усунення неприйнятних недоліків у в'язницях і, по-друге, невиконання термінових рекомендацій Європейського комітету із запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (СРТ). У справі *«Орхан проти Туреччини» (Orhan v. Turkey)*, 2002

(§ 392), Суд взяв до уваги ситуацію, яка існувала на південному сході Туреччини під час подій, на які скаржиться заявник, що характеризувалася насильницькими зіткненнями між силами безпеки і членами РПК. У справі *«Айдин проти Туреччини» (Aydin v. Turkey)*, 1997 (§ 107), Суд встановив, що держава повинна була вжити особливих заходів обережності під час огляду жінки, яка стверджувала, що її згвалтував під час ув'язнення державний службовець. Жертва повинна була бути оглянута з усією належною делікатністю медичними працівниками, які мають особливу компетентність у цій галузі та чия незалежність не була обмежена вказівками, наданими органом кримінального переслідування щодо обсягу огляду.

Проте держава-відповідач не має права посилається на політичний контекст як захист від недостатнього засобу правового захисту (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)* [ВП], 2001, § 193). Уряд-відповідач стверджував перед Комісією, що до вироблення узгодженого політичного розв'язання загальної кіпрської проблеми не може бути й мови про право переміщених осіб повернутися до будинків і об'єктів власності, які вони залишили на Північному Кіпрі, або претендувати на будь-яке нерухоме майно, яке належить органам влади «ТРПК».

44. Засіб правового захисту, якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом (*«Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey)*, 1997, § 89; *«Ільхан проти Туреччини» (İlhan v. Turkey)* [ВП], 2000, § 97).

У справах *«Союз демократичних солдатів Австрії та Губі проти Австрії» (Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria)*, 1994 (§ 53), *«Доран проти Ірландії» (Doran v. Ireland)*, 2003 (§§ 68-69), та *«Джавіт Ан проти Туреччини» (Djavit An v. Turkey)*, 2003 (§ 73), Уряд не навів жодного прикладу застосування можливих засобів правового захисту в подібній справі.

У справі *«Йовчев проти Болгарії» (Iovchev v. Bulgaria)*, 2006 (§§ 145-148), суди відхилили позов заявника та відмовили у компенсації лише на тій підставі, що він не надав достатніх доказів того, що зазнав моральної шкоди внаслідок умов утримання. Нічого не вказувало на те, що позов згідно із Законом про відповідальність держави за шкоду в принципі не може забезпечити засіб правового захисту у цьому зв'язку.

45. Зокрема, застосуванню засобу правового захисту не повинні невинуватити дії чи бездіяльність держави-відповідача (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 95 *наприкінці*; *Aydin v. Turkey*, 1997, § 103; *«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom)*, 2002, § 96). Таким чином, жодне питання про перешкоджання доступу до трибуналу не виникає, якщо учасник процесу, представлений адвокатом, вільно подає провадження в суд, надає зауваження до суду та подає апеляції на його рішення, які він вважає доречними (*«Матос е Сільва, Лда., та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal)*, 1996, § 64).

Зобов'язання держав згідно зі статтею 13 включає обов'язок забезпечити застосування компетентними органами засобів правового захисту, якщо вони надані (порівняйте § 3(с) статті 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права⁴). Було б неможливо уявити, якби стаття 13 забезпечувала право на засіб правового захисту і передбачала його ефективність, але не гарантувала застосування успішно використаних засобів правового захисту. Протилежне призведе до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який Договірні держави зобов'язалися поважати, ратифікувавши Конвенцію (*«Кенеді проти Угорщини» (Kenedi v. Hungary)*, 2006, § 47; *Kaić and Others v. Croatia*, 2008, § 40).

46. Щоб правило вичерпання набуло чинності, ефективний засіб правового захисту має існувати на дату подання заяви до Суду (*«Стоїца проти Румунії» (Stoica v. Romania)*, 2008, § 104). Однак із цього правила допускаються винятки, які можуть бути виправдані конкретними обставинами кожної справи (*«Бауманн проти Франції» (Baumann v. France)*, 2001, § 47). Суд визнав, що це було саме так, коли на національному рівні новий закон, спеціально розроблений для надання прямого відшкодування за порушення основних процесуальних прав, був введений зі зворотною силою, таким чином поклавши край системній проблемі, яка існувала в національній правовій системі до

4. Це положення Пакту зобов'язує держави-учасниці «забезпечити застосування компетентними органами засобів правового захисту, коли вони надаються».

його прийняття (*«Чаржинський проти Польщі» (Charzyński v. Poland)* (ріш.), 2005, §§ 40-41; *«Ічур проти Туреччини» (İçyer v. Turkey)* (ріш.), 2006, §§ 83-84; *«Ісмайлов проти Азербайджану» (Ismayilov v. Azerbaijan)*, 2008, § 38).

47. Ефективність має бути встановлена **щодо відповідного періоду**, оскільки подальшого розвитку судової практики буде недостатньо (*«Хідер проти Франції» (Khider v. France)*, 2009, §§ 142-145).

У справі *Ramirez Sanchez v. France* [ВП], 2006 (§§ 165-166), новий засіб правового захисту, який впливає зі зміни судової практики, не мав зворотної дії та не міг мати жодного відношення до позиції заявника; тому його не можна вважати ефективним. Таким чином, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 через відсутність у національному законодавстві засобу правового захисту, який би дозволив заявнику оскаржити рішення про продовження його одиночного ув'язнення.

Суд встановив, що йому **не потрібно розглядати засоби правового захисту, які не існували на відповідний час або не були застосовними до фактів справи**. Як Суд повторив у справі *Peck v. the United Kingdom*, 2003 (§ 102), його завдання полягає не в абстрактному перегляді відповідного закону чи практики, а в тому, щоб обмежитися, не випускаючи з уваги загальний контекст, вивчення питань, порушених у справі, яку він розглядає (див. також *«Аманн проти Швейцарії» (Amann v. Switzerland)* [ВП], 2000, § 88) і, зокрема, розглядати лише ті засоби правового захисту, які можуть мати певне значення для заявника (див. також *«Н. проти Швеції» (N. v. Sweden)*, постанова Комісії, 1986; *«Стюарт-Бреді проти Сполученого Королівства» (Stewart-Brady v. the United Kingdom)*, постанова Комісії, 1997).

48. **Одного остаточного судового рішення**, яким би вичерпним не було його обґрунтування, до того ж у першій інстанції, недостатньо, щоб переконати Суд, що існував ефективний засіб правового захисту, доступний теоретично та на практиці (*Sürmeli v. Germany* [ВП], 2006, § 113; *«Абраміуч проти Румунії» (Abramiuc v. Romania)*, 2009, § 128). Відсутність подальшої судової практики вказує на поточну невизначеність засобу правового захисту в практичному плані (*«Хорват проти Хорватії» (Horvat v. Croatia)*, 2001, § 44). Так у справі *«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії» (Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal)*, 2008 (§§ 56-57), Суд визнав порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6, враховуючи, що позов про встановлення недоговірної відповідальності держави не можна вважати «ефективним» засобом правового захисту, оскільки судова практика, що впливає з практики Верховного адміністративного суду, не була консолідована в португальській правовій системі шляхом гармонізації розбіжностей у судовій практиці, які можна було знайти на час винесення вироку.

49. Однак Суд може перевірити ефективність засобу правового захисту **до того, як можна буде визначити практику національних судів** (*«Славічек проти Хорватії» (Slaviček v. Croatia)* (ріш.), 2002; *«Ноголиця проти Хорватії» (Nogolica v. Croatia)* (ріш.), 2002). Відсутність усталеної судової практики може не мати вирішального значення. У справі *Charzyński v. Poland* (ріш.), 2005 (§ 41), на час, коли набув чинності закон 2004 року, довготривала практика національних судів ще не могла бути встановлена. Проте формулювання Закону 2004 року чітко вказувало, що він був спеціально розроблений для розв'язання проблеми надмірної тривалості провадження в національних судах. Таким чином, відповідно до § 1 статті 35 Конвенції заявник був зобов'язаний скаржитися до національного суду відповідно до цього Закону про порушення права на судовий розгляд упродовж розумного строку, просити прискорення провадження та вимагати справедливого задоволення.

50. **«Ефективність» засобу правового захисту для цілей статті 13 не залежить від певності сприятливого результату для заявника** (*«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden)*, 1976, § 50; *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 157; *Costello-Roberts v. the United Kingdom*, 1993, § 40; *«Хіلال проти Сполученого Королівства» (Hilal v. the United Kingdom)*, 2001, § 78).

Словосполучення *«засіб правового захисту»* в контексті статті 13 означає не засіб правового захисту, який має бути успішним, а просто доступний засіб правового захисту перед органом, уповноваженим розглядати скаргу по суті (*«К. проти Сполученого Королівства» (C. v. the United Kingdom)*, постанова Комісії, 1983). Стаття 13 гарантує наявність засобу правового захисту, але не гарантує успішного результату (*«Р. проти Сполученого Королівства» (R. v. the United Kingdom)*, постанова Комісії, 1984).

Слабкі шанси на успіх у світлі конкретних обставин справи не применшують «ефективності» засобу правового захисту для цілей статті 13 («*Мюррей проти Сполученого Королівства*» (*Murray v. the United Kingdom*), 1994, § 100).

Існування простих сумнівів щодо перспектив успіху конкретного засобу правового захисту, який не є очевидно марним, не є вагомою причиною для того, щоб не скористатися ним (*Akdivar and Others v. Turkey*, 1996, § 71; «*Красуський проти Польщі*» (*Krasuski v. Poland*), 2005, §§ 69-73; «*Скоппола проти Італії (№ 2)*» (*Scoppola v. Italy (no. 2)*) [ВП], 2009, § 70; «*Вучкович та інші проти Сербії*» (*Vučković and Others v. Serbia*) (попереднє заперечення) [ВП], 2014, § 74).

Сам по собі той факт, що всі позови заявника були відхилені, недостатній для визначення того, чи був засіб правового захисту «ефективним» (*Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 1976, § 50; *Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, § 67; *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*, 1994, § 55; *Amann v. Switzerland* [ВП], 2000, § 89). Так у справі *Amann v. Switzerland* [ВП], 2000 (§§ 89-90), Суд не виявив порушення статті 13 у світлі статті 8, вважаючи, що засіб правового захисту був ефективним, навіть якщо вимоги заявника були відхилені. Федеральний суд мав юрисдикцію виносити рішення щодо цих скарг і розглянув їх належним чином.

51. Контекст, у якому відбувається стверджуване порушення — або категорія порушень — **оскільки захист, наданий статтею 13, не є абсолютним**, може передбачати **невіддільні обмеження можливих засобів правового захисту** (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 151). Конвенцію слід читати в цілому, і тому будь-яке тлумачення статті 13 повинно узгоджуватися з логікою тексту. За таких обставин стаття 13 не вважається такою, що не може бути застосована, але її вимога щодо «ефективного засобу правового захисту» означає засіб правового захисту, який є настільки ефективним, наскільки це можливо, зважаючи на обмежену сферу звернення до контексту (*Klass and Others v. Germany*, 1978, §§ 68-69). Див. у тому ж дусі *Leander v. Sweden*, 1987, §§ 78-79; див. також частину цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні зі *статтею 8* або у світлі цієї статті (*Право на повагу до приватного і сімейного життя — таємне спостереження та збереження персональних даних*).

52. **Обсяг повноважень національних судів щодо судового розгляду має бути достатнім**, щоб гарантувати захист відповідно до статті 13. Недостатні повноваження судів щодо судового перегляду можуть призвести до порушення статті 13 (*Smith and Grady v. the United Kingdom*, 1999, §§ 136-139; *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003, §§ 141-142).

У справах «*Соєрінг проти Сполученого Королівства*» (*Soering v. the United Kingdom*), 1989 (§§ 121-124), і *Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*, 1991 (§§ 123-127), Суд визнав судовий перегляд ефективним засобом правового захисту для скарги заявників, дійшовши висновку, що порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 3 не було. Суди Сполученого Королівства мали змогу переглянути «обґрунтованість» рішення про екстрадицію чи вислання у світлі факторів, на які посилалися заявники в установах Конвенції в контексті статті 3.

53. Крім того, **сукупність засобів правового захисту, передбачених національним законодавством, може відповідати вимогам статті 13, навіть якщо жоден із засобів правового захисту сам по собі не може їх повністю задовольнити** (*Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, § 113 (c); *Leander v. Sweden*, 1987, § 77 (c); *Chahal v. the United Kingdom*, 1996, § 145; *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 157; *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012, § 79).

У справі «*Брінкат та інші проти Мальти*» (*Brincat and Others v. Malta*), 2014 (§ 64), Суд зазначив, що іноді він виявляв, за певних умов, що сукупність засобів правового захисту є достатньою для цілей статті 13 у поєднанні зі статтями 2 і 3 (див. також «*Джіуліані та Гаджіо проти Італії*» (*Giuliani and Gaggio v. Italy*) [ВП], 2011, § 338). Ця концепція, як правило, належить до ряду засобів правового захисту, які можуть використовуватися один за одним або паралельно і які забезпечують різні аспекти відшкодування, наприклад, цивільний засіб правового захисту, який передбачає компенсацію, і кримінальний позов для цілей задоволення процесуального аспекту статей 2 і 3 (*там само*, § 337).

У справі *Sürmeli v. Germany* [ВП], 2006 (§§ 102-116), стосовно тривалості судового провадження, Суд не виніс рішення щодо ефективності чотирьох засобів правового захисту в сукупності, враховуючи

те, що Уряд не стверджував і не показав, що комбінація двох або більше з них задовольняла б вимоги статті 13.

54. Засоби правового захисту можуть бути неефективними, **якщо є певні сумніви щодо того, які суди — цивільні, кримінальні, адміністративні чи інші — мають юрисдикцію** розглядати скаргу, і немає ефективного чи швидкого механізму вирішення такої невизначеності. У справі *«Мосендз проти України» (Mosendz v. Ukraine)*, 2013 (§§ 122-125), заявниця подала цивільний позов проти Міністерства внутрішніх справ, вимагаючи відшкодування шкоди у зв'язку із жорстоким поведінням та смертю її сина під час проходження строкової військової служби. Відповідно до вказівок місцевого суду, який відмовив у відкритті цивільного провадження, вона повторно подала позов за правилами адміністративного судочинства. Хоча суд першої інстанції задовольнив її позов, суд апеляційної інстанції скасував це рішення з процесуальних підстав, постановивши, що справа підпадає під юрисдикцію цивільних, а не адміністративних судів, це рішення було підтримано вищим судом більше ніж через 5 років після того, як заявниця подала позов. Як наслідок, вимога заявниці про відшкодування збитків залишилася без розгляду, і їй було відмовлено в ефективному національному засобі правового захисту на порушення статті 13 щодо її скарг за статтями 2 і 3 Конвенції.

55. Якщо заявник посилається на аргумент, що існуючий національний засіб правового захисту є неефективним, **Уряд зобов'язаний надати докази застосування та практичної ефективності запропонованого ним засобу правового захисту**, за конкретних обставин справи, надавши відповідні приклади із судової практики національних судів або вказівки на рішення адміністративних органів у подібній справі (*«Ефстратіу проти Греції» (Efstratiou v. Greece)*, 1996, § 49; *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 159; *Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden*, 2006, § 120; *«Ананієв та інші проти Росії» (Ananyev and Others v. Russia)*, 2012, § 110; *«Станев проти Болгарії» (Stanev v. Bulgaria)* [ВП], 2012, § 219). Суд розгляне, чи набув даний засіб правового захисту достатнього ступеня визначеності в застосуванні (*Čonka v. Belgium*, 2002, § 83; *Krasuski v. Poland*, 2005, § 68). Уряд має продемонструвати ефективність усіх засобів правового захисту, на які він спирається, інакше Суд може визнати порушення статті 13 (*«Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein)* [ВП], 1999, §§ 74-78; *«Ярашонен проти Туреччини» (Yarashonen v. Turkey)*, 2014, §§ 64-66) або відмовитися виносити рішення з цього приводу.

В. Сфера застосування статті 13 Конвенції

56. Сфера або обсяг дії зобов'язання за статтею 13 **змінюватиметься залежно від характеру скарги** за Конвенцією (*Chahal v. the United Kingdom*, 1996, §§ 150-151; *Aksoy v. Turkey*, 1996, § 95; *Aydin v. Turkey*, 1997, § 103; *Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, § 108; *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 96) **або характеру права, на яке посилаються** відповідно до Конвенції (*Hasan and Chaush v. Bulgaria* [ВП], 2000, § 98).

57. **Щоб бути ефективним, засіб правового захисту має бути здатним безпосередньо забезпечувати відшкодування за оскаржувану ситуацію** (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, постанова Комісії, 1989). Засоби подання скарг вважатимуться «ефективними», якщо вони могли запобігти виникненню або продовженню стверджуваного порушення або могли надати заявнику належне відшкодування за будь-яке порушення, яке вже сталося (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 158; *Ramirez Sanchez v. France* [ВП], 2006, § 160). Таким чином, успішним результатом ефективного засобу правового захисту може бути, наприклад, залежно від випадку, скасування, відкликання або зміна дії, що порушує Конвенцію, розслідування, відшкодування або санкції, накладені на особу, відповідальну за дію. Див. також частину цього Посібника щодо *статті 13 Конвенції та інших основних положень Конвенції та Протоколів до неї*.

Якщо йдеться про спірне порушення одного чи кількох прав, передбачених Конвенцією, потерпілому має бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за таке порушення. Крім того, у відповідних випадках компенсація матеріальної та моральної шкоди, спричиненої порушенням, у принципі має бути доступною як частина відшкодування (*T.P. and K.M. v. the United Kingdom* [ВП], 2001, § 107).

58. Суд приймає більш **суворий підхід** до поняття «ефективний засіб правового захисту» у таких ситуаціях:

- Якщо йдеться про таке фундаментальне право, як **право на життя** (стаття 2 Конвенції) або **заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження** (стаття 3 Конвенції), поняття ефективного засобу правового захисту для цілей статті 13 передбачає, без шкоди для будь-якого іншого засобу правового захисту, доступного в національній системі, крім виплати компенсації, де це доцільно, ретельне та ефективне розслідування, здатне призвести до ідентифікації та покарання винних та включно з ефективним доступом для скаржника до процедури розслідування (*Kaya v. Turkey*, 1998, § 107; *Yaşa v. Turkey*, 1998, § 114).
- Те саме стосується випадків, коли йдеться про **право на законний арешт або затримання** (стаття 5 Конвенції), і родич обґрунтовано стверджує, що його або її сина було взято під варту та він зник після арешту («*Kурт проти Туреччини*» (*Kurt v. Turkey*), 1998, § 140).

Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [статті 2](#), [статті 3](#) і [§ 1 статті 5](#).

Але Суд також провів різницю між ступенем ефективності засобів правового захисту, необхідних у зв'язку з **порушенням суттєвих прав державою або її представниками (негативні зобов'язання) та порушеннями через неспроможність держави захистити осіб від дій третіх сторін** (позитивні зобов'язання) (*Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, § 109; «*Кінан проти Сполученого Королівства*» (*Keenan v. the United Kingdom*), 2001, § 129). У справі *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002 (§ 97), Суд зазначив, що у випадках, коли мова йде про ймовірну неспроможність влади захистити людей від дій інших, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб влада брала на себе відповідальність за розслідування звинувачень. Проте жертві або її сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за дії чи бездіяльність, пов'язані з порушенням їхніх прав згідно з Конвенцією. Крім того, в принципі має бути доступна компенсація за моральну шкоду, спричинену порушенням.

Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [статті 2](#) і [статті 3](#).

59. Скарга заявника, який стверджує, що його повернення до іншої країни піддасть його поводженню, забороненому статтями 2, 3 і 8 Конвенції, потребує незалежного та ретельного розгляду (*Jabari v. Turkey*, 2000, § 50) та особливої оперативності (*Bati and Others v. Turkey*, 2004, § 136). Крім того, щоб бути ефективним, засіб юридичного захисту має супроводжуватися автоматичним ефектом призупинення заходів вислання у випадках, коли заявник скаржиться на ризик за статтями 2 або 3 (*Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, 2007, § 66; «*Хірсі Джамаа та інші проти Італії*» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*) [ВП], 2012, § 200). Цю вимогу щодо автоматичного призупинення дії також було підтверджено щодо скарг за статтею 4 Протоколу № 4 (*Čonka v. Belgium*, 2002, §§ 81-83; *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [ВП], 2012, § 206). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [статті 3 \(Притулок і вислання\)](#), [статті 8 \(вислання\)](#) і [статті 4 Протоколу № 4](#).

60. Суд визнає два типи ефективних засобів правового захисту: превентивні та компенсаційні засоби правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на ефективність засобів правового захисту щодо тверджень про погані умови тримання під вартою згідно зі статтею 3 Конвенції, тривалість провадження згідно з § 1 статті 6 Конвенції, а також у справах особливого характеру, коли тривалість провадження має вирішальне значення для сімейного життя заявника відповідно до статті 8 Конвенції. Таким чином, наприклад, засоби, доступні заявнику відповідно до національного законодавства для подання скарги на тривалість провадження згідно з § 1 статті 6, будуть «ефективними» у значенні статті 13, якщо вони можуть бути використані або для прискорення внесення рішення судами, які розглядають справу, або щоб надати стороні відповідне відшкодування за затримки, які вже мали місце (*Krasuski v. Poland*, 2005, § 66). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі статті 3: [Умови тримання під вартою \(загальні принципи\)](#), [Превентивні засоби правового захисту](#) та [Компенсаційні засоби](#)

правового захисту; § 1 статті 6 (превентивні та компенсаційні засоби правового захисту); і Стаття 8 (Дотримання права на сімейне життя).

61. У випадках, коли органи влади шляхом навмисних дій і бездіяльності перешкоджають кандидату в парламент балотуватися, порушення статті 3 Протоколу № 1 не може бути виправлено виключно шляхом присудження компенсації (*Petkov and Others v. Bulgaria*, 2009, § 79). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [статті 3 Протоколу № 1](#).

62. Ефективність засобу правового захисту може бути обмежена **щодо кваліфікованих прав**, таких як право **на свободу віросповідання** (*Hasan and Chaush v. Bulgaria* [ВП], 2000, §§ 98-99). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [статті 9](#).

Так само і під час здійснення **заходів спостереження**. Див. також п. 51 цього Посібника і частину про статтю 13 Конвенції у поєднанні з або у світлі [статті 8 \(Право на повагу до приватного і сімейного життя — таємне спостереження та збереження персональних даних\)](#).

63. Сфера застосування статті 13 може збігатися зі сферою застосування інших положень Конвенції, які гарантують певний засіб правового захисту.

У справах про позбавлення волі, коли йдеться про порушення § 1 статті 5 Конвенції, то §§ 4 і 5 статті 5 Конвенції є спеціальними (*lex specialis*) відносно більш загальних вимог статті 13 («*Цірліс і Кулумпас проти Греції*» (*Tsirilis and Kouloumpas v. Greece*), 1997, § 73; «*Ніколова проти Болгарії*» (*Nikolova v. Bulgaria*) [ВП], 1999, § 69; «*Дімітров проти Болгарії*» (*Dimitrov v. Bulgaria*) (ріш.), 2006). Таким чином, менш суворі вимоги статті 13 поглинаються. Відповідно, щоб вирішити, чи був заявник зобов'язаний скористатися певним національним засобом правового захисту щодо своєї скарги за § 1 статті 5 Конвенції, Суд повинен оцінити ефективність цього засобу правового захисту з точки зору §§ 4 і 5 статті 5 («*Руслан Яковенко проти України*» (*Ruslan Yakovenko v. Ukraine*), 2015, § 30). Якщо Суд визнає порушення Конвенції у світлі *lex specialis*, немає правового інтересу в повторному розгляді того самого предмета скарги відповідно до статті 13, яка є *lex generalis* («*Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії*» (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*), 1971, § 95; «*Хадісов і Течоев проти Росії*» (*Khadisov and Tsechoyev v. Russia*), 2009, § 162). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [§§ 4 і 5 статті 5](#).

Той самий принцип застосовується відповідно до статті 1 Протоколу № 7, яка забезпечує іноземцям право на оскарження рішення про вислання.

Крім того, § 1 статті 6 Конвенції, яка гарантує, серед іншого, право на доступ до суду, передбачає більш суворі гарантії, ніж гарантії ефективного засобу правового захисту за статтею 13. У результаті гарантії § 1 статті 6, що застосовуються до цивільних прав і обов'язків і кримінальних звинувачень, повністю поглинають гарантії статті 13 (*Airey v. Ireland*, 1979, § 35; *C. v. the United Kingdom*, постанова Комісії, 1983). Однак, коли стверджуване порушення Конвенції, про яке особа прагне заявити до «національного органу», є порушенням права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить § 1 статті 6, дублювання і, отже, поглинання, немає (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 147). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі [§ 1 Статті 6](#).

64. Якщо порушення права, передбаченого Конвенцією, супроводжується відсутністю ефективного засобу правового захисту, Суд може вирішити, що йому не потрібно розглядати таку саму ситуацію за статтею 13 («*Хокканен проти Фінляндії*» (*Hokkanen v. Finland*), 1994, § 74; «*Макдоннелл проти Сполученого Королівства*» (*McDonnell v. the United Kingdom*), 2014, § 90). У справі «*Ікс та Ігрік проти Нідерландів*» (*X. and Y. v. the Netherlands*), 1985 (§ 36), відсутність достатнього засобу правового захисту була одним із факторів, які змусили Суд визнати порушення статті 8 Конвенції. Тому йому не потрібно було розглядати те саме питання у світлі статті 13.

С. Дії, на які поширюється стаття 13 Конвенції

65. Сфера дії статті 13 поширюється на всі дії, щодо яких може існувати засіб правового захисту відповідно до національного законодавства.

1. Дії уряду або виконавчої влади

66. У принципі, усі дії уряду або виконавчої влади підпадають під дію статті 13 («*Аль-Нашиф проти Болгарії*» (*Al-Nashif v. Bulgaria*), 2002, § 137). У самій статті зазначено, що вона поширюється на дії, які спричиняють порушення Конвенції, вчинені особами, які діють як офіційні особи (*Wille v. Liechtenstein* [ВП], 1999, §§ 76-78).

2. Дії законодавчої влади

67. Що стосується актів законодавчого органу, **стаття 13 не заходить настільки далеко, щоб гарантувати засіб правового захисту, який дозволяє оскаржити закони Договірної держави як такі перед національним органом на підставі їхньої суперечності Конвенції** («*Зе Сандей Таймс проти Сполученого Королівства (№ 2)*» (*The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 2)*), 1991, § 61; *Costello-Roberts v. the United Kingdom*, 1993, § 40; «*А. проти Сполученого Королівства*» (*A. v. the United Kingdom*), 2002, §§ 112-113; «*Вища священна рада мусульманської громади проти Болгарії*» (*Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria*), 2004, § 107; «*Моріс проти Франції*» (*Maurice v. France*) [ВП], 2005, § 107; «*Паксас проти Литви*» (*Paksas v. Lithuania*) [ВП], 2011, § 114) або суперечить еквівалентним національним правовим нормам («*Джеймс та інші проти Сполученого Королівства*» (*James and Others v. the United Kingdom*), 1986, § 85). Таким чином, Суд може відхилити частину скарги як несумісну за предметною юрисдикцією з Конвенцією («*Саккоція проти Австрії*» (*Saccoccia v. Austria*) (ріш.), 2007) або визнати відсутність порушення статті 13 («*Роше проти Сполученого Королівства*» (*Roche v. the United Kingdom*) [ВП], 2005). Подібним чином стаття 13 дозволяє оскаржувати **загальну політику як таку** (*Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003, § 138).

Однак, на думку Комісії, цей принцип **не застосовується до імміграційних правил** («*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 1985, § 92). Вивчивши доступні засоби правового захисту, Суд встановив порушення статті 13 через відсутність ефективних національних засобів правового захисту для скарг за статтями 3, 8 і 14 Конвенції.

68. **Зі статті 13 не можна зробити висновок, що має бути засіб правового захисту проти законодавства як такого, якщо воно вважається таким, що не відповідає Конвенції.** Такий засіб правового захисту фактично прирівнявся б до певного роду судового перегляду законодавства, оскільки будь-який інший перегляд — зазвичай достатній для статті 13, яка вимагає лише «засобу правового захисту в національному органі» — навряд чи міг би бути ефективним щодо законодавства («*Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства*» (*Young, James and Webster v. the United Kingdom*), звіт Комісії, 1979, § 177). У справі «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], 2002 (§ 113), Суд зазначив, що **стаття 13 не може тлумачитися як така, що вимагає застосування засобів правового захисту** проти національного права, оскільки в іншому випадку Суд накладатиме на Договірні держави вимогу включити Конвенцію (див. також «*Джеймс та інші проти Сполученого Королівства*» (*James and Others v. the United Kingdom*), 1986, § 85).

У сфері скарг на законодавство Суд встановив, що йому не потрібно розглядати питання тлумачення зобов'язань за статтею 13 (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*, 1988, § 87), або що стаття 13 не застосовується («*Густафссон проти Швеції*» (*Gustafsson v. Sweden*), 1996, § 70), або що не було порушення статті 13 (*Maurice v. France* [ВП], 2005, § 107; «*Цоньо Цонев проти Болгарії*» (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria*), 2009, § 48).

69. **Стаття 13 не гарантує ефективного засобу правового захисту щодо конституційних положень** («*Джонстон та інші проти Ірландії*» (*Johnston and Others v. Ireland*), звіт Комісії, 1995, стор. 32-33; *Paksas v. Lithuania* [ВП], 2011, § 114).

3. Дії судової системи

70. Щодо дій судової влади стаття 13:

- не передбачає існування різних рівнів юрисдикції («*Мюллер проти Австрії*» (*Muller v.*

Austria), постанова Комісії, 1974);

- не гарантує ні права на оскарження, яке визнається статтею 2 Протоколу № 7 лише в обмеженій кількості справ («*Pizzetti проти Італії*» (*Pizzetti v. Italy*), звіт Комісії, 1991, § 41), ні права на другий рівень юрисдикції («*Ц. і Е. проти Австрії*» (*Z. and E. v. Austria*), постанова Комісії, 1986; «*Корчинський проти Польщі*» (*Korczynski v. Poland*), постанова Комісії, 1998; «*Чепйова проти Словаччини*» (*Csepová v. Slovakia*) (ріш.), 2002); та
- не гарантує права на подання скарги до Конституційного суду на додаток до прав, які вже є у звичайних судах («*Алтун проти Німеччини*» (*Altun v. Germany*), постанова Комісії, 1983).

71. **Сам факт того, що рішення вищого судового органу не підлягає подальшому судовому перегляду, сам по собі не порушує статтю 13 або не є обґрунтованою скаргою відповідно до Конвенції** («*Трегубенко проти України*» (*Tregubenko v. Ukraine*) (ріш.), 2003; «*Сітков проти Росії*» (*Sitkov v. Russia*) (ріш.), 2004; «*Юрій Романов проти Росії*» (*Yuriy Romanov v. Russia*), 2005, § 55). Якщо оскаржувана дія — дія вищого національного суду чи органу влади, застосування статті 13 непрямо обмежено, оскільки воно не потребує жодних додаткових засобів правового захисту («*Крочіані та інші проти Італії*» (*Crociani and Others v. Italy*), постанова Комісії, 1980, стор. 150 і 183, стосовно Конституційного суду; «*Ферайн Олтернатівс Локалрадіо Берн і Ферайн Радіо Дреєккланд Базель проти Швейцарії*» (*Verein Alternatives Lokalradio Bern and Verein Radio Dreyeckland Basel v. Switzerland*), постанова Комісії, 1986, стосовно Федеральної ради, вищого адміністративного органу; «*Таймс Ньюспейперс Лтд і Ендрю Нейл проти Сполученого Королівства*» (*Times Newspapers Ltd and Andrew Neil v. the United Kingdom*), постанова Комісії, 1991, § 60, стосовно Палати лордів). У справі «*Венденбург та інші проти Німеччини*» (*Wendenburg and Others v. Germany*) (ріш.), 2003, відсутність засобу правового захисту щодо рішення Конституційного Суду, який оголошував положення несумісним з Основним Законом, не викликало жодного питання за статтею 13, і ця частина заяви була визнана неприйнятною як явно необґрунтована.

72. Отже, положення Конвенції не можна тлумачити як такі, що зобов'язують держави створювати органи для нагляду за судовою системою чи національною юридичною практикою (*Pizzetti v. Italy*, звіт Комісії, 1991, § 41). Таким чином, стаття 13 не застосовується у випадках, коли стверджуване порушення Конвенції — судовий акт.

Як правило, стаття 13 не застосовується, якщо стверджуване порушення Конвенції відбулося **в контексті судового розгляду**, за винятком випадків, коли порушення, яке особа бажає подати до суду, — порушення права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить § 1 статті 6 (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 147). Таким чином, статтю 13 не можна трактувати як таку, що вимагає надання ефективного засобу правового захисту, який би дозволив особі поскаржитися на відсутність у національному законодавстві доступу до суду, як це гарантовано § 1 статті 6 (*там само*, § 151; «*Яссар Хюссейн проти Сполученого Королівства*» (*Yassar Hussain v. the United Kingdom*), 2006, § 26). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі § 1 статті 6.

Суд також визнав порушення статті 13 Конвенції у світлі § 2 статті 6, коли у заявника не було жодного засобу правового захисту в кримінальному суді, щоб отримати відшкодування за порушення його права вважатися невинуватим («*Констас проти Греції*» (*Konstas v. Greece*), 2011, §§ 56-57). Див. також частини цього Посібника щодо статті 13 Конвенції у поєднанні або у світлі § 2 статті 6.

4. Дії приватних осіб

73. Що стосується дій приватних осіб, то має бути засіб правового захисту, **якщо держава несе відповідальність за такі дії або не вжила щодо них необхідних заходів**. Так було, наприклад, у контексті засобів правового захисту щодо державного захисту демонстрацій, організованих окремими особами, а саме групою лікарів, які виступали проти абортів і закликали до реформування відповідного австрійського законодавства (*Plattform "Arzte fur das Leben" v. Austria*, 1988, §§ 34-39) та щодо відповідальності держави за смерть ув'язненого, якого убив психічно хворий співкамерник (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 101).

II. Стаття 13 Конвенції та інші основні положення Конвенції та Протоколів до неї

A. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті⁵

Стаття 2 ЄКПЛ — Право на життя

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- (a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- (b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- (c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Ключові слова HUDOC

Позитивні зобов'язання (2) - Життя (2-1) - Ефективне розслідування (2-1) - Застосування сили (2-2)

Стверджені порушення права на життя

а. Загальні принципи

74. Характер права, яке, як стверджується, порушили органи влади, матиме наслідки для характеру засобів правового захисту відповідно до статті 13. Беручи до уваги фундаментальну важливість права на життя, поняття ефективного засобу правового захисту для цілей статті 13 передбачає, без шкоди для будь-якого іншого засобу правового захисту, доступного в національній системі, на додаток до виплати компенсації, де це доцільно, ретельне й ефективне розслідування, здатне призвести до виявлення та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування (*Kaya v. Turkey*, 1998, § 107; *Yaşa v. Turkey*, 1998, § 114; «*Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії*» (*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*) [ВП], 2014, § 149).

75. Точніше, коли стверджені порушення передбачають пряму відповідальність представників держави, Суд встановив, що вимоги статті 13 ширші, ніж процедурне зобов'язання щодо розслідування, покладене на Договірні держави статтею 2 Конвенції («*Кіліч проти Туреччини*» (*Kiliç v. Turkey*), 2000, § 93; *Orhan v. Turkey*, 2002, § 384; «*Гонгадзе проти України*» (*Gongadze v. Ukraine*), 2005, § 192; «*Тагаєва та інші проти Росії*» (*Tagayeva and Others v. Russia*), 2017, § 619). За таких обставин, коли кримінальне розслідування обставин нападу було неефективним і коли ефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг існувати, включаючи цивільні засоби правового захисту, запропоновані Урядом, була внаслідок цього підірвана, Суд визнав, що держава не виконала своїх зобов'язань за статтею 13 Конвенції («*Ісаєва проти Росії*» (*Isayeva v. Russia*), 2005, § 229).

5. Див. [Посібник зі статті 2](#) (Право на життя).

76. Проте, розглядаючи стверджуване порушення статті 2 у її процесуальному аспекті щодо недоліків ефективності розслідування, він може вважати, що уже розглянув питання права і що йому не потрібно розглядати скарги окремо за статтею 13 («*Макараціс проти Греції*» (*Makaratzis v. Greece*) [ВП], 2004, § 86; «*Рамсахай та інші проти Нідерландів*» (*Ramsahai and Others v. the Netherlands*) [ВП], 2007, § 363; «*Каранджа проти Болгарії*» (*Karandja v. Bulgaria*), 2010, § 72; «*Яновеч та інші проти Росії*» (*Janowiec and Others v. Russia*) (ріш.), 2011, § 124; «*Масхадова та інші проти Росії*» (*Maskhadova and Others v. Russia*), 2013, § 193; *Tagayeva and Others v. Russia*, 2017, § 622). У справі *Budayeva and Others v. Russia*, 2008 (§ 195), роблячи свою оцінку в контексті процесуального аспекту права на життя, Суд розглянув не лише відсутність кримінального розслідування за випадковими смертями, а й відсутність інших засобів, доступних заявникам, за допомогою яких вони могли б отримати відшкодування за стверджуване невиконання владою своїх позитивних зобов'язань. Відповідно, Суд вирішив, що нема потреби розглядати цю скаргу також за статтею 13 Конвенції стосовно скарги за статтею 2.

i. Ретельні та ефективні розслідування

77. У випадках, коли держава ймовірно причетна до зникнення та/або смерті осіб, стаття 13 у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті накладає зобов'язання проводити ретельні та ефективні розслідування, здатні призвести до ідентифікації та покарання винних, а також надавати скаржнику ефективний доступ до процедури розслідування (*Kaya v. Turkey*, 1998, § 107-108; *Yaşa v. Turkey*, 1998, § 114; *Kiliç v. Turkey*, 2000, §§ 92-93; «*Салман проти Туреччини*» (*Salman v. Turkey*) [ВП], 2000, § 109).

78. Однак, з точки зору інтересів сім'ї померлого та їхнього права на ефективний засіб правового захисту, зі згаданої вище судової практики не обов'язково випливає, що стаття 13 буде порушена, якщо кримінальне розслідування чи судовий розгляд у конкретній справі не відповідають процесуальним зобов'язанням держави згідно зі статтею 2. У чотирьох справах Суд не виявив порушення статті 13 у світлі статті 2, оскільки наявні цивільні позови були ефективними засобами правового захисту, здатними забезпечити відшкодування за смертельну стрілянину поліцейських («*Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства*» (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*), 2001, §§ 161-165; «*Маккер проти Сполученого Королівства*» (*McKerr v. the United Kingdom*), 2001, §§ 172-176; «*Келлі та інші проти Сполученого Королівства*» (*Kelly and Others v. the United Kingdom*), 2001, §§ 155-159; «*Шенеген проти Сполученого Королівства*» (*Shanaghan v. the United Kingdom*), 2001, §§ 136-140).

79. Таким чином, неспроможність держави провести ретельне й ефективне розслідування відповідно до своїх процесуальних зобов'язань за статтею 2 не обов'язково порушує статтю 13. Важливо, однак, вплив невиконання державою цих зобов'язань на доступ сім'ї померлого до інших доступних та ефективних засобів правового захисту для встановлення відповідальності з боку державних діячів або органів щодо дій чи бездіяльності, що спричинили порушення їхніх прав за статтею 2 та, у відповідних випадках, отримання компенсації (*Öneryıldız v. Turkey* [ВП], 2004, § 148; *Budayeva and Others v. Russia*, 2008, § 191; *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [ВП], 2014, § 149).

80. Стосовно нещасних випадків зі смертельними наслідками, що сталися внаслідок небезпечної діяльності, яка підпадає під відповідальність держави, стаття 2 вимагає від органів влади за власною ініціативою провести розслідування причини загибелі людей, дотримуючись певних мінімальних умов. Без такого розслідування зацікавлена особа може бути не в змозі використати будь-який доступний їй засіб правового захисту для отримання захисту, враховуючи те, що знання, необхідні для з'ясування фактів, часто знаходяться виключно в руках державних службовців або органів влади (*Öneryıldız v. Turkey* [ВП], 2004, § 149; *Budayeva and Others v. Russia*, 2008, § 192).

81. Якщо мова йде про стверджувану неспроможність влади захистити людей від дій інших, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб органи влади взяли на себе відповідальність за розслідування звинувачень. Однак потерпілому або його сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за дії чи

бездіяльність, які спричиняють порушення їхніх прав згідно з Конвенцією (*Keenan v. the United Kingdom*⁶, 2001, § 129; *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 97).

ii. Компенсація

82. У разі порушення такого фундаментального права, як право на життя, стаття 13 вимагає присудження компенсації, якщо це доречно. Компенсація моральної шкоди, спричиненої порушенням, у принципі, має бути доступною як частина відшкодування (*Keenan v. the United Kingdom*, 2001, § 130; *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 97; «Буббінс проти Сполученого Королівства» (*Bubbins v. the United Kingdom*), 2005, § 171).

83. Сам Суд у відповідних випадках присудить справедливую сатисфакцію, визнаючи біль, стрес, тривогу та розчарування як належні підстави для компенсації за моральну шкоду (*Keenan v. the United Kingdom*, 2001, § 130; «Контрова проти Словаччини» (*Kontrová v. Slovakia*), 2007, § 64; «Погосян і Багдасарян проти Вірменії» (*Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia*), 2012, § 46).

84. Своєчасна виплата остаточної суми, присудженої як компенсація за спричинене страждання, буде суттєвим елементом засобу правового захисту за статтею 13 для одного з подружжя або одного з батьків, який загинув (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 101).

85. Загалом позови про відшкодування в національних судах можуть забезпечити ефективний засіб правового захисту у випадках стверджуваних незаконних дій або недбалості з боку органів державної влади («Карахер проти Сполученого Королівства» (*Caraher v. the United Kingdom*) (ріш.), 2000; *Hugh Jordan v. the United Kingdom*, 2001, § 162; *Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, § 99).

iii. Доступ до інформації

86. Якщо всі заявники отримали компенсацію від держави як жертви терористичного нападу, Суд надає особливого значення згідно зі статтею 13 їхньому доступу до інформації та, таким чином, встановленню істини для жертв стверджуваних порушень, одночасно забезпечуючи правосуддя та запобігаючи безкарності винних (*Tagayeva and Others v. Russia*, 2017, § 627).

У справі *Tagayeva and Others v. Russia*, 2017 (§§ 628-632), окрім кримінального розслідування терористичного нападу, відбулися різні інші провадження, і парламентські комісії провели місткі та детальні дослідження подій. Подальші звіти можна розглядати як аспект ефективних засобів правового захисту, спрямованих на встановлення знань, необхідних для з'ясування фактів, що відрізняється від процесуальних зобов'язань держави за статтями 2 і 3 Конвенції. Суд не виявив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 2.

b. Вибрані приклади

87. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 через відсутність ефективного кримінального розслідування, що спричинило неефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг би бути доступним, включаючи цивільні засоби правового захисту, такі як позов про компенсацію, у наведених нижче прикладах застосування сили представниками держави:

- вбивства, вчинені силами державної безпеки або за їхнім потуранням, або за підозрілих обставин («Танрикулу проти Туреччини» (*Tanrikulu v. Turkey*) [ВП], 1999, §§ 118-119; «Килич проти Туреччини» (*Kılıç v. Turkey*), 2000, §§ 92-93; «Махмут Кая проти Туреччини» (*Mahmut Kaya v. Turkey*), 2000, § 125-126);
- вбивство цивільних осіб солдатами («Хашієв та Акаєва проти Росії» (*Khashiyev and Akayeva v. Russia*)⁷, 2005, §§ 184-186);
- вбивство внаслідок насильницького зникнення (*Gongadze v. Ukraine*, 2005, §§ 192-194);
- вбивство сім'ї під час смертоносного авіабомбардування села армією («Абакарова проти Росії» (*Abakarova v. Russia*), 2015, §§ 104-105);

6. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.

7. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.

- смерть під час тримання під вартою (*Salman v. Turkey* [ВП]⁸, 2000, §§ 122-123);
- смерть призовника під час проходження ним військової служби («Атаман проти Туреччини» (*Ataman v. Turkey*), 2006, §§ 77-79).

88. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 стосовно дій приватних осіб:

- самогубство ув'язненого (*Keenan v. the United Kingdom*⁹, 2001, §§ 124-128; див. також п. 90 цього Посібника);
- вбивство ув'язненого його психічно хворим співкамерником (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, §§ 98-101; див. також п. 90 цього Посібника);
- смерть людини з розумовими вадами та ВІЛ-інфекцією в психіатричній лікарні (*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania* [ВП], 2014, §§ 152-153).

89. Суд не виявив порушення статті 13 у світлі статті 2, коли існували превентивні та/або компенсаційні засоби правового захисту у таких випадках:

- смерть ув'язненого (*Slimani v. France*¹⁰, 2004, §§ 39-42);
- смерть демонстранта, враженого кулею, випущеною силами безпеки (*Giuliani and Gaggio v. Italy* [ВП], 2011, §§ 337-339).

90. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 або у світлі цієї статті за відсутності засобу правового захисту, який би передбачав компенсацію моральної шкоди у таких справах:

- самогубство ув'язненого (*Keenan v. the United Kingdom*, 2001, §§ 129-131);
- вбивство ув'язненого його сусідом по камері (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*, 2002, §§ 98-101);
- смерті, спричинені випадковим вибухом на сміттєзвалищі поблизу бідного кварталу, і відсутність оперативності в адміністративному провадженні (*Öneryıldız v. Turkey* [ВП], 2004, §§ 150-155);
- чоловіка застрелено за відмову підкорятися наказам поліції (*Bubbins v. the United Kingdom*, 2005, § 172);
- убивство дітей батьком через відсутність захисту поліції (*Kontrová v. Slovakia*, 2007, §§ 63-65);
- самогубство після добровільної госпіталізації до психіатричного закладу («Рейнольдс проти Сполученого Королівства» (*Reynolds v. the United Kingdom*), 2012, §§ 61-69).

91. Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 2 щодо компенсації моральної шкоди, понесеної за відсутності обґрунтованої скарги, після смерті особи в автомобільній аварії, спричиненій третьою стороною (*Zavoloka v. Latvia*, 2009, §§ 40-42).

8. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.

9. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 2 і 3.

10. Відсутність порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 або 3.

В. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті

Стаття 3 Конвенції — Заборона катування

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Ключові слова HUDOC

Катування (3) - Нелюдське поводження (3) - Нелюдське покарання (3) - Поводження, що принижує гідність (3) - Покарання, що принижує гідність (3) - Ефективне розслідування (3) - Вислання (3) - Екстрадиція (3) - Позитивні зобов'язання (3)

1. Стверджуване катування

а. Загальні принципи

92. Характер права, гарантованого статтею 3 Конвенції, має значення для статті 13. Якщо особа має обґрунтовану скаргу про те, що її катували представники держави, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування (*Aksoy v. Turkey*, 1996, § 98; *Aydin v. Turkey*, 1997, § 103).

93. Якщо Суд встановлює порушення статті 3 у її процесуальному аспекті через недостатню ефективність розслідування, він може прийняти точку зору, що він уже розглянув питання права і що окремого питання за статтею 13 не виникає («*Йоргов проти Болгарії*» (*Iorgov v. Bulgaria*), 2004, § 90; «*Гьомі та інші проти Туреччини*» (*Gömi and Others v. Turkey*), 2006, § 83; «*Шечіч проти Хорватії*» (*Šečić v. Croatia*), 2007, § 61; «*Зелілоф проти Греції*» (*Zelilof v. Greece*), 2007, § 64; «*Різванов проти Азербайджану*» (*Rizvanov v. Azerbaijan*), 2012, § 66; *Jeronovičs v. Latvia* [ВП], 2016, § 125; «*Олександр Андреев проти Росії*» (*Aleksandr Andreyev v. Russia*), 2016, § 71; «*Олісов та інші проти Росії*» (*Olisov and Others v. Russia*), 2017, § 92).

94. Проте вимоги статті 13 ширші, ніж зобов'язання Договірної держави згідно зі статтею 3 (як і відповідно до статей 2 і 5) щодо проведення ефективного розслідування зникнення особи, яка, як було доведено, перебуває під їхнім контролем і за добробут якої вони відповідно несуть відповідальність (*Khashiyev and Akayeva v. Russia*, 2005, § 183; «*Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія*» (*El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*) [ВП], 2012, § 256; «*Наср і Гхалі проти Італії*» (*Nasr and Ghali v. Italy*), 2016, § 332).

і. Ретельні та ефективні розслідування

95. Враховуючи фундаментальну важливість заборони катувань та особливо вразливе становище жертв катувань, стаття 13 накладає, без шкоди на будь-які інші засоби правового захисту, доступні в національній системі, зобов'язання держав проводити ретельне й ефективне розслідування випадків катування (*Aksoy v. Turkey*, 1996, § 98; *Aydin v. Turkey*, 1997, § 103).

96. Це правда, що в Конвенції немає прямого положення, яке можна знайти в статті 12 Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, 1984 року, яке накладає обов'язок розпочати «швидке та неупереджене» розслідування, коли наявні достатні підстави вважати, що було вчинено катування. Однак, на думку Суду, така вимога включена у поняття «ефективного засобу правового захисту» відповідно до статті 13 (*Aksoy v. Turkey*, 1996, § 98; з відповідними змінами, *Soering v. the United Kingdom*, 1989, § 88).

97. Якщо мова йде про стверджувану неспроможність влади захистити людей від дій приватних осіб, стаття 13 не завжди може вимагати, щоб органи влади взяли на себе відповідальність за

розслідування звинувачень. Однак потерпілому або його сім'ї повинен бути доступний механізм для встановлення будь-якої відповідальності державних посадових осіб або органів за дії чи бездіяльність, які спричиняють порушення їхніх прав згідно з Конвенцією (*Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, § 109; «*E. та інші проти Сполученого Королівства*» (*E. and Others v. the United Kingdom*), 2002, § 110; «*О'Кеєффе проти Ірландії*» (*O'Keeffe v. Ireland*) [ВП], 2014, § 115).

ii. Компенсація

98. Якщо йдеться про таке фундаментальне право, як заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, стаття 13 вимагає присудження компенсації, якщо це доречно. Компенсація за моральну шкоду, спричинену порушенням, у принципі, має бути частиною ряду доступних засобів правового захисту (*Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, § 109; «*Маклінчі та інші проти Сполученого Королівства*» (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*), 2003, § 63).

99. Сам Суд часто присуджує справедливую сатисфакцію, визнаючи біль, стрес, тривогу та розчарування як належні підстави для компенсації за моральну шкоду (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*, 2003, § 66).

b. Вибрані приклади

100. Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 2 через відсутність ефективного кримінального розслідування, що спричинило неефективність будь-якого іншого засобу правового захисту, який міг би бути доступним, включаючи цивільні засоби правового захисту, такі як позов про компенсацію, у наведених нижче прикладах застосування сили представниками держави:

- тримання під вартою або ув'язнення (*Aksoy v. Turkey*, 1996, §§ 99-100; *Aydin v. Turkey*, 1997, §§ 104-109; «*Ассенов та інші проти Болгарії*» (*Assenov and Others v. Bulgaria*), 1998, § 118; «*Бююкдаг проти Туреччини*» (*Büyükdag v. Turkey*), 2000, §§ 65-69; *Bati and Others v. Turkey*, 2004, §§ 145-149; «*Чітаєв проти Росії*» (*Chitayev v. Russia*), 2007, §§ 202-203);
- напад на село силами безпеки («*Ілхан проти Туреччини*» (*Ilhan v. Turkey*) [ВП], 2000, §§ 98-103);
- надзвичайна передача затриманих агентам ЦРУ (*El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [ВП]¹¹, 2012, §§ 258-262; *Nasr and Ghali v. Italy*¹², 2016, §§ 334-337; див. також п. 141 цього Посібника).

101. Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 через відсутність ефективного засобу правового захисту для розгляду тверджень заявників щодо відсутності захисту з боку влади від дій приватних осіб у справах щодо таких питань:

- діти, які стали жертвами недбалості та серйозного насильства через жорстоке поводження з боку батьків (*Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, §§ 109-111; див. також п. 103 цього Посібника);
- діти, які стали жертвами сексуального насильства з боку вітчима («*Д.П. та Дж.К. проти Сполученого Королівства*» (*D.P. and J.C. v. the United Kingdom*)¹³, 2002, §§ 136-138);
- дитина, яка стала жертвою сексуального насильства з боку вчителя в державній школі (*O'Keeffe v. Ireland* [ВП], 2014, §§ 184-187);
- ув'язнений, який був героїновим наркоманом і страждав від абстинентного синдрому (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*, 2003, §§ 64-67; див. також п. 103 цього Посібника).

102. У справі «*Хюсейн Есен проти Туреччини*» (*Hüseyin Esen v. Turkey*), 2006, (§§ 56-64), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 у зв'язку з неефективністю кримінального провадження, яке

11. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5 і 8.

12. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3, 5 і 8 щодо першого заявника та порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 3 і 8 щодо другого заявника.

13. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 або 8.

спочатку призвело до засудження поліцейських за катування чоловіка, який утримувався під вартою, але яке втратило строк позовної давності, таким чином скасувавши засудження.

103. Суд встановив порушення статті 13 і світлі статті 3 за відсутності засобу правового захисту, який би уможлилював компенсацію моральної шкоди у таких справах:

- діти, які стали жертвами недбалості та серйозного насильства через жорстоке поводження з боку батьків (*Z and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2001, §§ 110-111);
- діти, які стали жертвами сексуального та фізичного насильства з боку партнера матері (*E. and Others v. the United Kingdom*, 2002, §§ 111-116);
- ув'язнений, який був героїновим наркоманом і страждав від абстинентного синдрому (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*, 2003, §§ 64-67);
- солдата з проблемами здоров'я, якого покарали надмірними фізичними вправами («*Чембер проти Росії*» (*Chember v. Russia*), 2008, §§ 71-73);
- погані умови життя в будинку соціального догляду для людей з психічними розладами (*Stanev v. Bulgaria* [ВП], 2012, §§ 219-221);
- жорстоке поводження міліції з чоловіком з метою отримати зізнання (*Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia*, 2012, §§ 44-48).

104. У справі «Асоціація «Невинність у небезпеці» та Асоціація «Дитинство та обмін» проти Франції» (*Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage v. France*), 2020, §§ 188-196, Суд не встановив порушення статті 13 разом зі статтею 3, оскільки той факт, що асоціація-заявник не виконала встановлених законом умов для подання позову проти французької держави (на підставі неправильного функціонування системи правосуддя через невжиття необхідних і належних заходів для захисту дитини від жорстокого поводження з боку батьків, що призвело до смерті), не може бути достатнім для висновку, що в цілому засіб правового захисту не відповідає статті 13. Практика французьких судів з часом пом'якшила умови для подання позову про встановлення відповідальності держави. Таким чином, відповідальність держави за «грубу недбалість» може бути встановлена сукупністю більш дрібних недбалих дій, що призвели до збою в роботі системи правосуддя. Не здавалося нерозсудливим те, що французькі законодавчі органи повинні були встановити правила щодо цивільної відповідальності держави в цьому конкретному контексті захисту незалежності судової системи, з огляду на складність і специфіку судових повноважень, включаючи слідчу та поліцейську діяльність. Однак вибір таких норм повинен був забезпечити ефективний засіб правового захисту як на практиці, так і за законом.

105. У справі «*Лосте проти Франції*» (*Loste v. France*), 2022 (§§ 67-78), Суд встановив порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтями 3 та 9 стосовно позову про відшкодування збитків (для встановлення відповідальності держави за жорстоке поводження із заявницею з боку чоловіка сертифікованої доглядальниці протягом 12 років перебування у прийомній сім'ї, а також за неспроможність сім'ї дотриматися зобов'язання, яке вони взяли на себе у зв'язку з положенням про релігійний нейтралітет, яке передбачає повагу до мусульманського віросповідання заявниці та її сім'ї). Засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки адміністративні суди продемонстрували надмірний формалізм, відхиливши позов заявниці на підставі спливу 4-річного строку позовної давності. Суди не поцікавилися в заявниці, як це передбачено законодавством, про дату, коли вона отримала «достатньо інформації», щоб мати змогу довести, що завдана їй шкода спричинена діями органів влади, і подати позов.

2. Умови утримання

а. Загальні принципи

106. Що стосується основоположних прав ув'язненого згідно зі статтею 3, превентивні та компенсаційні засоби правового захисту мають бути взаємодоповнюючими, щоб вважатися ефективними (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, § 98; «*Торреггіані та інші проти Італії*» (*Torreggiani and Others v. Italy*), 2013, § 50; «*Володя Аветісян проти Вірменії*» (*Volodya Avetisyan v. Armenia*), 2022, § 29).

107. Вирішальне питання при оцінці ефективності засобу правового захисту щодо скарги на жорстоке поводження полягає в тому, чи може заявник подати цю скаргу до національних судів, щоб отримати пряме і своєчасне відшкодування, а не просто непрямий захист прав, гарантованих статтею 3 Конвенції («*Мандіч і Йовіч проти Словенії*» (*Mandić and Jović v. Slovenia*), 2011, § 107). Таким чином, виключно компенсаційний засіб правового захисту не може розглядатися як достатня відповідь на твердження про умови тримання під вартою або ув'язнення, що порушують статтю 3, оскільки він не матиме «превентивного» ефекту в тому сенсі, що не буде здатним запобігти продовженню стверджуваного порушення або надати можливості ув'язненим отримати покращення матеріальних умов тримання під вартою («*Ценбауер проти Хорватії*» (*Cenbauer v. Croatia*) (ріш.), 2004; «*Норберт Сікорський проти Польщі*» (*Norbert Sikorski v. Poland*), 2009, § 116; *Mandić and Jović v. Slovenia*, 2011, § 116).

108. Єдина перспектива майбутньої компенсації легітимізувала б особливо серйозні страждання в порушення статті 3 і неприйнятно послабила б юридичне зобов'язання держави привести стандарти тримання під вартою у відповідність до вимог Конвенції (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, § 98; «*Варга та інші проти Угорщини*» (*Varga and Others v. Hungary*), 2015, § 49).

109. У справі «*Улемек проти Хорватії*» (*Ulemek v. Croatia*), 2019, описано взаємозв'язок між превентивними та компенсаційними засобами правового захисту щодо умов тримання під вартою, які порушують статтю 3.

110. Ув'язнені повинні мати можливість скористатися засобами правового захисту, не боячись, що понесуть за це покарання чи негативні наслідки («*Нешков та інші проти Болгарії*» (*Neshkov and Others v. Bulgaria*), 2015, § 191).

i. Превентивні засоби правового захисту

111. Якщо заявник був ув'язнений в умовах, що порушують статтю 3, найкраща можлива форма відшкодування — негайне припинення порушення права не піддаватися нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню. Превентивні засоби правового захисту повинні забезпечувати швидкий і старанний розгляд скарг ув'язнених незалежним органом або судом, уповноваженим виносити рішення про вжиття заходів (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 214 і 219). Він має розглянути суть скарги за Конвенцією (*Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 183).

Наприклад, щоб превентивний засіб правового захисту щодо умов тримання під вартою перед адміністративним органом був ефективним, цей орган повинен (а) бути незалежним від органів, відповідальних за пенітенціарну систему, (b) забезпечувати ефективну участь ув'язнених у розгляді їхніх скарг, (c) забезпечувати швидке і старанне розглядання скарг ув'язнених, (d) мати у своєму розпорядженні широкий спектр правових інструментів для усунення проблем, які лежать в основі цих скарг, та (e) бути здатним видавати обов'язкові рішення, які підлягають виконанню (*Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, §§ 182-183 і 282-283). Будь-який такий засіб правового захисту також має бути здатним забезпечити допомогу в розумно короткі строки (*Torreggiani and Others v. Italy*, 2013, § 97).

Отже, скарга до прокурора, яка не надає особі, яка її використовує, особистого права на здійснення державою наглядових повноважень, і скарга до омбудсмена, який не може виносити обов'язкові до виконання рішення, не можуть вважатися ефективними засобами правового захисту (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 102-106). Однак скарга до судді з питань виконання вироку або до адміністративного суду — ефективний засіб правового захисту («*Стелла та інші проти Італії*» (*Stella and Others v. Italy*) (ріш.), 2014, §§ 46-55; *Atanasov and Apostolov v. Bulgaria* (ріш.), 2017). Система, за якої скарга спочатку розглядається адміністрацією пенітенціарної установи з подальшим судовим розглядом суддею, відповідальним за виконання вироків, буде ефективним засобом правового захисту («*Дом'ян проти Угорщини*» (*Domján v. Hungary*) (ріш.), 2017, §§ 21-23).

Засіб правового захисту, який за інших обставин — ефективний, може виявитися незадовільним за конкретних обставин справи. Так, наприклад, якщо відповідь на скаргу ув'язненого до судових органів надається лише листом, а не рішенням, як того вимагає відповідне національне законодавство, ця обставина може зробити засіб правового захисту неефективним («*Лоніч проти Хорватії*» (*Lonić v. Croatia*), 2014, §§ 57-63). Подібним чином скарга прокурору, який зазвичай

незалежний від пенітенціарної служби, не є ефективним засобом правового захисту, якщо за конкретних обставин справи прокурор не зміг вивчити документи щодо умов утримання ув'язненого через режим суворої конфіденційності (*Csüllog v. Hungary*, 2011, §§ 48-49).

112. У контексті превентивних засобів правового захисту допомога може, залежно від характеру основної проблеми, полягати або в заходах, які стосуються лише відповідного ув'язненого, або в ширших заходах, які здатні вирішити ситуації масових і одночасних порушень прав ув'язнених внаслідок неналежних умов у певній виправній установі (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, § 219; *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 189).

ii. Компенсаційні засоби правового захисту

113. Крім того, кожен, хто перебував під вартою в умовах, що не поважають людську гідність особи, повинен мати можливість отримати відшкодування за порушення (*«Бенедіктов проти Росії» (Benediktov v. Russia)*, 2007, § 29; *Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 97-98 і 221-231).

114. Засоби правового захисту повинні дозволяти особам, які були ув'язнені в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах до суду, *серед іншого*, вимагати компенсацію в сумі, яка не повинна бути необґрунтованою у порівнянні з компенсаціями, присудженими Судом у подібних справах (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 221-231; *Yarashonen v. Turkey*, 2014, § 61). Однак Суд встановив, що той факт, що позов заявника про компенсацію було задоволено лише частково, сам по собі недостатній, щоб поставити під сумнів ефективність компенсаційного засобу правового захисту, передбаченого законодавством Естонії (*«Нікімін та інші проти Естонії» (Nikitin and Others v. Estonia)*, 2019, § 216). Він також зазначив, що відповідно до принципу субсидіарності національним органам влади має бути надана широка свобода розсуду для оцінки компенсації, яка має бути присуджена. Оцінка повинна проводитися відповідно до власної правової системи та традицій держави, беручи до уваги рівень життя в країні, навіть якщо це призводить до сум, менших за суми, встановлені Судом в аналогічних справах (*«Шмелев проти Росії» (Shmelev v. Russia)* (ріш.), 2020, §§ 91-94).

115. Компенсаційний засіб має бути доступним для будь-якого нинішнього чи колишнього ув'язненого, який утримувався в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах, що є порушенням статті 3, і подав заяву з цього приводу. Тягар доведення, покладений на позивача, не повинен бути надмірним. Від ув'язнених може вимагатися представити докази *prima facie* і надати такі легкодоступні докази, як-от докладний опис оскаржуваних умов, свідчення свідків або скарги та відповіді від тюремної адміністрації чи наглядових органів, але владні органи повинні тоді спростувати твердження (*Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 184). Погані умови тримання під вартою дають підстави для серйозного припущення, що вони завдали моральної шкоди потерпілій особі (*Iovchev v. Bulgaria*, 2006, § 146; *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 190). Національні норми та практика, що регулюють дію засобу правового захисту, мають відображати існування цієї презумпції, а не ставити присудження компенсації в залежність від здатності позивача довести провину конкретних посадових осіб чи органів та незаконність їхніх дій (*Ananyev and Others v. Russia*, 2012, § 229) або довести за допомогою зовнішніх доказів наявність моральної шкоди у формі емоційного стресу (*Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, § 190).

116. Засоби правового захисту повинні дозволяти ув'язненим, які утримуються в очікуванні суду в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах, шукати форми захисту, які можуть включати пом'якшення покарання, за умови, що пом'якшення здійснюється спеціально з цієї причини та його вплив на тривалість покарання — вимірний (*Stella and Others v. Italy* (ріш.), 2014, §§ 59-63; *Varga and Others v. Hungary*, 2015, § 109).

b. Вибрані приклади

117. Суд встановив наявність порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 у таких справах:

- умови затримання (*Assenov and Others v. Bulgaria*, 1998, §§ 114-118, під вартою в поліції; *Ananyev and Others v. Russia*, 2012, §§ 100-119; *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015, §§ 192-213; *Varga and Others v. Hungary*, 2015, §§ 51-65; *«Г.Б. та інші проти Туреччини» (G.B. and Others v. Turkey)*, 2019, §§ 125-137, матері-мігрантки та її неповнолітніх дітей; *Barbotin v. France*, 2020, §§ 50-59; *«Дж.М.Б. та інші проти Франції» (J.M.B. and Others v. France)*, 2020, §§ 212-221; *«Сукачов проти України» (Sukachov v. Ukraine)*, 2020, §§ 118-125; *«Дікайу та інші проти Греції» (Dikaïou and Others v. Greece)*, 2020, §§ 65-73, про ВІЛ-позитивних ув'язнених; *Volodya Avetisyan v. Armenia*, 2022, §§ 29-34);
- заходи щодо продовження одиночного ув'язнення засудженого терориста на вісім років (*Ramirez Sanchez v. France* [ВП], 2006, §§ 162-166);

- неодноразові переміщення у в'язниці та часті особисті обшуки ув'язненого з групи високого ризику (*Khider v. France*, 2009, §§ 141-145);
- неодноразові переміщення та спеціальні заходи тримання під вартою («*Бамухаммад проти Бельгії*» (*Batouhammad v. Belgium*), 2015, §§ 168-173);
- перевезення ув'язнених («*Томов та інші проти Росії*» (*Tomov and Others v. Russia*), 2019, §§ 143-156);
- виконання тюремного дисциплінарного стягнення у дисциплінарній камері протягом 45 днів (*Payet v. France*, 2011, §§ 131-134);
- системний збій, що робить неефективним наказ про забезпечення основних потреб ув'язнених під час страйку персоналу в'язниці («*Класенс проти Бельгії*» (*Clasens v. Belgium*), 2019, §§ 44-47).
- неодноразові та випадкові обшуки з роздяганням ув'язнених, пов'язані з відвідуваннями у в'язниці («*Рот проти Німеччини*» (*Roth v. Germany*), 2020, §§ 94-98).

118. У справі «*Мозер проти Республіки Молдова та Росії*» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], 2016 (§§ 213-218), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статей 3, 8 і 9 з боку Республіки Молдова щодо існування ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на порушення конвенційних прав особи, яка перебуває у в'язниці в сепаратистському регіоні цієї держави.

119. У справі *Ulemek v. Croatia*, 2019 (§§ 93-119), Суд визнав неприйнятною як явно необґрунтовану частину заяви, що стосується статті 13 у світлі статті 3, враховуючи, що в аргументах заявника не було нічого, що могло б поставити під сумнів загальну неефективність превентивних і компенсаційних засобів правового захисту в Хорватії щодо нібито незадовільних умов утримання.

120. У справі *Shmelev v. Russia* (ріш.), 2020 (§§ 121-142), Суд визнав заяву неприйнятною через невичерпання національних засобів правового захисту, оскільки заявники не скористалися нещодавно запровадженим компенсаційним засобом правового захисту, доступним особам, які скаржаться на те, що були ув'язнені до або після суду в умовах, які не відповідають національним стандартам.

121. У справі «*Полгар проти Румунії*» (*Polgar v. Romania*), 2021 (§§ 75-99), Суд визнав, що позов про делікт був чинним з 13 січня 2021 року з метою отримання компенсації за погані умови тримання під вартою або транспортування, які тепер закінчилися. Однак Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3, оскільки заявник, вдавшись до таких дій, не домогся повного визнання порушення Конвенції та не отримав достатньої компенсації. Остаточне національне рішення було винесено 13 лютого 2019 року, задовго до дати, прийнятої Судом як відправна точка ефективності відповідного засобу правового захисту.

3. Притулок, вислання та екстрадиція

а. Загальні принципи

122. Стаття 13 застосовна до процедур надання притулку та вислання / екстрадиції, тоді як стаття 6 Конвенції (з набором процесуальних прав, що гарантують право на справедливий суд) не застосовується до національних проваджень у цих сферах.

123. Що стосується заяв щодо притулку та імміграції, Суд обмежується, відповідно до принципу субсидіарності, оцінкою ефективності внутрішнього провадження та забезпеченням дотримання прав людини (*M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011, §§ 286-287; «*I.M. проти Франції*» (*I.M. v. France*), 2012, § 136). Він здебільшого переймається питанням того, чи існують дієві гарантії для захисту заявника від свавільного вислання, прямого чи непрямого, до країни, з якої він або вона втік(-ла) («*T.I. проти Сполученого Королівства*» (*T.I. v. the United Kingdom*) (ріш.), 2000; «*Мюслім проти Туреччини*» (*Muslim v. Turkey*), 2005, §§ 72-76).

124. Скарга особи про те, що її вислання до іншої держави піддасть її ризику поведінки, забороненого статтями 2 і 3 Конвенції, в обов'язковому порядку повинна підлягати ретельному розгляду «національним органом влади» і повинна бути негайно розглянута (*Jabari v. Turkey*, 2000,

§ 39; *«Шамаяєв та інші проти Грузії та Росії» (Shamayev and Others v. Georgia and Russia)*, 2005, § 448; *Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, 2007, § 58; *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [ВП], 2012, § 198; *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012, § 82). Залишаючи державам певну свободу розсуду, відповідність статті 13 вимагає, щоб компетентний орган мав можливість розглянути скаргу по суті та забезпечити належне відшкодування (*M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011, § 387).

125. Надмірно короткий термін для подання заяви (наприклад, у прискорених процедурах надання притулку) та/або для оскарження наступного рішення про вислання може перетворити процедуру на неефективну на практиці, і, таким чином, порушити вимоги статті 13 Конвенції разом зі статтею 3 (*I.M. v. France*, 2012, §§ 136-160; *«Р.Д. проти Франції» (R.D. v. France)*, 2016, §§ 55-64). Але засоби правового захисту можуть виявитися ефективними, якщо шукача притулку вислухають і він користується гарантіями для подання своєї справи, незважаючи на стислі строки (*«Е.Х. проти Франції» (E.H. v. France)*, 2021, §§ 174-207).

126. Поняття ефективного засобу правового захисту вимагає незалежного розгляду твердження про те, що існують вагомні підстави побоюватися реального ризику поведінки, що суперечить статті 3, враховуючи незворотний характер шкоди, яка може виникнути, якщо ризик жорстокого поведінки матеріалізується. Ця перевірка повинна проводитися без урахування того, що особа могла зробити, щоб це вимагало вислання, або будь-якої передбачуваної загрози національній безпеці держави, що здійснює вислання (*Chahal v. the United Kingdom*, 1996, § 151).

127. Крім того, ефективний засіб правового захисту повинен передбачати автоматичне призупинення дії у справах про вислання (*«А.М. проти Нідерландів» (A.M. v. the Netherlands)*, 2016, § 66). Засобу правового захисту з лише «теоретичним» ефектом призупинення буде недостатньо.

128. Однак засіб правового захисту з призупиненням не є необхідним щодо практичних заходів депортації, які не мають нічого спільного з оглядом або ризиками, що визначають вибір країни призначення (*«Мустакхі проти Франції» (Moustahi v. France)*, 2020, §§ 152-155). Такі практичні моменти часто стають відомими органам влади лише за кілька годин до впровадження, і самі по собі зазвичай не можуть становити порушення статті 3. Таким чином, можливість засобу правового захисту, який міг би використати заявник на наступному етапі, була б достатньою для дотримання вимог цієї статті.

129. Відповідні особи повинні отримувати достатню інформацію про свою ситуацію, щоб мати можливість скористатися належними засобами правового захисту та обґрунтувати свої скарги, а також мати доступ до перекладачів та правової допомоги (*«Абдолхані та Карімнія проти Туреччини» (Abdolkhani and Karimnia v. Turkey)*, 2009, §§ 114-115; *M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011, §§ 301-304 і 319; *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [ВП], 2012, § 204).

У справі *M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011 (§§ 294-321), Суд зазначив, серед іншого, такі недоліки: (i) недостатня інформація про процедури надання притулку, яких слід дотримуватися за відсутності надійної системи зв'язку між органами влади та шукачами притулку, а також збої в процедурі повідомлення стосовно «осіб, адреса яких невідома»; (ii) дуже короткий триденний строк для звернення в поліцію, враховуючи, наскільки важко було отримати доступ до приміщень поліції; (iii) нестача перекладачів і недостатня підготовка персоналу, відповідального за проведення індивідуальних співбесід; (iv) відсутність правової допомоги, що фактично позбавляє шукачів притулку правових консультацій; (v) надмірно тривалі затримки в отриманні рішення; (vi) той факт, що заява до Вищого адміністративного суду не компенсувала відсутність гарантій щодо розгляду заяв про надання притулку по суті через відсутність оперативності в розгляді; та (vii) ризику вислання, з якими стикається заявник на практиці до прийняття будь-якого рішення по суті його справи. Суд встановив, що відбулося порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 через недоліки в розгляді грецькою владою прохання заявника про надання притулку та ризик, з яким він зіткнувся, бути прямо чи опосередковано поверненим до своєї країни походження без будь-якого серйозного розгляду суті його заяви про надання притулку та без надання йому доступу до ефективного засобу правового захисту.

130. Оскільки наслідки порушення можуть бути незворотними в контексті вислання, Суд вирішив, що втрати статусу жертви за ймовірні порушення статей 2 або 3, коли особі більше не загрожує вислання, в принципі недостатньо для визнання скарги необґрунтованою або для позбавлення цієї

особи статусу жертви за статтею 13 (*Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, 2007, § 56; *I.M. v. France*, 2012, § 100; «*М.А. проти Кіпру*» (*M.A. v. Cyprus*), 2013, § 118; порівняйте з «*Мір Ісфакані проти Нідерландів*» (*Mir Isfahani v. the Netherlands*) (ріш.), 2008). Крім того, той факт, що Суд визнав неприйнятними як такими, що несумісні із *ratione personae* скарги за статтями 2 і 3 Конвенції, оскільки заявникам більше не загрожує депортація з Туреччини в Сирію чи в інше місце, не обов'язково виключає дію статті 13 («*Саккал і Фарес проти Туреччини*» (*Sakkal and Fares v. Turkey*) (ріш.), 2016, § 63).

в. Вибрані приклади

131. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті за відсутності ефективних засобів правового захисту і засобів правового захисту з призупиненням для розв'язання таких питань:

- вислання або екстрадиція заявників до держав, де їм загрожує жорстоке поводження:
 - Афганістан («*М. та інші проти Болгарії*» (*M. and Others v. Bulgaria*)¹⁴, 2011, §§ 127-133; див. також п. 231 цього Посібника щодо скарги заявника за статтею 8);
 - Афганістан, з Греції (*M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011, §§ 294-321);
 - Камерун (*Йо-Екале Мвандже проти Бельгії* (*Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium*), 2011, §§ 106-107, без впевненості, що заявник, який був ВІЛ-позитивним на пізній стадії, міг би отримати там відповідне медичне лікування);
 - Еритрея (*Gebremedhin [Gaberamadhien] v. France*, 2007, §§ 58-67, де заявник, шукач притулку, був розміщений у транзитній зоні аеропорту після того, як йому було відмовлено у дозволі на в'їзд у Францію);
 - Російська Федерація (Чечня) через Білорусь («*М.К. та інші проти Польщі*» (*M.K. and Others v. Poland*), 2020, §§ 219-220, щодо відмови прикордонників зареєструвати заяви про надання притулку з поверненням до третьої держави, Білорусі, разом із ризиком непрямого вислання до держави походження, Російської Федерації (Чечні), та жорстокого поводження там);
 - Греція, з Бельгії (*M.S.S. v. Belgium and Greece* [ВП], 2011, §§ 385-396);
 - Індія (*Chahal v. the United Kingdom*, 1996, §§ 153-155, щодо сикхського сепаратиста, звинуваченого в політичному активізмі);
 - Іран (*Jabari v. Turkey*, 2000, §§ 49-50, де заявник ризикував зазнати забиття камінням за подружню зраду);
 - Іран або Ірак (*Abdolkhani and Karimnia v. Turkey*, 2009, §§ 113-117);
 - Марокко (*A.C. and Others v. Spain*¹⁵, 2014, §§ 90-105, стосовно осіб сахарського походження, чия заяву про міжнародний захист було відхилено);
 - Судан (*I.M. v. France*, 2012, §§ 136-160) і Сирія (*M.A. v. Cyprus*¹⁶, 2013, §§ 134-143), де лише застосування правила 39 могло призупинити усунення заявників);
 - Сирія («*С.К. проти Росії*» (*S.K. v. Russia*), 2013, §§ 78-99; «*Аккад проти Туреччини*» (*Akkad v. Turkey*), 2022, §§ 82-92, щодо засобів правового захисту, доступних за турецьким законодавством, використанню яких заявником перешкоджали поспішні дії, що вводять в оману, зі сторони влади до його усунення);
 - Туркменістан (*Allanazarova v. Russia*, 2017, §§ 100-115);
- відсутність інформації для чеченських заявників про рішення щодо їхньої екстрадиції в Росії (*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*, 2005, §§ 449-466);

14. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 і 8.

15. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 і 3.

16. Порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтями 2 і 3.

- скарги мігрантів, громадян Сомалі та Еритреї, перехоплених у відкритому морі та повернутих до країни, звідки вони прибули, Лівії, з метою отримання ретельної та суворої оцінки їхніх заяв до застосування заходу про вислання (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [ВП]¹⁷, 2012, §§ 201-207);
- відхилення як непереконалих документів, поданих шукачами притулку з Афганістану, на підставі рішення про відмову у в'їзді, без попередньої перевірки їхньої автентичності (*Singh and Others v. Belgium*, 2012, §§ 86-105);
- ризик негайного повернення до Туреччини без оцінки ех нунс грецькими органами влади особистої ситуації заявника («*Б.А.К. проти Греції*» (*B.A.C. v. Greece*), 2016, §§ 66-67);
- прискорене повернення до Туреччини журналіста через 24 години після його арешту на кордоні, що зробило доступні засоби правового захисту неефективними на практиці, а тому недоступними («*Д. проти Болгарії*» (*D v. Bulgaria*), 2021, §§ 131-135).

132. Суд не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 або у світлі цієї статті з огляду на доступні ефективні засоби правового захисту:

- для скарг, що ґрунтуються на ризиках у разі вислання або екстрадиції у такі країни:
 - Алжир («*Бенсаїд проти Сполученого Королівства*» (*Bensaid v. the United Kingdom*), 2001, §§ 56-58);
 - США (*Soering v. the United Kingdom*, 1989, §§ 121-124);
 - Іран («*Г.Х.Х. та інші проти Туреччини*» (*G.H.H. and Others v. Turkey*), 2000, §§ 37-40);
 - Марокко (*E.H. v. France*, 2021, §§ 174-207);
 - Сомалі («*Салах Шік проти Нідерландів*» (*Salah Sheek v. the Netherlands*), 2007, § 154);
 - Шрі-Ланка (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*, 1991, §§ 121-127);
- за відсутності будь-яких зобов'язань згідно зі статтею 13 для держав створювати другий рівень апеляційної юрисдикції з дією призупинення у справах про надання притулку (*A.M. v. the Netherlands*, 2016, §§ 67-71); вимоги статті 13 були задоволені через ефект призупинення процедури надання притулку.

133. У справі *Sakkal and Fares v. Turkey* (ріш.), 2016 (§ 64), Суд визнав заяву неприйнятною як явно необґрунтовану, оскільки заявники мали ефективні засоби правового захисту, щоб оскаржити рішення про їхню депортацію в Сирії у світлі статті 3.

17. Порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції та статтею 4 Протоколу № 4.

С. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 або у світлі цієї статті¹⁸

Стаття 4 Конвенції — Заборона рабства та примусової праці

- «1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.
2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.
3. Для цілей цієї статті значення терміну «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:
 - (а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;
 - (b) на будь-яку службу військового характеру або — у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
 - (с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи добробуту суспільства;
 - (d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків».

Ключові слова HUDOC

Ефективне розслідування (4) - Позитивні зобов'язання (4) - Рабство (4-1) - Підневільне становище (4-1) - Торгівля людьми (4-1) - Примусова праця (4-2) - Обов'язкова праця (4-2) - Робота, яка вимагається від затриманих (4-3-а) - Робота, яку необхідно виконувати під час умовно-дострокового звільнення (4-3-а) - Служба військового характеру (4-3-б) - Альтернативна цивільна служба (4-3-б) - Служба, необхідна в разі надзвичайної ситуації (4-3-с) - Служба, необхідна в разі лиха (4-3-с) - Звичайні громадянські обов'язки (4-3-д)

134. Якщо скарга за статтею 13 доповнюється скаргою про порушення позитивних процесуальних зобов'язань за статтею 4 Конвенції, ці зобов'язання мають силу спеціального закону (*lex specialis*) відносно загальних зобов'язань за статтею 13.

135. У справі *«К.Н. і В. проти Франції» (C.N. and v. v. France)*, 2012 (§§ 113-114), після розгляду суті скарги про те, що ефективне розслідування не було проведено з точки зору позитивних зобов'язань держави за статтею 4, Суд дійшов висновку, що не було порушення цього положення з цього приводу. Відповідно, він вважав непотрібним розглядати окремо скаргу щодо стверджуваного порушення статті 13 (див. також *«К.Н. проти Сполученого Королівства» (C.N. v. the United Kingdom)*, 2012, §§ 85-86).

18. Див. [Посібник зі статті 4 Конвенції](#) (Заборона рабства та примусової праці).

D. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті¹⁹

1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 1 статті 5 або у світлі цього параграфа

§ 1 статті 5 Конвенції — Законний арешт або затримання особи

«1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом...»

Ключові слова HUDOC

Свобода особи (5-1) - Безпека особи (5-1) - Позбавлення волі (5-1) - Процедура, передбачена законом (5-1) - Законний арешт або затримання (5-1)

136. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 5 або у світлі цієї статті у різних випадках.

137. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 5 щодо процесуальних аспектів, він може дійти висновку, що йому не потрібно розглядати скаргу окремо за статтею 13, навіть якщо вона тісно пов'язана зі скаргою за статтею 5 і тому має бути оголошена прийнятною (*«Базоркіна проти Росії» (Bazorkina v. Russia)*, 2006, § 165; *«Імакаєва проти Росії» (Imakayeva v. Russia)*, 2006, § 197). Суд вважає, що стаття 5 містить певну кількість процесуальних гарантій, пов'язаних із законністю затримання.

138. Проте вимоги статті 13 ширші, ніж зобов'язання Договірної держави згідно зі статтею 5 щодо проведення ефективного розслідування зникнення особи, яка, як було доведено, перебуває під її контролем і за добробут якої вона відповідно несе відповідальність (*Kurt v. Turkey*, 1998, § 140; *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [ВП], 2012, § 252). Якщо родичі особи мають обґрунтовану скаргу про те, що особа зникла, перебуваючи в органах влади, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає для цілей статті 13, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ родичів до процедури розслідування (*Kurt v. Turkey*, 1998, § 140).

139. У справі *Kurt v. Turkey*, 1998 (§§ 140-142), можна вважати, що заявниця мала обґрунтовану скаргу на те, що її сина було взято під варту в її селі силами безпеки та він зник за обставин, що передбачають відповідальність влади. Влада мала провести ефективне та ретельне розслідування зникнення на користь родичів. Розслідування не було проведено з тих самих причин, які призвели до висновку про порушення статті 5. Суд виявив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 5.

140. У справі *«Сиркін проти Росії» (Syркин v. Russia)* (ріш.), 1999, щодо ефективності розслідування владою зникнення солдата за кордоном, Суд визнав заяву непринятною як явно необґрунтовану відповідно до статті 13 у поєднанні зі статтею 5. Зіткнувшись із труднощами під час проведення пошуку в чужій країні, органи влади звернулися по міжнародну допомогу. Органи влади приділили належну увагу версіям заявника щодо можливого місцезнаходження його сина та дозволили йому ознайомитися з матеріалами, зібраними під час розслідування. До того ж попри те, що офіційне розслідування не привело до позитивних результатів і було призупинено кілька разів, Суд визнав, що, загалом кажучи, органи влади не порушили свій обов'язок вжити належних заходів у розслідуванні зникнення.

19. Див. [Посібник зі статті 5 Конвенції](#) (Право на свободу та особисту недоторканність).

У багатьох справах про зникнення чеченців, у світлі порушення § 1 статті 5 через незаконне затримання, Суд встановив, що не виникає окремого питання за статтею 13 у світлі статті 5 (*Imakayeva v. Russia*, 2006, § 197; «Люлюєв та інші проти Росії» (*Luluyev and Others v. Russia*), 2006, § 197; *Chitayev v. Russia*, 2007, § 204; «Байсаєва проти Росії» (*Baysayeva v. Russia*), 2007, § 159).

141. У справах *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [ВП], 2012 (§§ 259-262), і *Nasr and Ghali v. Italy*, 2016 (§§ 334-337), у світлі тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, якого зазнали заявники під час екстраординарної видачі агентам ЦРУ, заявники не мали жодних ефективних засобів правового захисту щодо своїх скарг за статтями 3, 5 і 8 Конвенції, що є порушенням статті 13 разом із цими статтями.

У справі *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* [ВП], 2012, заявник повинен був мати можливість скористатися ефективними та практичними засобами правового захисту, здатними призвести до ідентифікації та покарання винних, а також до присудження компенсації. Не було проведено ефективного кримінального розслідування щодо скарг заявника за статтями 3 і 5, особливо з огляду на поверхневий підхід прокурора. Ці скарги ніколи не були предметом серйозного розслідування, оскільки вони були відхилені на користь поспішно досягнутого пояснення того, що заявник ніколи не піддавався жодним з оскаржених дій. Крім того, не було надано доказів того, що рішення про передачу заявника під варту ЦРУ було переглянуто з посиланням на питання ризику жорстокого поводження або грубого порушення його права на свободу та особисту недоторканність, або судовим органом, або будь-яким іншим органом, який надає достатні гарантії того, що засіб правового захисту буде ефективним.

У справі *Nasr and Ghali v. Italy*, 2016, розслідування, проведене національною владою, було позбавлено будь-якої ефективності через застосування державної таємниці виконавчою владою. Було неможливо використати докази, на які поширювалася державна таємниця, і не було сенсу вимагати екстрадиції засуджених агентів США. Що стосується цивільно-правових наслідків, то за таких обставин заявники не мали можливості отримати відшкодування збитків.

2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з §§ 4 і 5 статті 5 або у світлі цих параграфів

§§ 4 і 5 статті 5 Конвенції — Перегляд законності затримання

«4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Ключові слова HUDOC

Перегляд законності затримання (5-4) - Розпочати провадження (5-4) - Перегляд судом (5-4) - Швидкість перегляду (5-4) - Процесуальні гарантії перегляду (5-4) - Наказ про звільнення (5-4)

Компенсація (5-5)

142. Що стосується перегляду законності тримання під вартою, відповідно до усталеної практики Суду, §§ 4 і 5 статті 5 Конвенції мають значення спеціального закону (*lex specialis*) відносно більш загальних вимог статті 13 і поглинають їх. Якщо факти, що лежать в основі скарги заявників за статтею 13, ідентичні фактам, розглянутим за §§ 4 та/або 5 статті 5, Суду не потрібно розглядати твердження про порушення статті 13, оскільки він уже встановив порушення §§ 4 та/або 5 статті 5 («*Де Джонг, Балъє і Ван ден Брінк проти Нідерландів*» (*De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands*), 1984, § 60; *Chahal v. the United Kingdom*, 1996, § 126; «*Мубіланзіла Маєка і Канікі Мітунга проти Бельгії*» (*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*), 2006, §§ 110-111; «*А.В. та інші проти Франції*» (*A.V. and Others v. France*), 2016, § 158; див. також п. 63 цього Посібника).

143. У справі *«Гусінський проти Росії» (Gusinskiy v. Russia)* (ріш.), 2003, стосовно перегляду вищим судом законності тримання під вартою, яке відбулося після подання заяви до Суду, Суд визнав заяву неприйнятною через відсутність статусу потерпілого. У заяві про перегляд у порядку нагляду по суті було визнано, що заявника було позбавлено права вимагати судового перегляду законності його тримання під вартою після звільнення. Але після того, як цю заяву було задоволено, це призвело до повторного слухання, під час якого заявник мав повну можливість відстоювати свою справу по суті. Таким чином органи влади визнали порушення прав заявника за статтею 13 Конвенції, а потім забезпечили їх відшкодування.

Е. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 6 або у світлі цієї статті²⁰

1. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 1 статті 6 або у світлі цього параграфу

Стаття 6 Конвенції — Право на справедливий суд

«1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом... який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...»

Ключові слова HUDOC

Розумний строк (6-1)

а. Загальні принципи

144. § 1 статті 6 Конвенції мають значення спеціального закону (*lex specialis*) відносно статті 13. У багатьох випадках, коли Суд встановлював порушення § 1 статті 6, він не вважав за потрібне виносити окреме рішення щодо скарги за статтею 13. Таким чином, якщо право за Конвенцією, яке відстоює особа, є «цивільним правом», визнаним національним законодавством, таким як право власності, також буде доступним захист, передбачений § 1 статті 6 (*«Спорронг і Лённрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 88; *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 146). За таких обставин гарантії § 1 статті 6, що передбачає повний спектр судової процедури, суворіші, ніж гарантії статті 13 і поглинають їх (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, 1982, § 88; *Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983, § 110; *«Кембелл і Фелл проти Сполученого Королівства» (Campbell and Fell v. the United Kingdom)*, 1984, § 123; *«Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії» (Brualla Gómez de la Torre v. Spain)*, 1997, § 41).

Суд застосував подібну логіку у випадках, коли скарга заявника була спрямована на адекватність існуючої апеляційної чи касаційної процедури, що підпадає під сферу як § 1 статті 6 у «кримінальній» частині, так і статті 13 (*«Камасінський проти Австрії» (Kamasinski v. Austria)*, 1989, § 110; *«Кадубец проти Словаччини» (Kadubec v. Slovakia)*, 1998, § 64).

145. Як правило, стаття 13 не застосовується, якщо стверджуване порушення Конвенції відбулося в контексті судового розгляду (*Pizzetti v. Italy*, звіт Комісії, 1991, §§ 20-21; *«Менешева проти Росії» (Menesheva v. Russia)*, 2006, § 105; *«Ферре Гісберт проти Іспанії» (Ferre Gisbert v. Spain)*, 2009, § 39).

20. Див. Посібники зі статті 6 (Право на справедливий суд), [цивільна частина](#) і [кримінальна частина](#).

i. Порушення права на розгляд справи протягом розумного строку

146. Однак, коли стверджуване порушення Конвенції, яке особа прагне подати до «національного органу», є порушенням права на судовий розгляд протягом розумного строку, що суперечить § 1 статті 6, дублювання і, отже, поглинання, немає. Питання про те, чи заявнику у конкретній справі було забезпечено судовий розгляд протягом розумного строку для визначення цивільних прав і обов'язків або кримінального обвинувачення, — окреме правове питання, відмінне від питання про те, чи був доступний заявнику, відповідно до національного законодавства, ефективний засіб для розгляду скарги на цій підставі (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 147).

147. Суд розглядатиме скаргу заявника щодо незабезпечення судового розгляду протягом розумного строку відповідно до статті 13, взятої окремо, незважаючи на попередній висновок про порушення § 1 статті 6 через неспроможність винести рішення щодо заявника протягом розумного строку (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 149).

148. Право особи на судовий розгляд протягом розумного строку буде менш ефективним, якщо не існує можливості подати позов за Конвенцією спочатку до національного органу; і вимоги статті 13 слід розглядати як такі, що посилюють вимоги § 1 статті 6, а не поглинаються загальним зобов'язанням, передбаченим цією статтею, не піддавати осіб надмірним затримкам судового розгляду (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 152).

149. Таким чином, правильним тлумаченням статті 13 є те, що це положення гарантує ефективний засіб правового захисту в національному органі влади у разі ймовірного порушення вимоги згідно з § 1 статті 6 щодо розгляду справи протягом розумного строку (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 156).

150. Відсутність будь-якого засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б покликатися на право на судовий розгляд протягом розумного строку згідно з § 1 статті 6, призводить до порушення статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 або у світлі цієї статті («*Конті-Арвантіні проти Греції*» (*Konti-Arvantini v. Greece*), 2003, §§ 29-30; «*Насту проти Греції (№ 2)*» (*Nastou v. Greece (no. 2)*), 2005, §§ 46-47).

ii. Превентивні засоби правового захисту та компенсаційні засоби правового захисту

151. Як з ухвали у справі *Kudła v. Poland* [ВП], 2000 (§ 159), так і з рішення у справі «*Міфсуд проти Франції*» (*Mifsud v. France*) (ріш.) [ВП], 2002 (§ 17), видно, що стаття 13 передбачає два варіанти: засіб правового захисту є ефективним, якщо його можна використати або для прискорення ухвалення рішення судами, які розглядають справу, або для надання учаснику судового процесу належного відшкодування за затримки, які вже мали місце (*Sürmeli v. Germany* [ВП], 2006, § 99).

152. Таким чином, стаття 13 дозволяє державі вибирати між «превентивним або прискорюючим» засобом правового захисту, призначеним для прискорення провадження, щоб запобігти його надмірній тривалості, та «репараційним, компенсаційним або грошовим засобом правового захисту», який передбачає відшкодування *постфактум* затримок, які вже виникли, незалежно від того, чи провадження все ще перебуває на стадії розгляду чи вже завершилося.

153. Хоча превентивний засіб правового захисту кращий, компенсаційний засіб правового захисту може вважатися ефективним, якщо провадження вже було надмірно тривалим, а превентивний засіб правового захисту відсутній (*Kudła v. Poland* [ВП], 2000, § 158; *Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 187). Щодо відповідності й достатності такого відшкодування, цей висновок застосовується лише за умови, що заява про компенсацію сама собою залишається ефективним, адекватним і доступним засобом правового захисту щодо надмірної тривалості судового розгляду (*Mifsud v. France* (ріш.) [ВП], 2002, § 17).

154. Деякі держави, як-от Австрія, Хорватія, Іспанія, Польща та Словаччина, чудово зрозуміли ситуацію, вирішивши поєднати два типи засобів правового захисту, один призначений для прискорення провадження, а інший — для забезпечення компенсації (*Cocchiarella v. Italy* [ВП], 2006, § 77; *Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 186). Ці держави можуть присудити суми, менші від тих, які присудив Суд. Однак ці суми не повинні бути необґрунтованими у порівнянні з компенсаціями, які присуджує у подібних справах Суд (*там само*, § 213). Так у справі «*Рутковський та інші проти Польщі*» (*Rutkowski and Others v. Poland*), 2015 (§§ 176 і 181-186), компенсація, призначена першому

заявнику, становила лише 5,5 % від того, що Суд присудив би йому, якби не було внутрішнього засобу правового захисту і таким чином, вона не становить «належне й достатнє відшкодування» для компенсації надмірної тривалості провадження.

155. Щоб бути ефективними, превентивні та компенсаційні засоби правового захисту мають бути доступними в теорії та на практиці («*Бурдов проти Росії (№2)*» (*Burdov v. Russia (no. 2)*), 2009, § 104; *Panju v. Belgium*, 2014, §§ 62-63).

156. У справі «*Бара і Кола проти Албанії*» (*Bara and Kola v. Albania*), 2021 (§§ 103-124), Суд встановив, що новий прискорюючий /превентивний і компенсаційний засіб правового захисту, запроваджений для прискорення цивільного процесу у відповідь на головне рішення Суду у справі «*Лулі та інші проти Албанії*» (*Luli and Others v. Albania*), 2014, був ефективним в теорії, але не на практиці.

157. Порухення права на судовий розгляд упродовж розумного строку передбачає триваючу ситуацію, а затримка у незавершеному провадженні може спричинити заявнику значні незручності та тривалу невизначеність. Таким чином, заявник виявляє, що тривалість провадження була надмірною, він повинен мати можливість звернутися за відшкодуванням до національних судів у будь-який час протягом основного провадження («*Веррасціна та інші проти Італії*» (*Verrascina and Others v. Italy*), 2022, § 26).

α. Превентивні засоби правового захисту

158. Що стосується превентивних засобів правового захисту, Суд пояснив, що найкраще рішення в абсолютному вираженні, безперечно, як і в багатьох сферах, — це запобігання (*Sürmeli v. Germany* [ВП], 2006, § 100; *Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 47; *Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 98; *Olivieri and Others v. Italy*, 2016, § 45).

159. Якщо судова система не відповідає вимогам § 1 статті 6 щодо розумного строку, найефективніше рішення — засіб правового захисту, призначений для прискорення провадження, щоб запобігти його надмірній тривалості. Такий засіб юридичного захисту пропонує незаперечну перевагу перед засобом юридичного захисту, який забезпечує лише компенсацію, оскільки він також запобігає встановленню подальших порушень щодо тієї самої серії проваджень і не просто усуває порушення *a posteriori*, як це робить компенсаційний засіб («*Джіузеппіна й Орестіна Прокаччіні проти Італії*» (*Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy*) [ВП], 2006, § 72; *Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 183; *Hiernaux v. Belgium*, 2017, § 50).

160. Подібним чином у справах про невиконання судових рішень будь-які національні засоби запобігання порушенню шляхом забезпечення своєчасного виконання, в принципі, мають найбільшу цінність (*Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 98). Проте, якщо рішення винесено на користь особи проти держави, таку особу в принципі не слід примушувати використовувати такі засоби («*Метаксас проти Греції*» (*Metaxas v. Greece*), 2004, § 19): тягар виконання такого рішення лежить насамперед на державних органах, які повинні використовувати всі засоби, доступні у національній правовій системі, щоб прискорити виконання, запобігаючи таким чином порушенням Конвенції («*Акашев проти Росії*» (*Akashev v. Russia*), 2008, §§ 21-22).

161. У кримінальних справах Суд визнав задовільним брати до уваги тривалість провадження при призначенні пом'якшення строку покарання чітко та таким чином, що піддається вимірюванню («*Бек проти Норвегії*» (*Beck v. Norway*), 2001, § 27; *Cocchiarella v. Italy* [ВП], 2006, § 77).

β. Компенсаційні засоби правового захисту

162. Що стосується компенсаційних засобів правового захисту, держави також можуть запровадити лише компенсаційний засіб правового захисту, не вважаючи цей засіб неефективним (*Mifsud v. France* (ріш.) [ВП], 2002; *Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 187; *Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99). У справі *Hiernaux v. Belgium*, 2017 (§§ 59-62), за відсутності ефективного превентивного засобу правового захисту Суд не встановив порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6, оскільки компенсаційний засіб правового захисту дозволяв скаргу на тривалість кримінального провадження, у тому числі під час судового слідства або на стадії перебування у в'язниці.

163. Якщо держава зробила значний крок, запровадивши компенсаційний засіб правового захисту,

Суд повинен залишити державі ширшу свободу розсуду, щоб дозволити їй організувати засіб правового захисту відповідно до її власної правової системи та традицій, а також стандарту життя у відповідній країні (*Cocchiarella v. Italy* [ВП], 2006, § 80). Рівень компенсації залежить від характеристик та ефективності національного засобу правового захисту. Суд цілком може погодитися з тим, що держава, яка запровадила низку засобів правового захисту, один із яких призначений для прискорення провадження, а інший — для забезпечення компенсації, присудить суми, які не є необґрунтованими, хоча й нижчі від тих, які присуджує Суд (*там само*, §§ 95-97).

Суд, однак, зобов'язаний переконатись у тому, що спосіб, у який тлумачиться та застосовується національне законодавство, приводить до наслідків, сумісних із принципами Конвенції з точки зору їхнього тлумачення у світлі практики Суду (*Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99).

164. З цією метою Суд встановив ключові критерії для перевірки ефективності компенсаційного засобу правового захисту щодо надмірної тривалості судового розгляду (*Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99; *Valada Matos das Neves v. Portugal*, 2015, § 73; *Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, §§ 49-51) таким чином:

- Позов про компенсацію повинен бути розглянутий протягом розумного строку (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 194).
- Компенсація має бути виплачена негайно, в принципі, не пізніше ніж через шість місяців після того, як рішення про її присудження набуває законної сили (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 198).
- Процесуальні правила, що регулюють позов про компенсацію, повинні відповідати принципам справедливості, гарантованим статтею 6 (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 200).
- Правила щодо судових витрат повинні уникати покладення надмірного тягаря на сторони, якщо їхні дії виправдані (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, § 201).
- Компенсація не повинна бути необґрунтованою у порівнянні з компенсаціями, які присуджує Суд у подібних справах (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 202-206 і 213).

165. Сам факт того, що компенсація, призначена заявникам на національному рівні, не відповідає сумам, присудженим Судом у подібних справах, не робить засіб правового захисту щодо тривалості провадження неефективним («*Ріжкова проти Словаччини*» (*Riškova v. Slovakia*), 2006, § 100; *Kaić and Others v. Croatia*, 2008, §§ 39 і 42). Саме поєднання кількох факторів може зробити правові засоби неефективними. Таким чином, Суд визнав порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6, (i) коли заявник не отримав достатньої компенсації разом із нездатністю прискорити провадження, таким чином, за конкретних обставин справи, через що інакше ефективний засіб правового захисту стає неефективним (*там само*, §§ 43-44); і (ii) якщо не вдалося отримати швидке відшкодування разом із недостатньою компенсацією збитків (*Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, §§ 54-58).

166. Засіб правового захисту на основі «Закону Пінто», який призвів до присудження компенсації, було визнано ефективним, оскільки рішення національного суду відповідало практиці Суду щодо статті 41 Конвенції («*Катальдо проти Італії*» (*Cataldo v. Italy*) (ріш.), 2004). Ця частина заяви була визнана Судом неприйнятною як явно необґрунтована.

167. Подібним чином, присудження недостатньої компенсації національним судом за надмірно тривале провадження не призвело до порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 у справі «*Делле Каве і Коррадо проти Італії*» (*Delle Cave and Corrado v. Italy*), 2007 (§§ 45-46). Той факт, що компенсація була малою, сам по собі не ставив під сумнів ефективність засобу правового захисту «Пінто». «Закон Пінто» не встановлював жодних обмежень для встановлення компенсації: розмір відшкодування залишався на розсуд судів.

168. Так у справі «*Сімалдоне проти Італії*» (*Simaldone v. Italy*), 2009 (§§ 82-84), Суд не встановив порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1, встановивши, що затримка виплати компенсації «Пінто» у 12 місяців хоч і становила порушення цих статей, не була достатньою, щоб викликати сумніви щодо ефективності засобу правового захисту «Пінто». Між 2005 і 2007 роками національні апеляційні суди з юрисдикцією відповідно до «Закону Пінто» винесли близько 16 000 рішень, тому хоча кількість заяв (близько 500), поданих до Суду щодо затримок у виплаті компенсації «Пінто», — висока, вона на той час не вказувала на те, що засіб правового

захисту, передбачений Законом, був системно неефективним.

169. Що стосується матеріальної шкоди, то національні суди, безперечно, мають більше можливостей для визначення її наявності та розміру.

170. Однак щодо моральної шкоди ситуація інша. Існує сильна, але спростовна презумпція, що надмірно тривале провадження призведе до моральної шкоди (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204; *Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 50).

Ця презумпція особлива сильна у випадку надмірної затримки у виконанні державою судового рішення, винесеного проти неї, враховуючи неминуче розчарування, яке виникає через ігнорування державою своїх зобов'язань погасити борг і той факт, що заявник вже пройшов через судовий розгляд провадження та досяг успіху (*Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 100).

У справі *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, 2008 (§§ 52-57), судова практика Вищого адміністративного суду Португалії, яка, хоч і приймаючи це тлумачення та принципи, що впливають із практики Суду, ще не видається достатньо консолідованою у португальській правовій системі, оскільки компенсація нематеріальної шкоди заявникам не може бути присуджена за відсутності доказів, які підтверджують її існування.

171. Однак у деяких випадках тривалість провадження тягне за собою лише мінімальну моральну шкоду або навіть її відсутність (*Wasserman v. Russia (no. 2)*, 2008, § 50; *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, 2008, § 54). Тоді національні суди повинні будуть обґрунтувати своє рішення, надавши достатні причини (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204).

в. Вибрані приклади

і. Тривалість кримінального провадження

172. Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 або у світлі цього параграфу стосовно відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржувати тривалість кримінального провадження у таких випадках: *Kudła v. Poland* [ВП], 2000, §§ 159-160; «*Нуволі проти Італії*» (*Nuvoli v. Italy*), 2002, §§ 34-37; «*Стратегієз і Коммунікасьйонс і Дюмулін проти Бельгії*» (*Stratégies et Communications and Dumoulin v. Belgium*), 2002, §§ 52-56; «*Кангаслуома проти Фінляндії*» (*Kangasluoma v. Finland*), 2004, §§ 48-49; «*Де Клерк проти Бельгії*» (*De Clerck v. Belgium*), 2007, §§ 84-86; «*Макфарлейн проти Ірландії*» (*McFarlane v. Ireland*) [ВП], 2010, §§ 115-129; «*Дімітров і Хаманов проти Болгарії*» (*Dimitrov and Hatanov v. Bulgaria*), 2011, §§ 91-99; «*Мікеліудакіс проти Греції*» (*Michelioudakis v. Greece*), 2012, §§ 53-54; *Panju v. Belgium*, 2014, §§ 54-77; «*Галеа і Павія проти Мальти*» (*Galea and Pavia v. Malta*), 2020, §§ 59-65.

ii. Тривалість цивільного провадження

173. Відсутність у національному законодавстві ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скажитися на тривалість цивільного провадження, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні або у світлі § 1 статті 6 у таких випадках: *Konti-Arvantini v. Greece*, 2003, §§ 29-30; «*Хартман проти Чеської Республіки*» (*Hartman v. the Czech Republic*), 2003, §§ 82-84; *Doran v. Ireland*, 2003, §§ 62-69; «*Д.М. проти Польщі*» (*D.M. v. Poland*), 2003, §§ 48-50; «*Лукенда проти Словенії*» (*Lukenda v. Slovenia*), 2005, §§ 87-88; *Sürmeli v. Germany* [ВП], 2006, §§ 102-116; «*Румпф проти Німеччини*» (*Rumpf v. Germany*), 2010, §§ 51-52; «*Фінгер проти Болгарії*» (*Finger v. Bulgaria*), 2011, §§ 84-91; «*Уммюхан Каплан проти Туреччини*» (*Ümmühan Kaplan v. Turkey*), 2012, §§ 56-58; «*Гліканти проти Греції*» (*Glykantzi v. Greece*), 2012, §§ 54-57; «*Влад та інші проти Румунії*» (*Vlad and Others v. Romania*), 2013, §§ 113-125; «*Газсо проти Угорщини*» (*Gazsó v. Hungary*), 2015, §§ 21; *Valada Matos das Neves v. Portugal*, 2015, § 101; *Brudan v. Romania*, 2018, §§ 72-91; «*Маршалл та інші проти Мальти*» (*Marshall and Others v. Malta*), 2020, §§ 82-90; *Bara and Kola v. Albania*, 2021, §§ 122-124.

174. У справі *Krasuski v. Poland*, 2005 (§§ 69-73) Суд не виявив порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6. З моменту набрання чинності Законом «Кудла» у 2004 році позов про відшкодування шкоди згідно з Цивільним кодексом через надмірну тривалість судового розгляду тепер мав чітку правову основу

і набув достатнього рівня визначеності, щоб стати «ефективним засобом правового захисту» для заявника, який стверджує про порушення права на розгляд упродовж розумного строку в судовому розгляді в Польщі.

175. У справі *«Титан Тотал Груп С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (Titan Total Group S.R.L. v. Republic of Moldova)*, 2021 (§§ 86-91), Суд не виявив порушення статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6, бо вважав компенсаційний засіб ефективним, оскільки тривалість провадження не була надмірною, загалом 18 місяців. Умови, застосовні до тривалості провадження щодо компенсаційного засобу правового захисту, не можуть бути такими ж, як ті, що використовуються для оцінки тривалості звичайного провадження, особливо з огляду на той факт, що провадження щодо компенсації зазвичай не складне (див. *«Гагліано Джоргі проти Італії» (Gagliano Giorgi v. Italy)*, § 69). Держави повинні діяти оперативно, щоб забезпечити визнання та усунення порушення якомога швидше, і, окрім виняткових обставин, цей процес не повинен тривати більше ніж два роки і шість місяців, включно з впровадженням (*там само*, § 73).

iii. Тривалість адміністративного провадження

176. Що стосується ефективності засобів правового захисту, за допомогою яких можна скаржитися на невинуватено тривалі адміністративні провадження, Суд визнав заяву непринятною через невичерпання національних засобів правового захисту у справі *«Дадді проти Італії» (Daddi v. Italy)* (ріш.), 2009. Засіб «Пінто» був ефективним для тривалості такого провадження, коли не було подано жодної заяви про прискорене слухання. Таким чином, заявник мав звернутися до компетентного апеляційного суду відповідно до «Закону Пінто».

177. Суд встановив порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 стосовно відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржувати тривалість адміністративного провадження у таких випадках: *Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*, 2008, §§ 56-57 і 66; *«Васіліос Атанасіу та інші проти Греції» (Vassilios Athanasiou and Others v. Greece)*, 2010, §§ 34-35; *Olivieri and Others v. Italy*, 2016, §§ 48-71.

iv. Тривалість виконавчого провадження

178. Відсутність ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б домогтися виконання рішень національних судів або подати скаргу на затримки в їх виконанні, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні або у світлі § 1 статті 6 у таких випадках: *Zazanis v. Greece*, 2004, §§ 45-49; *«Амат-Г Лтд і Мебагішвілі проти Грузії» (Amat-G Ltd and Mebagishvili v. Georgia)*, 2005, §§ 53-54; *«Рамадхі та інші проти Албанії» (Ramadhi and Others v. Albania)*, 2007, §§ 46-53; *Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, §§ 101-117; *Abramiuc v. Romania*, 2009, §§ 121-132; *«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine)*²¹, 2009, § 69; *«Ілюшкін та інші проти Росії» (Ilyushkin and Others v. Russia)*²², 2012, §§ 34-44; *«Манушаке Пуро та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania)*, 2012, §§ 72-84; *«Герасімов та інші проти Росії» (Gerashimov and Others v. Russia)*, 2014, §§ 157-166.

179. У справі *«Бешірі та інші проти Албанії» (Beshiri and Others v. Albania)* (ріш.), 2020 (§§ 178-222), Суд визнав заяву непринятною, оскільки заявник не скористався новим засобом правового захисту щодо тривалих періодів невиконання остаточних рішень із надання компенсації за майно, експропрійоване під час комуністичного режиму. Засіб захисту був створений у 2015 році державою-відповідачем у відповідь на пілотне рішення у справі *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, 2012 (див. п. 314 цього Посібника).

21. Порушення Статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

22. Порушення Статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

2. Стаття 13 Конвенції у поєднанні з § 2 статті 6 або у світлі цього параграфа

§ 2 статті 6 Конвенції — Презумпція невинуватості

«2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

Ключові слова HUDOC

Презумпція невинуватості (6-2)

180. Суд визнав порушення статті 13 у світлі § 2 статті 6 в одній справі та відсутність порушення в іншій.

181. У справі *Konstas v. Greece*, 2011 (§§ 56-57) Суд визнав порушення статті 13 у світлі § 2 статті 6, оскільки заявник не мав жодного засобу правового захисту в кримінальному суді, щоб отримати відшкодування за порушення його права на презумпцію невинуватості, у процесуальному аспекті, щодо деяких зауважень, зроблених про нього двома міністрами в парламенті. Позов про відшкодування збитків не міг забезпечити повне відшкодування за ймовірне порушення. Уряд не запропонував жодного іншого засобу правового захисту, який міг би використати заявник.

182. Навпаки, у справі *«Янушкевічіене проти Литви» (Januškevičienė v. Lithuania)*, 2019 (§§ 60-63 і 69), Суд не виявив порушення статті 13 у світлі § 2 статті 6, враховуючи, що ефективний засіб цивільного права був доступний заявниці для отримання компенсації за порушення її права вважатися невинуватою під час кримінального провадження проти третіх осіб.

F. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 7 або у світлі цієї статті²³

Стаття 7 Конвенції — Ніякого покарання без закону

«1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями».

Ключові слова HUDOC

Немає покарання без закону (7-1) - Ретроспективність (7-1)

183. В одній справі Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 7.

184. У справі *«Гуарре Патте проти Андорри» (Gouarré Patte v. Andorra)*, 2016 (§§ 41-43), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 7, оскільки не було ефективного засобу правового захисту, який заявник міг би використати, щоб порушити питання стосовно застосування більш сприятливих положень нового Кримінального кодексу. Вищий суд відхилив заяву заявника про перегляд, не розглянувши суті його тверджень на тій підставі, що новий Кодекс стосується виключно покарань, які передбачають позбавлення або обмеження волі, і не передбачає перегляду у випадку професійної дискваліфікації. Крім того, засіб правового захисту був доступний лише на основі обмеженої низки критеріїв, яким не відповідала справа заявника. Незважаючи на те, що новий Кримінальний кодекс Андорри дійсно гарантував ретроспективний характер більш м'якого застосування кримінального закону, слід визнати, що він не передбачає жодної конкретної

23. Див. [Посібник зі статті 7 Конвенції](#) (Ніякого покарання без закону).

процедури, яка б дозволяла засудженій особі звертатися до суду для перегляду свого вироку, якщо цього не зробили відповідні суди. Стаття, про яку йдеться, лише наказувала суду, який виніс вирок, переглянути його за власною ініціативою.

Г. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті²⁴

Стаття 8 Конвенції — Право на повагу до приватного та сімейного життя

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Ключові слова HUDOC

Вислання (8) - Екстрадиція (8) - Позитивні зобов'язання (8) - Повага до приватного життя (8-1) - Повага до сімейного життя (8-1) - Повага до житла (8-1) - Повага до кореспонденції (8 -1)

185. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 або у світлі цієї статті у різних випадках.

186. Проте, якщо Суд виявляє порушення статті 8 щодо процесуальних аспектів, він може вирішити, що немає потреби окремо розглядати скаргу за статтею 13, навіть якщо вона тісно пов'язана зі скаргою за статтею 8 і тому має бути оголошена прийнятною («*Лібєрті та інші проти Сполученого Королівства*» (*Liberty and Others v. the United Kingdom*), 2008, § 73; «*Роман Захаров проти Росії*» (*Roman Zakharov v. Russia*) [ВП], 2015, § 307). Навпаки, у справі *B.A.C. v. Greece*, 2016 (§§ 46-47), Суд встановив порушення статті 8 і, беручи до уваги цей висновок, також встановив, що також відбулося порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 (див. також «*Саргсян проти Азербайджану*» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [ВП], 2015, §§ 272-274; «*Дордевіч проти Хорватії*» (*Dorđević v. Croatia*), 2012, § 168).

1. Повага права на приватне життя

187. Суд розглядав різні питання щодо ефективності засобів правового захисту за скаргами, пов'язаними з повагою до права на приватне життя.

а. Свобода пересування

188. Якщо існує обґрунтована скарга про те, що дії влади можуть порушити право особи залишити свою країну, гарантоване статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, або право цієї особи на повагу до приватного та сімейного життя, захищене згідно зі статтею 8 Конвенції, стаття 13 Конвенції вимагає, щоб національна правова система надала відповідній особі ефективну можливість оскаржити цей захід у змагальному порядку перед відповідним національним судом, який пропонує адекватні гарантії незалежності та неупередженості («*Рієнер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), 2006, § 138).

189. У справі *Riener v. Bulgaria*, 2006 (§§ 138-143), відсутність ефективного засобу правового захисту щодо заборони на поїздки за несплачені податки призвела до висновку Суду про порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 і статтею 2 Протоколу № 4 (див. також частину цього Посібника щодо статті 13 у поєднанні або у світлі [статті 2 Протоколу № 4](#)).

24. Див. [Посібник зі статті 8 Конвенції](#) (Право на повагу до приватного і сімейного життя).

b. Професійна поведінка

190. У справі *«С.В. проти Сполученого Королівства» (S.W. v. the United Kingdom)*, 2021 (§§ 70-74), Апеляційний суд чітко постановив, що процес, за допомогою якого суддя Сімейного суду прийшов до критики заявниці, наказавши надіслати несприятливі висновки місцевій владі та відповідним професійним організаціям, був «явно несправедливими такою мірою, що повністю не відповідає основним вимогам справедливості, встановленим статтею 8 та/або загальним правом»; однак, адвокат все одно висловив заявниці свою пораду, що позов про компенсацію не матиме реальних шансів на успіх, оскільки вона навряд чи зможе довести відсутність добросовісності з боку судді. Таким чином, Суд виходив з того, що вимога про компенсацію не була б задоволена, і встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8.

c. Затримання

191. У справі *«Вейнрайт проти Сполученого Королівства» (Wainwright v. the United Kingdom)*, 2006 (§§ 54-56), той факт, що персонал в'язниці був звільнений від будь-якої цивільної відповідальності, незважаючи на недбалість під час проведення обшуку з роздяганням у відвідувачів в'язниці, став підставою для того, щоб Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8. Палата лордів встановила, що недбалі дії, виявлені тюремними офіцерами, не тягнуть за собою жодної цивільної відповідальності, зокрема, оскільки не було загального делікту, пов'язаного з вторгненням у приватне життя.

192. У справі *«Горлов та інші проти Росії» (Gorlov and Others v. Russia)*, 2019 (§§ 109-110), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 на тій підставі, що національне законодавство, як його тлумачать суди, не передбачає жодного тесту на баланс (пропорційності), та не дозволяє ув'язненим вимагати судового перегляду пропорційності їхнього розміщення під постійним відеоспостереженням у камерах, що негативно вплинуло на їхнє приватне життя.

193. У справі *«Маслак проти Словаччини (№ 2)» (Maslák v. Slovakia (no. 2))*, 2022 (§ 165), Суд зазначив, що у справі *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015 (§ 183) він встановив, що ефективним засобом правового захисту, якого вимагає стаття 13, було визнано те, що національний орган або суд, який розглядав справу, мав розглянути суть скарги за Конвенцією. Наприклад, у випадках, коли ця скарга стосувалась статті 8, це означало, що національний орган влади мав перевірити, серед іншого, чи було втручання в права заявника необхідним у демократичному суспільстві для досягнення законної мети.

d. Довкілля

194. У справі *Hatton and Others v. the United Kingdom* [ВП], 2003 (§§ 137-142), обмежений обсяг перевірки надмірності шуму, спричиненого нічними польотами, спричинив порушення статті 13 у світлі статті 8. Обсяг перегляду національними судами обмежувався класичними концепціями англійського публічного права, такими як ірраціональність, незаконність й очевидна необґрунтованість, і на той час не дозволяв розглянути, чи заявлене збільшення кількості нічних польотів є виправданим обмеженням права на повагу до приватного та сімейного життя або житла тих, хто проживав поблизу аеропорту Хітроу.

e. Неплатоспроможність

195. У справі *«Альбанезе проти Італії» (Albanese v. Italy)*, 2006 (§§ 73-77), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо відсутності ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на існування або продовження особистої дискваліфікації, накладеної на банкрута та автоматично доданої до вироку про банкрутство.

f. Юридична служба

196. У справі «*Озпинар проти Туреччини*» (*Özpinar v. Turkey*), 2010 (§§ 82-88), відсутність ефективного засобу правового захисту для судді, звільненої з посади з причин, частково пов'язаних з її приватним життям, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8. Заявниця не мала успіху в оскарженні рішень Національної ради юридичної служби. Неупередженість колегії Ради, яка розглядала оскарження її рішень, викликала великі сумніви. Крім того, під час провадження не було зроблено жодної різниці між аспектами приватного життя заявниці, які не мали прямого зв'язку з її обов'язками, і тими, які могли мати такий зв'язок.

g. Сексуальна орієнтація

197. У справі «*Бейзарас і Левікас проти Литви*» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), 2020 (§§ 151-156), Суд встановив, що відбулося порушення статті 13 у світлі статті 14 разом зі статтею 8, оскільки дискримінаційне ставлення національного суду щодо сексуальної орієнтації заявників поставило під загрозу ефективність засобів правового захисту для застосування національного законодавства. Засобів правового захисту, які загалом були ефективними, у цій справі не було, оскільки національні суди відмовилися судити винних у серйозних гомофобних коментарях на фейсбуці, включаючи неприховані заклики до насильства, без попереднього ефективного розслідування.

198. У справі «*Валаїміс проти Литви*» (*Valaitis v. Lithuania*), 2023 (§§ 93-117), Суд встановив відсутність порушення статті 13 у світлі статті 14 разом зі статтею 8, оскільки припинення розслідування гомофобних коментарів в інтернеті не демонструвало упередженого ставлення з боку органів влади. У відповідь на рішення у справі *Beizaras and Levickas v. Lithuania* національні органи влади нещодавно прийняли настанови та рекомендації щодо боротьби з ненавистницькими висловлюваннями й загалом посилили боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті, що можна спостерігати, зокрема, в багатьох рішеннях прокурорів і судів. Ці заходи демонструють, що дискримінаційне ставлення органів влади більше не проявляється і що ефективні заходи правового захисту для запобігання, виявлення та покарання правопорушень, пов'язаних з ненавистю, можуть також впливати з національної практики.

h. Репутація

199. У справі «*Бастис проти Литви*» (*Bastys v. Lithuania*), 2020 (§§ 67-87), заявник, який був віцепрезидентом парламенту, не зміг оскаржити висновки розвідувальної записки Департаменту державної безпеки, яка оцінювала чи міг він отримати дозвіл на доступ до секретної інформації. Однак ця нездатність була компенсована можливістю оскаржити в адміністративних судах рішення президента парламенту про відмову в допуску на підставі записки. Однак цей засіб правового захисту не було використано через добровільну відставку віцепрезидента, який не дочекався рішення президента. Таким чином, Суд встановив, що порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 не було.

i. Дозвіл на проживання

200. У справі «*Куріч та інші проти Словенії*» (*Kurić and Others v. Slovenia*) [ВП], 2012 (§§ 370-372), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 через відсутність ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б поскаржитися на відсутність розгляду питання про право на проживання осіб, які були «викреслені» з реєстру постійних жителів після відновлення незалежності Словенії.

j. Приховане спостереження та збереження персональних даних

201. Таємність заходів стеження ускладнює, а то й унеможлиблює, здатність відповідної особи шукати будь-який засіб правового захисту за власним бажанням, особливо під час спостереження. «Ефективний засіб правового захисту» згідно зі статтею 13 має означати засіб правового захисту, який є настільки ефективним, наскільки це можливо, зважаючи на обмежені можливості звернення, що властиві будь-якій системі таємного спостереження (*Klass and Others v. Germany*, 1978, §§ 68-69). Об'єктивний наглядний механізм може бути достатнім, якщо заходи залишаються таємними. Лише

після того, як заходи будуть розголошені, протягом розумного періоду засоби правового захисту повинні стати доступними особі ([Rotaru v. Romania](#) [ВП], 2000, § 69).

202. У сфері заходів таємного спостереження, коли зловживання потенційно настільки легкі в окремих випадках і можуть мати такі шкідливі наслідки для демократичного суспільства в цілому, в принципі бажано довірити наглядовий контроль судді, судовий контроль пропонує найкращі гарантії незалежності, неупередженості та належної процедури. Щойно повідомлення може бути здійснено без шкоди для мети обмеження, тобто після припинення заходу спостереження, інформація повинна бути надана зацікавленим особам. Щоб дати можливість цій особі отримати перегляд провадження щодо втручання у здійснення її права на приватне життя, в принципі необхідно надати цій особі мінімальний обсяг інформації щодо рішення, яке можна оскаржити, наприклад, про дату його прийняття та орган, який його видав (*Roman Zakharov v. Russia* [ВП], 2015, §§ 233, 287 і 291; *«İrfan Güzel проти Туреччини» (İrfan Güzel v. Turkey)*, 2017, §§ 96 і 98-99).

203. У справі *Klass and Others v. Germany*, 1978 (§§ 65-72), закон «G 10» дозволяв певним органам влади відкривати й перевіряти пошту, читати телеграфні повідомлення та контролювати й записувати телефонні розмови з метою захисту країни від «неминучої небезпеки». Незважаючи на те, що, згідно з «G 10», не може бути жодного звернення до суду щодо розпорядження та впровадження обмежувальних заходів, деякі інші засоби правового захисту все ж були доступні особі, яка вважала, що перебуває під наглядом. Однак згідно з рішенням Федерального конституційного суду від 1970 року компетентний орган був зобов'язаний повідомити відповідну особу, щойно заходи спостереження були припинені, і повідомлення могло бути зроблено без шкоди для мети обмеження. З моменту такого повідомлення фізичній особі стали доступні різні засоби правового захисту в судах: позов про декларацію, щоб отримати перегляд адміністративним судом законності застосування до особи «G 10» та відповідність закону наказаних заходів стеження; позов про відшкодування збитків у цивільному суді, якщо особі було завдано збитків; позов про знищення або, у разі необхідності, повернення документів; нарешті, якщо жоден із цих засобів правового захисту не був успішним, звернення до Федерального конституційного суду для винесення рішення щодо того, чи відбулося порушення Основного закону. Відповідно, сукупність засобів правового захисту, передбачених законодавством Німеччини, за конкретних обставин справи задовольняла вимоги статті 13 у світлі статті 8 щодо поваги до приватного життя та листування.

Див., у тому ж ключі, справи *Leander v. Sweden*, 1987, §§ 78-84, що стосуються системи таємного спостереження за кандидатами на важливі посади з точки зору національної безпеки, та *Amann v. Switzerland* [ВП], 2000, §§ 89-90, щодо перехоплення та запису телефонних розмов, а також збереження персональних даних службами безпеки.

204. За відсутності засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на збереження представниками держави даних про приватне життя особи або правдивість такої інформації, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі *Rotaru v. Romania* [ВП], 2000 (§§ 68-73). Те саме сталося у справі *Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden*, 2006 (§§ 116-122), за відсутності засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати всю інформацію, що зберігається в реєстрі поліції безпеки, знищення її файлів, або стирання чи виправлення інформації, що зберігається у файлах.

205. Відсутність відповіді на сумніви, висловлені обвинуваченим щодо законності рішення прослуховувати його телефон, Суд визнав порушенням статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *İrfan Güzel v. Turkey*, 2017 (§§ 100-109).

к. Використання та розкриття персональних даних

206. Стосовно розголошення медичних даних у справі *«Anne Marie Андерссон проти Швеції» (Anne-Marie Andersson v. Sweden)*, 1997 (§§ 41-42), Суд не виявив порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо відсутності засобів правового захисту до розголошення соціальній службі конфіденційної та особистої медичної інформації медичним органом. У світлі фактів заявниця не мала обґрунтованої скарги щодо порушення Конвенції. Втручання в її право на повагу до приватного життя, яке спричинило розкриття даних, про які йдеться, відповідало шведському законодавству та переслідувало законні цілі захисту «здоров'я чи моралі» та «прав і свобод інших». Заявниця була повідомлена про цей захід, він мав обмежений характер, оскільки відповідна інформація не була

оприлюднена, але залишалася захищеною тим самим рівнем конфіденційності, який застосовувався до психіатричних записів.

207. За відсутності ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на розголошення конфіденційної психіатричної інформації на відкритому слуханні, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі *«Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine)*, 2006 (§§ 82-84). Хоча проведення слухання в закритому режимі могло запобігти публічному оприлюдненню такої інформації, воно не могло ні забезпечити конфіденційність інформації, розкритої сторонам та їхнім представникам на слуханнях, ні обмежити доступ до матеріалів справи. Незважаючи на те, що заявник успішно подав апеляцію, цей засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки він не призвів до припинення розголошення конфіденційних психіатричних даних у матеріалах судової справи чи будь-якого присудження заявникові компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок незаконного втручання в його особисте життя.

208. Стосовно онлайн-публікації судового рішення, яке розкриває інформацію про усиновлення дітей заявників, у справі *«Ікс та інші проти Росії» (X and Others v. Russia)*, 2020 (§§ 73-79), Суд встановив, що відбулося порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 за відсутності будь-яких засобів судового захисту, за допомогою яких можна було б отримати компенсацію за моральну шкоду, заподіяну недоліками системи правосуддя.

209. Щодо використання персональних даних у професійному контексті, відсутність ефективного засобу правового захисту щодо порушення права заявників на повагу до їхнього приватного життя після необережних розслідувань приватного життя гомосексуалістів, що призвело до їхнього звільнення з армії, призвело до порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *Smith and Grady v. the United Kingdom*, 1999 (§§ 136-139).

210. У справі *«Карабейоглу проти Туреччини» (Karabeyoğlu v. Turkey)*, 2016 (§§ 128-132), відсутність засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати перевірку використання в дисциплінарному розслідуванні даних прослуховування телефону під час кримінального розслідування призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8.

211. Відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б домагатися вилучення імені заявника зі списку, доданого до указу про швейцарський рух «Талібан», призвело до порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], 2012 (§§ 209-214). Заявник мав змогу звернутися до національних судів і таким чином отримати відшкодування за своїми скаргами за Конвенцією. Однак ці органи не розглянули його скарги по суті. Зокрема, Федеральний суд висловив думку, що хоча він і мав право перевірити, чи на Швейцарію поширюються резолюції Ради Безпеки, він сам не міг, з міркувань прав людини, скасувати накладені на заявника санкції. Крім того, Федеральний суд чітко визнав, що процедура звернення до Організації Об'єднаних Націй з проханням вилучити ім'я зі списку не може розглядатися як ефективний засіб правового захисту відповідно до статті 13.

2. Повага до сімейного життя

212. У справах, що стосуються особливого характеру та інтересів, і коли тривалість провадження має явний вплив на сімейне життя заявника (і, таким чином, підлягає розгляду відповідно до статті 8 Конвенції), необхідний більш жорсткий підхід, такий, який зобов'язує держави запровадити засіб правового захисту, що є водночас і превентивним, і компенсаційним (*«Макреді проти Чеської Республіки» (Macready v. the Czech Republic)*, 2010, § 48; *«Бергманн проти Чеської Республіки» (Bergmann v. the Czech Republic)*, 2011, §§ 45-46; *«Куппінгер проти Німеччини» (Kuppinger v. Germany)*, 2015, § 137). Суд зауважив, що позитивне зобов'язання держави вжити відповідних заходів для забезпечення права заявника на повагу до сімейного життя ризикує стати ілюзорним, якщо зацікавлені сторони матимуть у своєму розпорядженні лише компенсаційний засіб, який може призвести лише до присудження грошової компенсації *a posteriori* (*Macready v. the Czech Republic*, 2010, § 48).

213. Суд встановив принципи, застосовні до статті 13 у випадках, коли було встановлено порушення статті 8 у її процесуальному аспекті (*Macready v. the Czech Republic*, 2010; *Bergmann v. the Czech Republic*, 2011). Хоча стаття 8 не містить чітких процедурних вимог, процес прийняття рішень щодо заходів втручання має бути справедливим і таким, щоб забезпечувати належну повагу до інтересів, захищених цією статтею, зокрема щодо догляду за дітьми («В. проти Сполученого Королівства» (*W. v. the United Kingdom*), 1987, §§ 62 і 64; «Макмайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*), 1995, § 92; *T.P. and K.M. v. the United Kingdom* [ВП], 2001, §§ 72-73).

У справі *Macready v. the Czech Republic*, 2010 (§§ 48-51), існувала потреба в засобі правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати рішення про швидке повернення дитини, яку мати вивезла за кордон без згоди батька, заявника; покласти край будь-яким примхам, які можуть виникнути під час процедури повернення; зберегти зв'язок між переміщеною дитиною та заявником; або оскаржувати неспроможність гарантувати те, що заявник міг скористатися своїм правом на контакт. Лише якщо такі засоби правового захисту не могли дати таких результатів, на думку Суду, належною для заявника могла би бути грошова компенсація. Суд зауважив, що якби заявник подав скаргу за статтею 13, застосовувалися б ті самі міркування.

У справі *Bergmann v. the Czech Republic*, 2011 (§§ 46-51), Суд визнав, що його міркування у справі *Macready v. the Czech Republic*, 2010, були дійсними не лише в контексті міжнародного викрадення дітей, але й у інших ситуаціях, коли поведінка чи бездіяльність органів влади під час провадження мала наслідки для приватного чи сімейного життя заявників.

214. Відсутність національного засобу правового захисту, який би дозволив швидко виконати рішення щодо батьківських прав, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у справі *Kuppinger v. Germany*, 2015 (§§ 138-145). Провадження, про яке йде мова, стосувалося прав заявника на спілкування зі своєю малолітньою дитиною і, таким чином, підпадало під категорію справ, які ризикували бути зумовленими своєю тривалістю. «Закон про засоби правового захисту», який набув чинності лише через півтора року після початку провадження щодо прав на контакт, передбачав грошову компенсацію, засіб правового захисту, який не мав ефекту достатнього прискорення для незавершених проваджень у таких справах, як ця. Крім того, жоден із двох інших засобів правового захисту, на які посилався Уряд, не можна вважати ефективними.

215. Відсутність ефективного засобу правового захисту відносно дій місцевої влади після відібрання дитини у матері через підозру в сексуальному насильстві з боку хлопця матері, Суд визнав порушенням статті 13 у світлі статті 8 у справі *T.P. and K.M. v. the United Kingdom* [ВП], 2001 (§§ 109-110). Суд дійшов висновку, що якби було завдано шкода, яка мала наслідки з психіатричної точки зору, то це ймовірно призвело до медичних витрат, а також спричинило значний біль і страждання, що потребувало б відшкодування. Заявники не мали у своєму розпорядженні належних засобів отримати рішення щодо своїх тверджень про те, що місцева влада порушила їхнє право на повагу до сімейного життя або можливості отримати позовне рішення про відшкодування завданої таким чином шкоди.

У тому ж ключі див. *D.P. and J.C. v. the United Kingdom*, 2002, §§ 136-138, де Суд визнав порушення статті 13 у світлі статей 3 або 8 через відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б перевірити ймовірну неспроможність соціальних служб захистити дітей від сексуального насильства з боку вітчима.

216. Відсутність ефективного засобу правового захисту щодо автоматичного застосування повної та абсолютної заборони на здійснення батьківських прав як додаткового покарання через закон, призначеного особам, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, без будь-якого перегляду судами типу правопорушення, скоєного ув'язненим батьком, або інтересів неповнолітніх дітей, змусили Суд визнати порушення статті 13 у світлі статті 8 у справах «Сабу і Піркалаб проти Румунії» (*Sabou and Pircalab v. Romania*), 2004 (§§ 53-56), та «Йордаче проти Румунії» (*Iordache v. Romania*), 2008 (§§ 57-67).

217. У справі «Мік і Джовановіч проти Сербії» (*Mik and Jovanović v. Serbia*) (ріш.), 2021 (§§ 47-52), Суд вилучив скаргу за статтею 13 у поєднанні зі статтею 8 у світлі нової правової бази, яка включала механізм, за допомогою якого батьки немовлят, які зникли в пологових будинках Сербії, могли вимагати компенсацію (на додаток до запиту Суду у справі «Зоріца Йовановіч проти Сербії» (*Zorica*

Jovanović v. Serbia), 2013, § 92). Закон від лютого 2020 року передбачав судові та позасудові процедури, зокрема базу даних ДНК і навчання для суддів, поліцейських, батьків тощо.

3. Повага до житла

218. Якщо особа має обґрунтовану скаргу на те, що його чи її домівку або майно навмисно знищили представники держави, поняття «ефективного засобу правового захисту» передбачає, окрім виплати компенсації, у відповідних випадках, ретельне й ефективне розслідування, яке може призвести до ідентифікації та покарання винних, включаючи ефективний доступ скаржника до процедури розслідування (*Menteş and Others v. Turkey*, 1997, § 89).

219. У справі *Menteş and Others v. Turkey*, 1997 (§§ 90-92), не було проведено ретельного й ефективного розслідування тверджень заявників, і це призвело до підриву використання будь-яких засобів правового захисту, які вони мали у своєму розпорядженні, у тому числі домогтися компенсації в судах щодо скарг стосовно поваги до права на приватне та сімейне життя та до житла після того, як сили безпеки підпалили їхні будинки на південному сході Туреччини. Тож було визнано порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8.

У тому ж ключі див. справу *Nuri Kurt v. Turkey*, 2005, §§ 117-122, де незадовільне розслідування пожежі, яка знищила будинки, призвело до висновку Суду про порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

220. Що стосується переміщення осіб з північного Кіпру, де вони проживали, у справі *Cyprus v. Turkey* [ВП], 2001 (§§ 193-194), відбулося порушення статті 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 і статті 1 Протоколу № 1 через те, що держава-відповідач не надала грекам-кіпріотам жодних засобів правового захисту, щоб оскаржити вигнання з північного Кіпру.

У тому ж ключі див. «*Чірагов та інші проти Вірменії*» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [ВП], 2015, §§ 213-215, і *Sargsyan v. Azerbaijan* [ВП], 2015, §§ 269-274, де Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 щодо відсутності засобів правового захисту у разі втрати житла та майна переміщеними особами в контексті конфлікту в Нагірному Карабасі.

221. У справі про обшуки в будинку, «*Посевіні проти Болгарії*» (*Posevini v. Bulgaria*), 2017 (§§ 83-87), Суд встановив, що сама можливість порушити дисциплінарне провадження проти поліцейських, які проводили обшук у будинку та фотостудії, не є ефективним засобом правового захисту, що порушує статтю 13 у світлі статті 8. Поняття ефективного засобу правового захисту в контексті права на повагу до житла залежить від того, чи мали заявники доступ до процедури, яка дозволяє їм оскаржити законність обшуків і виїмок та отримати належне відшкодування, якщо це необхідно.

У тому ж ключі порушення статті 13 у світлі статті 8 було встановлено у справі *Panteleyenko v. Ukraine*, 2006, §§ 78-81, через відсутність ефективного засобу правового захисту після обшуку в конторі нотаріуса після припинення справи щодо нього у досудовій стадії; і у справі «*Пеев проти Болгарії*» (*Peev v. Bulgaria*), 2007, § 70, де не було ефективного засобу правового захисту після незаконного обшуку в офісі державного службовця після публікації в пресі листа, в якому він критикував генерального прокурора.

У справі «*Кіган проти Сполученого Королівства*» (*Keegan v. the United Kingdom*), 2006 (§§ 41-43), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 на тій підставі, що, хоча заявники розпочали національний процес, вимагаючи відшкодування шкоди за насильницьке проникнення поліцейських з метою проведення обшуку будинку, нібито недобросовісно, вони зазнали невдачі, оскільки суди не мали змоги розглянути питання пропорційності чи розумності, а баланс було встановлено на користь захисту поліції в таких випадках. Збитки стосуються лише тих випадків, коли можна було довести злий умисел, і недбалість такого роду не кваліфікувалася.

4. Повага до кореспонденції

222. Суд розглядав різні питання ефективності засобів правового захисту щодо скарг, які стосуються права на повагу до кореспонденції.

223. Що стосується листування ув'язнених, у справі *Silver and Others v. the United Kingdom*, 1983 (§§ 114-119), Суд визнав порушення і відсутність порушення статті 13 у світлі статті 8 стосовно питання контролю, перехоплення та приховування таких листів.

Відсутність засобу правового захисту, за допомогою якого ув'язнений міг би оскаржити відмову начальника в'язниці надіслати його листи, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 у справі «*Фрепо проти Франції*» (*Frérot v. France*), 2007 (§ 66). Державна рада (*Conseil d'Etat*) оголосила неприйнятним прохання заявника про скасування рішення начальника лише на тій підставі, що відмова надіслати листа була внутрішнім регуляторним заходом, який не підлягав судовому розгляду за зловживання повноваженнями. Уряд не стверджував, що будь-які інші засоби правового захисту, які відповідають вимогам статті 13, були доступні заявнику.

224. Що стосується листування банкрута, то у справі «*Боттаро проти Італії*» (*Bottaro v. Italy*), 2003 (§§ 44-46) Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 з огляду на відсутність у національному законодавстві ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на контроль за листуванням, який тривав понад 20 років і 6 місяців, і отримати відшкодування.

5. Притулок і вислання

225. У справах про вислання Суд вирішив, що втрата статусу потерпілого у зв'язку зі стверджуваним порушенням статті 8 Конвенції, оскільки заявник більше не піддається ризику вислання, не обов'язково позбавляє заявника такого статусу для цілей Статті 13. У справі *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012 (§§ 86-100), незважаючи на те, що Суд вирішив, що заявника більше не можна вважати жертвою стосовно стверджуваних порушень статті 8, він дійшов висновку, що скарга порушила серйозне питання і що за конкретних обставин справи заявник все ще є жертвою стверджуваного порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8, оскільки на практиці він не мав доступу до ефективних засобів правового захисту щодо своєї скарги за статтею 8, коли його збиралися депортувати. Тому Суд відхилив попереднє заперечення Уряду щодо втрати заявником статусу «жертви» у значенні статті 34 Конвенції.

226. Що стосується імміграційних справ, єдине завдання Суду, відповідно до принципу субсидіарності, — це перевірка ефективності національних процедур і забезпечення дотримання прав людини (*De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012, § 84).

227. У справі *B.A.C. v. Greece*, 2016 (§§ 37-47), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 у зв'язку з тим, що Міністерство громадського порядку протягом 12 років не ухвалило жодного рішення щодо запиту заявника про надання притулку, незважаючи на позитивний висновок, виданий Консультативною радою з питань притулку, і в той час, як грецькі судові органи, включаючи Вищий адміністративний суд, відхилили запит про екстрадицію від турецької влади.

228. Якщо вислання оскаржується на підставі ймовірного втручання в приватне та сімейне життя, для того, щоб засіб правового захисту був ефективним, не обов'язково, щоб він мав дію автоматичного призупинення. Однак у справах імміграції, коли є обґрунтована скарга про те, що вислання загрожує втручанням у право іноземця на повагу до його приватного та сімейного життя, стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 8 вимагає, щоб держави надали відповідній особі ефективну можливість оскаржити наказ про депортацію чи відмову в проживанні та розгляд відповідних питань із достатніми процесуальними гарантіями та ретельністю відповідним національним судом, який пропонує належні гарантії незалежності та неупередженості (*Al-Nashif v. Bulgaria*, 2002, § 133; *M. and Others v. Bulgaria*²⁵, 2011, §§ 122-133; *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012, § 83). Без шкоди для питання про його характер призупинення, для того, щоб засіб правового захисту був ефективним і щоб уникнути будь-якого ризику свавільного рішення, має бути справжнє втручання суду або «національного органу влади» (там само, § 93).

25. Порушення статті 13 Конвенції у світлі статей 3 і 8.

229. Якщо на карту поставлена національна безпека, деякі обмеження щодо типу доступних засобів правового захисту можуть бути виправданими, але засоби правового захисту мають бути ефективними як на практиці, так і за законом. Хоча процедурні обмеження можуть бути необхідними, щоб гарантувати відсутність витоку інформації, яка завдає шкоди національній безпеці, і хоча, можливо, будь-який незалежний орган муситиме надавати широку свободу розсуду виконавчій владі в таких питаннях, це жодним чином не може виправдати повну відмову від засобів правового захисту, коли виконавча влада вирішила використати термін «національна безпека». Компетентний незалежний апеляційний орган має бути проінформований про причини, що обґрунтовують рішення про депортацію, навіть якщо такі причини не є загальнодоступними, і він повинен мати компетентність відхилити твердження виконавчої влади про наявність загрози національній безпеці, якщо вважає їх довільними або необґрунтованими. Повинна існувати певна форма змагальності, за потреби через спеціального представника після перевірки безпеки. Крім того, необхідно розглянути питання, чи буде оскаржуваний захід втручатись у право особи на повагу до сімейного життя, і, якщо так, чи досягнуто справедливого балансу між залученими суспільними інтересами та правами особи (*Al-Nashif v. Bulgaria*, 2002, § 137).

230. У справі *Al-Nashif v. Bulgaria*, 2002 (§§ 134-138) Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 через відсутність будь-якого ефективного засобу правового захисту проти вислання з міркувань національної безпеки, оскільки національні суди не були уповноважені перевіряти справжність занепокоєння національною безпекою.

У такому самому ключі див. «*Муса та інші проти Болгарії*» (*Musa and Others v. Bulgaria*), 2007, §§ 70-73, де Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 8 щодо неможливості домогтися судового перегляду наказу про відкликання дозволу на проживання з міркувань національної безпеки.

231. У справі *M. and Others v. Bulgaria*, 2011 (§§ 124-125 і 127), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статей 3 і 8 через відсутність ефективного засобу правового захисту у Вищому адміністративному суді. Очевидно, визнаючи, що перший заявник ризикував піддатися жорсткому поведженню або втраті у разі повернення в Афганістан, цей суд поклав на першого заявника тягар доведення того, що ці ризики походять від афганської влади та що ця влада не гарантувала б його безпеки (див. також п. 131 цього Посібника щодо скарги заявника за статтею 3).

232. У справі *De Souza Ribeiro v. France* [ВП], 2012 (§§ 86-100), відсутність ефективних засобів правового захисту щодо наказу про вислання заявника через Бразилію, який було виконано протягом 50 хвилин після того, коли до суду було подано заяву про його призупинення, Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8. Поспішність, з якою було виконано наказ про вислання, призвела до того, що наявні засоби правового захисту стали неефективними на практиці, а отже, недоступними. Крім того, органи влади Франції мали докази того, що вислання заявника не відповідало закону і, отже, могло становити незаконне втручання в його права. Крім того, географічне розташування Французької Гвіани та сильний імміграційний тиск на цю країну або небезпека перевантаження судів і негативного впливу на належне відправлення правосуддя не можуть виправдати виключення зі звичайного законодавства та способу його застосування там. Заявник не мав доступу до ефективних засобів правового захисту, коли його збиралися депортувати, і цей факт не було виправлено подальшою видачею дозволу на проживання.

233. У справі «*Абухмаїд проти України*» (*Abuhmaid v. Ukraine*), 2017 (§§ 119-126) Суд не виявив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 щодо невизначеності імміграційного статусу в Україні іноземця, який має паспорт, виданий Палестинською владою. Питання щодо невизначеності його перебування в Україні та його неможливості врегулювати там свій статус не були вирішені відмовою у депортації заявника, і було незрозуміло, чи можна було їх ефективно вирішити за допомогою процедур, передбачених Законом про імміграцію. Однак, оскільки заявник все ще мав доступ до різних національних процедур, які могли б допомогти йому врегулювати своє перебування та статус в Україні, не можна сказати, що держава-відповідач знехтувала своїм позитивним зобов'язанням забезпечити ефективну та доступну процедуру або поєднання процедур, що дають йому змогу розв'язати питання стосовно подальшого перебування та статусу в Україні.

Н. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті²⁶

Стаття 9 Конвенції — Свобода думки, совісті і релігії

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Ключові слова HUDOC

Свобода релігії (9-1) - Сповідувати релігію або переконання (9-1)

234. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 9 або у світлі цієї статті у низці випадків.

235. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 9 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 («*Члени Конгрегації Свідків Єгови Глдані та інші проти Грузії*» (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*), 2007, § 137).

236. У справах *Efstratiou v. Greece*, 1996 (§§ 48-50), і *Valsamis v. Greece*, 1996 (§§ 47-49), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 9 Конвенції та Статтею 2 Протоколу № 1 щодо відсутності ефективного засобу правового захисту для оскарження одностороннього відсторонення учня від школи за відмову брати участь у шкільному параді через релігійні переконання його батьків, які були Свідками Єгови. Заявники не могли отримати судові рішення про те, що дисциплінарне відсторонення від навчання було незаконним, оскільки це було необхідною умовою для позову про компенсацію. Тому позови про відшкодування збитків не мали для них жодних результатів. Щодо інших засобів правового захисту, на які здійснювалося посилання, Уряд не навів жодного випадку їх використання, подібного до розглядуваної справи, і їхня ефективність, відповідно, не була встановлена.

237. У справі *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [ВП], 2000 (§§ 97-104), не було ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на відсутність правових підстав для визнання обрання релігійного лідера, що призвело до порушення статті 13 у світлі статті 9. На думку Суду, стаття 13 не може розглядатися як така, що вимагає можливості для кожного вірянина порушувати у своїй особистій якості офіційне провадження стосовно оскарження рішення про реєстрацію керівництва його релігійної громади. Інтереси окремих вірян у цьому відношенні можна було б захистити, якби віряни звернулися до своїх лідерів і підтримали будь-які судові дії, які могли б ініціювати такі лідери. Зобов'язання держави можна було б виконати шляхом надання засобів правового захисту, які були доступні лише для представників релігійної громади. Оскільки Верховний Суд прийняв справу до розгляду, представнику релігійної громади було надано доступ до судового захисту. Однак Верховний суд відмовився вивчати питання по суті, вважаючи, що Рада Міністрів користується повною свободою дій; таким чином, перший засіб не був ефективним. Два інших звернення до Верховного Суду також не були ефективними засобами правового захисту. Крім того, Уряд не вказав, яким чином кримінальне провадження, у разі його відкриття, могло б призвести до розгляду скарг заявників по суті; вони не вказали жодного іншого засобу правового захисту.

26. Див. [Посібник зі статті 9 Конвенції](#) (Свобода думки, совісті і релігії).

238. У справі *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, 2001 (§§ 137-139), Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 9 стосовно відсутності ефективного засобу правового захисту проти відмови влади офіційно визнати Церкву. Верховний суд не відповів на основні скарги заявників, а саме на їхнє бажання об'єднатися та спільно сповідувати свою релігію в Церкві, відмінній від Митрополії Молдови, і мати право на доступ до суду для захисту своїх прав і захищати свої активи, враховуючи, що правовим захистом користувалися лише конфесії, визнані державою. Отже, буди не визнаною державою, Митрополія Бессарабії не мала прав, які вона могла б відстоювати у Верховному суді. Відповідно звернення до Верховного Суду на підставі Цивільного процесуального кодексу не було ефективним. Крім того, Закон про релігійні конфесії 1992 року не містив жодного конкретного положення, яке б регулювало процедуру визнання та надання засобів правового захисту у разі спору. Отже, заявники не змогли отримати відшкодування від національного органу влади щодо своєї скарги стосовно права на свободу віросповідання.

239. У справі *«Лосте проти Франції» (Loste v. France)*, 2022 (§§ 67-78), Суд встановив порушення статті 13 Конвенції в поєднанні зі статтями 3 та 9 стосовно позову про відшкодування збитків (для встановлення відповідальності держави за жорстоке поводження із заявницею з боку чоловіка сертифікованої доглядальниці протягом 12 років перебування у прийомній сім'ї, а також за неспроможність сім'ї дотриматися зобов'язання, яке вони взяли на себе у зв'язку з положенням про релігійний нейтралітет, яке передбачає повагу до мусульманського віросповідання заявниці та її сім'ї). Засіб правового захисту виявився неефективним, оскільки адміністративні суди продемонстрували надмірний формалізм, відхиливши позов заявниці на підставі впливу 4-річного строку позовної давності. Суди не поцікавилися в заявниці, як це передбачено законодавством, про дату, коли вона отримала «достатньо інформації», щоб мати змогу довести, що завдана їй шкода спричинена діями органів влади, і подати позов.

I. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті²⁷

Стаття 10 Конвенції — Свобода вираження поглядів

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Ключові слова HUDOC

Свобода вираження поглядів (10-1)

240. Суд знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 або у світлі цієї статті у різних випадках.

241. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 10 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні зі статтею 10 (*«Зараколу і Белге Улусларараси Яїнджилік проти Туреччини» (Zarakolu and Belge Uluslararasi Yayincılık v. Turkey)*, 2004, § 45; *«Буцур і Тома проти Румунії» (Bucur and Toma v. Romania)*, 2013, § 170; *«Карасцони та інші проти Угорщини» (Karácsony and Others v. Hungary)* [ВП], 2016, § 174).

242. У справі *Wille v. Liechtenstein* [ВП], 1999 (§§ 76-78), відсутність будь-якого прецеденту у практиці Конституційного суду, який би показував, що цей суд коли-небудь приймав до розгляду скаргу, подану проти принца, стосовно скарги на відмову висунути заявника на державну посаду, після думки, висловленої принцом на конференції, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 10.

243. У справі *«Ліндберг проти Швеції» (Lindberg v. Sweden)* (ріш.), 2004, стосовно визнання та виконання шведськими судами норвезького рішення, яке обмежує свободу вираження поглядів інспектора з полювання на тюленів, Суд визнав заяву неприйнятною відповідно до статті 13 у поєднанні зі статтею 10 як явно необґрунтовану. Виникали сумніви щодо того, чи можна взагалі вважати, що заявник має обґрунтовану скаргу для цілей статті 13 стосовно своєї скарги, оскільки обґрунтована скарга в цій справі не могла безпосередньо стосуватися основної справи про наклеп у Норвегії (заявник раніше подав заяву проти Норвегії, але Європейська комісія з прав людини оголосила її неприйнятною як несвоєчасну), але була обмежена подальшим виконавчим провадженням у Швеції. Навіть якщо припустити, що стаття 13 була застосовна, вагомих причин проти примусового виконання не було. Шведські суди на трьох рівнях юрисдикції розглянули суть скарги заявника щодо виконання запиту в достатньому ступені, щоб надати йому ефективний засіб правового захисту для цілей статті 13.

244. У справі *Peev v. Bulgaria*, 2007 (§§ 71-73), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 через відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого заявник, державний службовець, міг би викласти по суті свої скарги на ймовірне порушення свого права на свободу вираження поглядів після незаконного звільнення, якому передував обшук у його офісі, який, імовірно, був призначений у відповідь на публікацію в пресі листа, в якому він висунув звинувачення проти Генерального прокурора.

245. У справі *«Каясу проти Туреччини» (Kayasu v. Turkey)*, 2008 (§§ 114-123), Суд визнав порушення

27. Див. [Посібник зі статті 10 Конвенції](#) (Свобода вираження поглядів).

статті 13 у поєднанні зі статтею 10 через відсутність ефективного засобу правового захисту у Вищій раді суддів і прокурорів, за допомогою якого можна скаржитися на засудження та звільнення з посади прокурора за зловживання владою та образу збройних сил. Неупередженість органів Вищої ради, які були покликані розглянути апеляцію заявника, викликала серйозні сумніви, особливо тому, що Регламент Ради не передбачав засобів гарантування неупередженості її членів, коли вони засідали в апеляційній комісії. Члени Ради, яких було покликано розглянути апеляцію заявника, безсумнівно, були ті самі люди, які розглядали його справу та виносили оскаржувану санкцію. Рішення про звільнення заявника було розглянуто апеляційною комісією у складі дев'яти членів, четверо з яких були членами Ради, яка прийняла рішення, проти якого він заперечував.

246. У справі *Kenedi v. Hungary*, 2006 (§ 48), протидія органів влади захисту прав заявників щодо свободи вираження поглядів призвела до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10. Орган Держави-відповідача чинив рішучий опір законним спробам заявника забезпечити реалізацію свого права, наданого наказом національних судів, отримати вільний доступ до документів, що стосуються колишніх служб безпеки держави. Відповідно, заявник не мав змоги опублікувати об'єктивне дослідження щодо функціонування служби державної охорони.

247. У справах *«Булгаков проти Росії» (Bulgakov v. Russia)*, 2020, §§ 47-49; *«Енгельс проти Росії» (Engels v. Russia)*, 2020, §§ 42-44; *«ВАТ Флавус та інші проти Росії» (ООО Flavus and Others v. Russia)*, 2020, §§ 53-55; *«Владімір Харітонов проти Росії» (Vladimir Kharitonov v. Russia)*, 2020, §§ 55-57, Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 10 на тій підставі, що національні суди відмовилися розглядати скаргу по суті та не перевірили ані законність, ані пропорційність наслідків наказів про блокування вебсайтів позивачів.

J. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті²⁸

Стаття 11 Конвенції — Свобода зібрань та об'єднання

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністративних органів держави».

Ключові слова HUDOC

Свобода мирних зібрань (11-1) - Свобода об'єднань (11-1)

248. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11 або у світлі цієї статті у різних випадках.

249. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 11 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні зі статтею 11 (*Young, James and Webster v. the United Kingdom*, звіт Комісії, 1979, §§ 176, 178; «Тюм Хабер Сен і Чінар проти Туреччини» (*Tüm Haber Sen and Çınar v. Turkey*), 2006, §§ 41-42; «Екші і Оджак проти Туреччини» (*Ekşi and Ocak v. Turkey*), 2010, § 38; «Чернега та інші проти України» (*Chernega and Others v. Ukraine*), 2019, § 285).

250. Що стосується ефективних засобів правового захисту щодо скарг про право на мирні зібрання, природа демократичних дебатів така, що час проведення публічних зборів, які проводяться з метою висловлення певних думок, може мати вирішальне значення для політичної та соціальної ваги таких зборів. Тому органи державної влади можуть за певних обставин відмовити у дозволі на проведення демонстрації, якщо така відмова відповідає вимогам статті 11 Конвенції, але вони не можуть змінити дату, на яку організатори планують її провести. Якщо публічне зібрання організовується після того, як певна соціальна проблема втратила свою актуальність або важливість у поточній суспільній чи політичній дискусії, вплив зустрічі може бути значно зменшеним. Свобода зібрань — якщо нею не скористатись у сприятливий час — цілком може бути позбавлена сенсу. Таким чином, для ефективного реалізації права на свободу зібрань важливо, щоб відповідні закони передбачали розумні строки, протягом яких повинні діяти державні органи, приймаючи відповідні рішення (*Bączkowski and Others v. Poland*, 2007, §§ 82-83).

251. У справі *Bączkowski and Others v. Poland*, 2007 (§§ 83-84) Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11 у зв'язку із запізнілим скасуванням (після дати, коли мали відбутися демонстрації та мітинги проти гомофобії) рішення про незаконну відмову в дозволі на проведення демонстрацій та мітингів. Поняття ефективного засобу правового захисту означало, що заявники повинні були отримати результат до дати запланованих подій. Вони дотримувалися чинного законодавства, яке передбачало часові обмеження для подання запитів до муніципалітету на отримання дозволу (до трьох днів до дати). На відміну від цього, влада не була зобов'язана жодними юридично обов'язковими часовими рамками видавати свої остаточні рішення до запланованої дати демонстрації. Таким чином, Суд не був переконаний, що доступні заявникам засоби правового захисту, усі з яких мають характер застосування після події, можуть забезпечити належне відшкодування щодо стверджуваних порушень Конвенції.

28. Див. [Посібник зі статті 11 Конвенції](#) (Свобода зібрань та об'єднання).

252. Відсутність будь-яких *апріорних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б розглянути неодноразові відмови влади надати дозвіл на проведення гей-параду (Alekseyev v. Russia, 2010, §§ 97-100)* або за допомогою яких можна було отримати судові рішення, яке має законну силу щодо відмови влади погодити місце, дату та час або організацію публічного мітингу до запланованої дати (*Lashmankin and Others v. Russia, 2017, §§ 342-361*), обидва становлять порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 11.

Російське законодавство передбачало для організаторів терміни повідомлення про публічний захід. На відміну від цього, влада не була зобов'язана жодними юридично обов'язковими часовими рамками видавати свої остаточні рішення до запланованої дати публічного заходу. Судовий засіб правового захисту, доступний організаторам публічних заходів, який мав характер застосування *після події*, не міг забезпечити належне відшкодування щодо стверджуваних порушень Конвенції. Крім того, у справі *Lashmankin and Others v. Russia, 2017 (§ 360)*, обсяг судового розгляду обмежувався перевіркою законності пропозиції змінити місце, час або спосіб проведення публічного заходу, а ще суди, які за законом не зобов'язані оцінювати його «пропорційність», не робили цього на практиці.

253. Що стосується засобів правового захисту за скаргами щодо свободи об'єднання, у справі *«Метін Туран проти Туреччини» (Metin Turan v. Turkey), 2006 (§§ 36-38)* відсутність засобу правового захисту в національному органі, за допомогою якого можна було б оскаржити рішення про переведення державного службовця до міста в іншому регіоні через те, що він — член законно створеної профспілки, як вимагає губернатор регіону, де було оголошено надзвичайний стан, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 11. З огляду на широкі повноваження губернатора, відсутність судового перегляду щодо передачі не забезпечувала достатніх гарантій, щоб уникнути будь-яких зловживань або просто дозволити перевірку законності відповідних рішень. Необхідний засіб правового захисту не був ефективним ні за законом, ні на практиці.

254. У справах *«Карачай проти Туреччини» (Karaçay v. Turkey), 2007 (§§ 44-45)*, і *«Кая і Сейхан проти Туреччини» (Kaya and Seyhan v. Turkey), 2009 (§§ 41-42)*, відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити попередження, отримане членами профспілки через їхню участь у дні протестів Суд визнав таким, що порушує статтю 13 у світлі статті 11. Відсутність ефективного засобу юридичного захисту в національному органі щодо дисциплінарного стягнення, такого як попередження, про яке йде мова, позбавило відповідних осіб будь-яких гарантій запобігання можливим зловживанням або просто перегляду законності дисциплінарних заходів, таких як той, що був застосований до них. Те саме сталося у справі *«Доган Алтун проти Туреччини» (Doğan Altun v. Turkey), 2015 (§§ 58-60)*, стосовно відсутності засобів правового захисту у зв'язку з попередженням, винесеним представнику профспілки за організацію профспілкових заходів на робочому місці в неробочий час. Єдиним доступним засобом правового захисту проти дисциплінарного стягнення, про яке йдеться, було адміністративне оскарження в дисциплінарній комісії.

К. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 12 або у світлі цієї статті

Стаття 12 Конвенції — Право на шлюб

«Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

Ключові слова HUDOC

Чоловіки та жінки (12) - Шлюб (12)

255. У двох справах Суд розглядав питання про ефективні засоби правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржити відмови дозволити ув'язненому одружитися та отримати належне відшкодування.

256. У справі «*Фрасік проти Польщі*» (*Frasik v. Poland*), 2010 (§ 104), відсутність будь-якої процедури, за допомогою якої ув'язнений міг би ефективно оскаржити рішення про відмову йому чи їй у праві одружитися у в'язниці, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 12.

257. У справі «*Яремовіч проти Польщі*» (*Jaremowicz v. Poland*), 2010 (§§ 70-71) Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 12 щодо відсутності належного відшкодування за відмову дозволити ув'язненому одружитися у в'язниці. Заявник мав змогу оскаржити початкову відмову в суді пенітенціарної установи. Проте процедура тривала майже п'ять місяців, і жодного рішення щодо його апеляції не було винесено до того моменту, коли в'язнична влада змінила своє початкове рішення. Як наслідок, не можна сказати, що процедура запропонувала заявнику необхідний захист, тобто швидке рішення по суті його вимоги за статтею 12 Конвенції. Запізніле надання дозволу на шлюб також не може становити відшкодування, яке вимагається цією статтею.

L. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 34 або у світлі цієї статті²⁹

Стаття 34 Конвенції — Індивідуальні заяви

«Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права».

Ключові слова HUDOC

Петиція (34) - Держава-відповідач (34) - Фізична особа (34) - Неурядова організація (34) - Група осіб (34) - Потерпілий (34) - Позов від представника громадськості в інтересах громадського порядку (Actio popularis) (34) - Правоздатність (Locus standi) (34) - Перешкода реалізація права на звернення (34)

258. Суд виявив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 34 в одному випадку.

259. У справі «*Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства*» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*), 2010 (§§ 162-166), влада не вжила всіх розумних заходів для дотримання вимог Правила 39. Передача заявників органам влади Іраку, незважаючи на ризик застосування смертної кари до розгляду їхніх апеляцій, наражала їх на серйозний ризик суттєвої та непоправної шкоди. Це також призвело до невиправданого зведення нанівець ефективності будь-якої апеляції до Палати лордів. Суд виявив порушення статті 13 Конвенції у світлі статті 34.

29. Див. [Практичний посібник із критеріїв прийнятності](#) щодо статей 34 і 35 Конвенції.

М. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті³⁰

Стаття 1 Протоколу № 1 — Захист власності

«Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

Ключові слова HUDOC

Позитивні зобов'язання (P1-1) - Майно / володіння (P1-1-1) - Мирне володіння майном (P1-1-1) - Втручання (P1-1-1) - Позбавлення власності (P1-1-1) - Загальні положення принципи міжнародного права (P1-1-1) - Контроль використання власності (P1-1-2) - Загальні інтереси (P1-1-2) - Забезпечення сплати податків (P1-1-2) - Забезпечення сплати внесків або штрафів (P1-1-2)

260. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті у різних випадках.

261. Проте, якщо Суд встановив порушення статті 1 Протоколу № 1 у її процесуальних аспектах, він не вважав за необхідне розглядати скаргу окремо за статтею 13 у поєднанні з цією статтею (*«Великові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria)*, 2007, §§ 251-252; *«Джініч проти Хорватії» (Džinić v. Croatia)*, 2016, § 82).

262. Суд зазначив, що існує різниця в характері інтересів, які захищаються статтею 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1: перша забезпечує процесуальний захист, а саме «право на ефективний засіб правового захисту», тоді як процесуальна вимога, властива останній, — допоміжна щодо ширшої мети забезпечення поваги до права на мирне володіння майном. Беручи до уваги різницю в меті гарантій, передбачених двома статтями, Суд визнав доцільним розглянути той самий набір фактів за обома статтями (*«Ятридіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 65).

263. Що стосується реституції майна або компенсації за його втрату, відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити відмову органів влади повернути кінотеатр просто неба орендарю після скасування наказу про виселення, становила порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1 у справі *Iatridis v. Greece* [ВП], 1999 (§§ 65-66). Заявник мав доступ до засобу правового захисту у формі заяви про скасування наказу про виселення; він скористався ним, і успішно, але з огляду на відмову міністра фінансів виконати рішення суду першої інстанції, розглянутий засіб правового захисту не можна вважати «ефективним».

264. У справі *«Васильєв і Дойчева проти Болгарії» (Vasilev and Doycheva v. Bulgaria)*, 2012 (§§ 58-61), відсутність ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б поскаржитися на бездіяльність органів влади щодо реституції сільськогосподарських угідь, колективізованих комуністичним режимом, призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1. Окремі положення Кодексу адміністративного судочинства передбачали засіб правового захисту, який міг прискорити адміністративне провадження. Але вони набули чинності у 2007 році, і на той час процедури реституції, ініційовані заявниками, вже накопичили значну затримку в кілька років. Крім того, Уряд не надав жодного рішення національних судів, щоб показати, що ці положення були застосовними й ефективними в контексті процедури повернення сільськогосподарської землі та в конкретній ситуації заявників.

30. Див. [Посібник зі статті 1 Протоколу № 1 \(Захист власності\)](#).

265. У справі *Driza v. Albania*, 2007 (§§ 115-120), неможливість отримати примусове виконання рішення суду про присудження компенсації щодо незаконної націоналізації майна родичів заявника за відсутності відповідної процедури або законодавчої бази призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1. Уряд, зокрема, не спромігся створити відповідні органи для оцінки майна, яке не підлягає поверненню, або ухвалити плани території з цією метою. Крім того, було мало ймовірно, що Уряд запровадить таку систему негайно або протягом досить короткого періоду часу, щоб дозволити врегулювання спору, пов'язаного з визначенням прав заявників.

266. У справах *Chiragov and Others v. Armenia* [ВП], 2015 (§§ 213-215), і *Sargsyan v. Azerbaijan* [ВП], 2015 (§§ 269-274), відсутність ефективного засобу правового захисту щодо втрати житла та майна переміщених осіб у контексті Нагірнокарабахського конфлікту та триваюча нездатність отримати доступ до свого майна призвела до порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1 та статті 8 Конвенції.

267. У справі «*Едвард і Синтія Замміт Маемпель проти Мальти*» (*Edward and Cynthia Zammit Maempel v. Malta*), 2019 (§§ 70-86), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1, дійшовши висновку, що, хоча конституційне провадження було ефективним засобом правового захисту в теорії, воно не було таким на практиці, оскільки не давало можливості отримати компенсацію за збитки, спричинені розпорядженнями про реквізицію майна, які, хоч і були законними й переслідували законні цілі, покладали надмірний індивідуальний тягар на заявників. Конституційний суд встановив порушення і присудив компенсацію моральної, але не матеріальної шкоди, і не скасував наказ про витребування та виселення, вважаючи, що саме заявники повинні порушувати справу з цією метою. Таким чином, навіть якщо припустити, що кожен із послідовних засобів правового захисту, на які посилався Уряд, міг би забезпечити належне відшкодування, і враховуючи той факт, що конституційним судам знадобилося більше ніж 5 років (на двох рівнях юрисдикції), щоб прийняти рішення щодо вимог заявників, було розумно вважати, що може знадобитися ще 5 років (на двох рівнях), поки цивільні суди вирішать решту вимог. Не можна очікувати, що заявник, який зазнав тривалого порушення, використає ще один засіб правового захисту, щоб отримати відшкодування за свою втрату. Крім того, послідовні процедури ще більше обтяжили б заявників додатковими судовими витратами.

268. У справі *Marshall and Others v. Malta*, 2020 (§§ 70-81), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1, оскільки, хоча конституційне провадження — єдиний доступний засіб правового захисту — було ефективним засобом правового захисту в теорії, але не на практиці. Заявники мали обґрунтовані скарги щодо чинного законодавства про оренду, яке, хоча було законним і переслідувало законні цілі, накладало надмірний індивідуальний тягар з огляду на кричущу невідповідність між орендною платою, яку вони отримували, та ринковою вартістю майна. Конституційний суд, відповідно до його звичайної практики, визнав, що він не має юрисдикції видавати розпорядження про виселення орендарів. Він також висловив думку, що положення Цивільного кодексу, зміненого у 2009 році, яке дозволяє власникам повернути своє майно, може застосовуватися лише в кінці перехідного періоду у 2028 році. Незважаючи на це, він постановив, що оскаржуване законодавство про контроль за орендою більше не може застосовуватися до майна заявників. За відсутності компенсації майбутньої орендної плати до 2028 року єдиним засобом правового захисту, здатним надати адекватне і швидке відшкодування заявникам, було виселення орендарів. Однак з'ясувалося, що жодних процедур виселення не було розпочато (або завершено); самі ж орендарі також добровільно не звільнили об'єкт власності. Таким чином, бездіяльність обох сторін призвела до того, що статус-кво залишився таким, який існував на дату рішення Конституційного Суду, тобто більше ніж три роки до цього. Незважаючи на це, було мало виправдань для затримки відшкодування у цій справі, враховуючи те, що: (i) на відміну від аналогічних випадків, коли втручання було виправдано законною метою надання соціального житла, у цій справі втручання було застосовано на користь комерційної установи, а саме банку; (ii) згідно з чинним законодавством, банк у будь-якому випадку втратить захист закону і, отже, повинен буде звільнити майно, коли строк оренди закінчиться у 2028 році. Крім того, фінансове відшкодування, запропоноване заявникам, не було адекватним. Суд був стурбований тим, що мальтійські суди часто: (i) щодо матеріальної шкоди — не враховували, що рішення мають бути спрямовані на те, щоб поставити заявника, наскільки це можливо, у становище, яке б він мав, якби

порушення не відбулося; і (ii) не супроводжували такі рішення відповідним присудженням відшкодування моральної шкоди та/або розпорядженням про сплату відповідних витрат.

269. У справі *«Каучі проти Мальти» (Cauchi v. Malta)*, 2021 (§§ 75-87), Суд повторив, що, хоча конституційне провадження було ефективним засобом правового захисту в теорії, воно не було таким на практиці у справах щодо рівнів орендної плати, встановлених законом, які були недостатніми для орендодавців. Це також стосувалося цивільного суду, який виносив рішення у конституційних справах і не присудив заявнику достатньої компенсації. Той самий закон передбачав, що, якщо орендар не відповідає критеріям перевірки матеріального стану, щоб мати право на соціальну допомогу, він може продовжувати займати приміщення протягом п'яти років. Суд не міг погодитися з тим, що після сприятливого рішення судів конституційної юрисдикції, як у першій інстанції, так і в апеляції в Конституційному суді, потерпілий заявник міг залишатися жертвою втручання, яке більше не переслідувало законної мети принаймні протягом ще 5 років. Крім того, той самий закон передбачав, що якщо орендар має право на соціальну допомогу, орендна плата може поступово збільшуватися максимум до 2 % від ринкової вартості майна, беручи до уваги матеріальний стан і вік орендаря та будь-який непропорційний тягар для орендодавця. За відсутності виселення, для того, щоб припинити порушення (вже визнане національним судом), заявнику слід було сплатити відповідну орендну плату за період після винесення національного рішення. Було незрозуміло, як поступове збільшення протягом багатьох років виконає таку вимогу. Крім того, встановлення цієї орендної плати залежало від матеріальних можливостей орендаря. Таким чином, все ще може бути встановлена низька орендна плата, а орендодавець продовжуватиме нести більшу частину соціальних і фінансових витрат на надання житла особі, на відміну від держави. За цих обставин Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 1, оскільки всі засоби правового захисту були неефективними.

270. Що стосується компенсації після катастроф, у справі *Öneryıldız v. Turkey* [ВП], 2004 (§§ 156-157), заявнику було відмовлено в ефективному засобі правового захисту, за допомогою якого можна було б стверджувати про порушення його права за статтею 1 Протоколу № 1 щодо того факту, що рішення про компенсацію за знищення домашнього майна після вибуху на громадському промисловому майданчику довелося довго очікувати, а відшкодування так і не було виплачене. Переваги, отримані заявником через надання йому субсидованого житла, виявилися неспроможними позбавити заявника його статусу жертви стверджуваного порушення статті 1 Протоколу № 1 або тим більше позбавити його права на ефективний засіб правового захисту, щоб отримати відшкодування за це ймовірне порушення. Таким чином, Суд дійшов висновку, що відбулося порушення статті 13 Конвенції стосовно скарги за статтею 1 Протоколу № 1.

271. У справі *Budayeva and Others v. Russia*, 2008 (§§ 196-198), Суд не виявив порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1 на тій підставі, що відмову судів присудити заявникам відшкодування збитків у частині їхньої вимоги, яка не покривається виплатами жертвам катастрофи, які вони отримали, не можна вважати необґрунтованою або довільною. Заявники мали змогу подати позов про відшкодування збитків і отримати його розгляд у компетентних судах. Причиною, чому не було присуджено компенсацію в цьому провадженні, було те, що заявники вже отримали безкоштовне житло на заміну і грошову допомогу, і не було знайдено жодних підстав для встановлення деліктної відповідальності держави щодо різниці між цією компенсацією та фактичними збитками. Крім того, було б недоцільно покладати на державу абсолютний обов'язок оцінити матеріальні збитки та взяти на себе відповідальність за делікт за обставин, коли вона вжила заходів за допомогою загальної схеми допомоги в надзвичайних ситуаціях, у цьому випадку на користь жертв пошкодження майна, спричиненого селєвими потоками.

272. У справі *Nuri Kurt v. Turkey*, 2005 (§§ 118-122), неадекватність розслідування пожежі, яка знищила будинки, призвела до висновку Суду про порушення статті 13 у світлі статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1. У розслідуванні зі сторони влади були серйозні недоліки, зокрема той факт, що слідчим у справі, де, як стверджувалося, виконавцями були жандарми, був призначений офіцер жандармів, а також інші аспекти, що викликають серйозні сумніви щодо достовірності розслідування, яке не було ґрунтовним чи ефективним.

273. Що стосується виплати боргу у справі *«Саджіо проти Італії» (Saggio v. Italy)*, 2001 (§§ 42-44), Суд встановив порушення статті 13 у світлі статті 1 Протоколу № 1, враховуючи те, що протягом

приблизно 4 років і 2 місяців після того, як проти компанії, яка не виплачувала зарплату своїм працівникам протягом приблизно 6 місяців, була порушена позачергова ліквідаційна процедура, заявник не зміг звернутися до будь-якого органу, щоб відстояти своє право на стягнення заборгованих йому сум або оскаржити заходи, вжиті ліквідатором; він не мав жодних інших ефективних засобів домогтися розгляду справи. Норми, які регулювали надзвичайну ліквідаційну процедуру, разом із тривалістю часу, необхідного для перевірки позовної заяви, становили невиправдане втручання у право заявника на ефективний засіб правового захисту.

N. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті³¹

Стаття 2 Протоколу № 1 — Право на освіту

«Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Під час виконання будь-яких функцій, які особа бере на себе щодо освіти та навчання, держава поважає право батьків дбати про те, щоб така освіта та навчання відповідали їхнім власним релігійним та філософським переконанням».

Ключові слова HUDOC

Право на освіту (P1-2) - Повага до релігійних переконань батьків (P1-2) - Повага до філософських переконань батьків (P1-2)

274. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті у різних випадках.

275. У справі *«Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (no. 1))*, 1988 (§ 98), Суд не виявив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1, оскільки заявникам були доступні різні ефективні засоби правового захисту стверджуваного порушення цієї статті внаслідок релігійного виховання одного з їхніх дітей, який перебував під опікою. На додаток до можливості подати скаргу до адміністративних органів, після набрання чинності Законом 1980 року батьки мали право оскаржити в Окружному адміністративному суді рішення про влаштування, прийняте Соціальною радою. Як до, так і після цього часу питання про релігійне виховання дитини могло бути порушено та розглянуто в заяві про припинення піклування.

276. У справах *Efstathiou v. Greece*, 1996 (§§ 48-50), і *Valsamis v. Greece*, 1996 (§§ 47-49), Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1 та статтею 9 Конвенції щодо відсутності ефективного засобу правового захисту для оскарження одноденного відсторонення учня від школи за відмову брати участь у шкільному параді через релігійні переконання його батьків, які були Свідками Єгови. Заявники не могли отримати судові рішення про те, що дисциплінарне відсторонення було незаконним, оскільки це було необхідною умовою для позову про компенсацію. Тому позови про відшкодування збитків не мали для них жодних результатів. Щодо інших засобів правового захисту, на які здійснювалося посилання, Уряд не навів жодного випадку їх використання, подібного до розглядуваної справи, і їхня ефективність, відповідно, не була встановлена.

31. Див. [Посібник зі статті 2 Протоколу № 1 \(Право на освіту\)](#).

277. У справі *«Сампаніс та інші проти Греції» (Sampanis and Others v. Greece)*, 2008 (§§ 58-59), Уряд не згадав жодного ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б отримати відшкодування за ймовірну бездіяльність адміністрації щодо реєстрації ромських дітей для навчання. Відповідно, відбулося порушення статті 13 у світлі статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1.

О. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті³²

Стаття 3 Протоколу № 1 — Право на вільні вибори

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

Ключові слова HUDOC

Право на вільні вибори (P1-3) - Вільне вираження думки народу (P1-3) - Вибір законодавчого органу (P1-3) - Голос (P1-3) - Балотування (P1-3)

278. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 або у світлі цієї статті у різних випадках.

279. У справі, коли післявиборчий спір щодо виборчих прав розглядався національними судами, Суд вирішив розглянути скаргу виключно у світлі статті 3 Протоколу № 1, і жодного окремого питання за статтею 13 не виникало (*«Гахраманлі та інші проти Азербайджану» (Gahramanli and Others v. Azerbaijan)*, 2015, § 56; *«Різа та інші проти Болгарії» (Riza and Others v. Bulgaria)*, 2015, § 95; *«Давидов та інші проти Росії» (Davydov and Others v. Russia)*, 2017, § 200). Однак у тих випадках, коли такий спір не розглядався судами, Суд проводив окремий розгляд скарги за статтею 13 (*«Гросару проти Румунії» (Grosaru v. Romania)*, 2010, §§ 55-57; *«Паунович і Мілівоєвич проти Сербії» (Paunović and Milivojević v. Serbia)*, 2016, §§ 68-73).

280. Венеціанська комісія Ради Європи у своєму [Кодексі належної практики у виборчих справах](#) рекомендує судовий перегляд застосування виборчих правил, можливо, на додаток до оскарження до виборчих комісій або до парламенту. Незважаючи на те, що кілька держав-членів Ради Європи запровадили судовий перегляд, лише деякі держави все ще зберігають суто політичний нагляд за виборами (*Grosaru v. Romania*, 2010, § 56).

281. У випадках, коли органи влади шляхом навмисних дій і бездіяльності перешкоджають кандидату в парламент балотуватися, порушення статті 3 Протоколу № 1 не може бути виправлено виключно шляхом присудження компенсації. Якби держави змогли обмежити свою реакцію на такі інциденти простою виплатою компенсації, не запровадивши ефективних процедур, що забезпечують належне розгортання демократичного процесу, у деяких випадках влада могла б свавільно позбавити кандидатів їхнього права виборчої участі та навіть фальсифікувати вибори. Право балотуватися в парламент, яке поряд з іншими правами, гарантованими статтею 3 Протоколу № 1, має вирішальне значення для встановлення та збереження основ повноцінної демократії, у такому разі було б неефективним на практиці (*Petkov and Others v. Bulgaria*, 2009, § 79).

32. Див. [Посібник зі статті 3 Протоколу № 1](#) (Право на вільні вибори).

282. Що стосується права балотуватися на виборах, у справі *«Мугеманганго проти Бельгії» (Mugemangango v. Belgium)* [ВП], 2020, §§ 125-127 і 132-139, Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1, оскільки не було ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого кандидати, які балотувалися на парламентських виборах, могли б оскаржити результати та вимагати перерахунку голосів. Внутрішнє законодавство наділило парламент Валлонії винятковою юрисдикцією розв'язувати питання про дійсність виборів щодо його членів. Відповідно до цих положень суди визнали, що вони не мають юрисдикції розглядати спори щодо питань після виборів. Згідно зі статтею 3 Протоколу № 1 Суд постановив, що процедура подання скарг до парламенту Валлонії не забезпечила адекватних і достатніх гарантій для забезпечення ефективного розгляду скарг заявника. Отже, за відсутності таких гарантій цей засіб правового захисту також не можна вважати «ефективним» у значенні статті 13.

Суд повторив, що «орган», згаданий у статті 13, не обов'язково повинен бути судовим органом у строгому значенні. Беручи до уваги принцип субсидіарності та різноманітність виборчих систем, що існують у Європі, Суд не мав вказувати, який тип правового захисту має бути наданий для задоволення вимог Конвенції. Це питання, тісно пов'язане з принципом поділу влади, належало до широкої свободи розсуду, наданої Договірним державам при організації їхньої виборчої системи. Засіб судового правового захисту або правового захисту судового типу, чи то в першій інстанції, чи після рішення несудового органу, в принципі був таким, щоб задовольнити вимоги статті 3 Протоколу № 1.

283. Що стосується права балотуватися на виборах, у справі *Petkov and Others v. Bulgaria*, 2009 (§§ 80-83), заходи виправлення, запроваджені Урядом для розгляду скарг щодо недотримання виборчими органами остаточних судових рішень та про відмову в перереєстрації заявників у списку кандидатів у народні депутати давали б лише матеріальну компенсацію. Через значні часові обмеження напередодні виборів ситуацію можна було виправити лише за допомогою післявиборчого засобу. Таким чином, вимоги статті 13 могли бути виконані лише шляхом процедури, за допомогою якої кандидати могли домагатися захисту свого права балотуватися в парламенті перед органом, який має повноваження анулювати результати виборів. Проте межі розгляду Конституційним судом, який мав юрисдикцію розглядати спори про законність парламентських виборів, не були чітко визначені через відсутність чітких положень. Крім того, існувало обмеження щодо осіб та органів, які мали право передавати справу до Конституційного Суду; кандидати чи, власне, будь-який інший учасник виборчого процесу не могли безпосередньо порушити справу у цьому суді. Таким чином, Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 Протоколу № 1.

284. Відсутність ефективного засобу правового захисту у разі рішення Центральної виборчої комісії про усунення партії та одного з її кандидатів від участі у виборах призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у світлі статті 3 Протоколу № 1 у справі *«Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії» (Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia)*, 2007 (§§ 86-89). Апеляція не була задоволена, оскільки національні суди вважали, що рішення Президії Верховного Суду в порядку нагляду було остаточним і що подальший розгляд справи неможливий. Крім того, Цивільний процесуальний кодекс на той час не передбачав оскарження рішення чи ухвали, винесеної в порядку нагляду. Його можна було скасувати лише за допомогою іншого судового рішення чи ухвали в порядку нагляду. Проте повноваження порушувати провадження у порядку нагляду були дискреційними, тобто виключно відповідний державний службовець мав вирішувати, чи потребує конкретна справа перегляду у порядку нагляду. Нове провадження в порядку нагляду не могло бути відкрите стороною.

285. Щодо стислого строку для оскарження скасування кандидатур виборчих груп на територіальних виборах на тій підставі, що вони провадять діяльність партій, які були визнані незаконними через зв'язки з терористичною організацією, Суд не встановив порушення статті 13 у світлі статті 3 Протоколу № 1 у справі *«Етчеберрія та інші проти Іспанії» (Etcheberria and Others v. Spain)*, 2009 (§§ 78-82). Термін у два дні, наданий об'єднанням, про які йдеться, для подання своїх апеляцій, був коротким, особливо з огляду на стандарти, встановлені Венеціанською комісією, яка рекомендувала від трьох до п'яти днів у першій інстанції. Проте часові обмеження в Іспанії не були явно необґрунтованими у порівнянні з підходом більшості інших європейських країн. У будь-якому випадку, заявники не довели, що строки перешкодили представникам угруповань, про які йде мова, подати апеляції до Верховного Суду чи Конституційного Суду або подати зауваження та захистити свої інтереси належним чином.

286. Що стосується суперечок після виборів, у справі *Grosaru v. Romania*, 2010 (§ 62), відсутність ефективного засобу правового захисту у зв'язку з відмовою влади надати заявникові місце в парламенті, що належить італійській меншині, призвело до порушення статті 13 у світлі статті 3 Протоколу № 1. Кандидат у депутати не зміг отримати судове рішення щодо тлумачення спірного положення закону про вибори, якому бракувало ясності щодо процедури розподілу місця в парламенті, зарезервованого для організації-переможця, яка представляє національну меншину. Вищий суд правосуддя відхилив справу заявника як неприйнятну, вважаючи, що рішення центрального бюро були остаточними. Згодом Конституційний суд обмежився повідомленням заявника про те, що він не має юрисдикції у виборчих питаннях.

287. Відсутність ефективних засобів правового захисту у Верховному суді та Конституційному суді, за допомогою яких можна було б вимагати скасування рішення парламенту про припинення повноважень заявника, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Протоколу № 1 у справі *Paunović and Milivojević v. Serbia*, 2016 (§§ 72-73). Ці суди відхилили скарги заявника, не розглянувши їх по суті. Навіть якщо припустити, що заявник успішно скасував свою «бланкову заяву про відставку» у цивільному провадженні, це не було б ефективним засобом правового захисту за конкретних обставин справи, оскільки Уряд не припускав, що анулювання призвело б до поновлення депутатського мандата заявника. Крім того, Уряд не зміг процитувати будь-яку національну судову практику, згідно з якою позов було успішно подано у справі, подібній до справи заявника.

288. У справі *«Страк і Ріхтер проти Німеччини» (Strack and Richter v. Germany)* (ріш.), 2016, скаргу на відсутність ефективних засобів правового захисту, з огляду на відмову припинити повноваження членів Європейського парламенту, обраних в результаті застосування порогу прийнятності, визнаного неконституційним, було визнано непринятною як явно необґрунтовану. Заявники звернулися до Федерального парламенту та Федерального конституційного суду, які мали повноваження виправляти певні помилки, пов'язані з виборами. Спосіб, у який було проведено це провадження, гарантував заявникам ефективний засіб правового захисту щодо їхньої скарги за статтею 3 Протоколу № 1.

289. У справі *«Галан проти Італії» (Galan v. Italy)* (ріш.), 2021 (§§ 146-153), Суд не міг вимагати перевірки парламентським судом складу виборного органу і, зокрема, рішення про виключення члена, засудженого до кримінальної відповідальності, без будь-якого розгляду самої природи відповідного конституційного закону. Така вимога не враховувала б систему, яка, як і та, про яку йде мова, мала конституційне застереження щодо повноважень парламенту виносити рішення не лише щодо допуску своїх членів, але й щодо будь-яких причин невідповідності та несумісності. Таким чином, беручи до уваги гарантії в парламентській процедурі «потрійної перевірки», Суд вважав, що стаття 13 не може вимагати судового розгляду рішення, прийнятого парламентом, користуючись конституційним застереженням про повноваження.

290. Що стосується здійснення права голосу, то у справі «*Топлак і Мрак проти Словенії*» (*Toplak and Mrak v. Slovenia*), 2021 (§§ 94-96), другий заявник, який мав інвалідність, голосував, але скаржився, що не міг голосувати на рівних умовах з іншими через практичні перешкоди, з якими зіткнувся на своїй виборчій дільниці, і через нездатність розумно відреагувати на його потреби. Проте він мав право висловити будь-які занепокоєння, які він міг мати щодо задоволення своїх потреб, компетентним виборчим органам, які раніше конструктивно реагували на його запити. Якби він вважав, що став жертвою дискримінації під час здійснення свого виборчого права, він міг би подати позов про компенсацію згідно з положенням, яке було спеціально розроблено для боротьби з дискримінацією та яке не викликало жодної двозначності, яка перш за все поставила би під сумнів ефективність засобу правового захисту. За обставин цієї справи засіб правового захисту, здатний забезпечити достатнє відшкодування у вигляді компенсації, відповідав би критеріям статті 13. Таким чином, Суд постановив, що не було порушення статті 13 Конвенції разом зі статтею 14 Конвенції та статтею 3 Протоколу № 1.

Р. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті

Стаття 2 Протоколу № 4 — Свобода пересування

«1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.

3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві».

Ключові слова HUDOC

Свобода пересування (P4-2-1)

291. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4 у двох випадках.

292. Якщо є обґрунтована скарга про те, що дія органів влади може порушити право особи на свободу пересування, гарантоване статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, стаття 13 Конвенції вимагає, щоб національна правова система надала відповідній особі доступ до ефективної можливості оскаржити такі дії та передати відповідні питання на розгляд з достатніми процесуальними гарантіями і ретельністю відповідним національним судом, який пропонує належні гарантії незалежності та неупередженості (*Riener v. Bulgaria*, 2006, § 138).

293. У справі *Riener v. Bulgaria*, 2006 (§§ 138-143), відсутність ефективного правового захисту щодо заборони на в'їзд на підставі несплачених податків призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції та статті 2 Протоколу № 4. Переконавшись, що заявниця не сплатила борг, суди та адміністративні органи автоматично залишили в силі заборону на її в'їзд. Усі інші обставини справи було визнано несуттєвими, і не було зроблено жодної спроби оцінити, чи триваючі обмеження після певного часу все ще становлять пропорційний захід, який забезпечує справедливий баланс між суспільними інтересами та правами заявниці. Процедура не була ефективною, оскільки не давала можливості розглянути суть «обґрунтованої скарги» відповідно до Конвенції або отримати належний захист.

294. У справі «*Де Томмасо проти Італії*» (*De Tommaso v. Italy*) [ВП], 2017 (§§ 181-185), Суд не виявив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 4, оскільки заявник міг скористатися ефективним засобом правового захисту в апеляційному суді, стверджуючи, що спеціальний нагляд із примусовим поселенням було встановлено незаконно. Перевіривши умови та пропорційність застосування спеціального нагляду, апеляційний суд скасував оскаржуваний захід.

Q. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 або у світлі цієї статті³³

Стаття 4 Протоколу № 4 — Заборона колективного вислання іноземців

«Колективне вислання іноземців заборонено».

Ключові слова HUDOC

Заборона колективного вислання іноземців (P4-4)

295. Суд знайшов порушення або не знайшов порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 у низці випадків.

296. Стосовно права на ефективний засіб правового захисту у світлі заборони на колективне вислання іноземців, Суд наголосив на необхідності засобу правового захисту з призупиненням (*Čonka v. Belgium*, 2002, §§ 79 і наст.). Суд зазначив, зокрема, що поняття ефективного засобу юридичного захисту відповідно до статті 13 вимагає, щоб засіб правового захисту міг запобігти виконанню заходів, які суперечать Конвенції та наслідки яких є потенційно незворотними. Отже, вживання таких заходів до того, як національні органи перевірили, чи вони сумісні з Конвенцією, було несумісним зі статтею 13, хоча Договірні держави мали певну свободу дій щодо того, як вони виконують свої зобов'язання згідно з цим положенням.

297. Відсутність засобів правового захисту з призупиненням, за допомогою яких можна було б скаржитися на невивчення індивідуальної ситуації кожного із заявників, яким загрожує колективне вислання, призвела до висновку Суду про порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 у справі *Čonka v. Belgium*, 2002 (§§ 77-85). Було залучено Державну раду з метою протягом 45 днів розглянути по суті скарги заявників у заяві про судовий перегляд рішення про відмову їм у дозволі залишитися, беручи до уваги, що заявники мали лише 5 днів, щоб покинути національну територію. Клопотання про призупинення виконання за звичайним порядком або за надзвичайно терміновим провадженням самі по собі не призупиняють виконання.

298. У справі *Hirsi Jamaa and Others v. Italy* [ВП], 2012 (§§ 201-207), де мігрантів із Сомалі та Еритреї повернули до країни, з якої вони виїхали, після того, як їх перехопили у відкритому морі, відсутність будь-яких засобів правового захисту з призупиненням, за допомогою яких можна було б подати скарги до компетентного органу й отримати ретельну та сувору оцінку їхніх запитів до виконання заходу про вислання, призвело до того, що Суд визнав порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 3 Конвенції та статтею 4 Протоколу № 4. Перевірка індивідуальних ситуацій заявників не могла бути передбачена на борту військових кораблів, які їх забрали. Серед персоналу не було перекладачів та юрисконсультів. Італійські військовослужбовці не надали заявникам жодної інформації, яка змусила їх повірити, що їх везуть в Італію, і не повідомила їм про процедуру, якої слід дотримуватися, щоб уникнути повернення в Лівію.

33. Див. [Посібник зі статті 4 Протоколу № 4](#) (Заборона колективного вислання іноземців).

299. У справі *«А.А. та інші проти Північної Македонії» (A.A. and Others v. North Macedonia)*, 2022 (§§ 128-132), Суд встановив, що не було порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 щодо наявності ефективного засобу правового захисту із дією призупинення, за допомогою якого може бути оскаржено колективне вислання. Македонське законодавство передбачало право оскарження наказів про вислання. Однак, навмисно намагаючись в'їхати в країну групою та в недозволеному місці, заявники поставили себе в незаконну ситуацію і, таким чином, вирішили не дотримуватися існуючих правових процедур.

300. Якщо заявник стверджує, що процедура вислання щодо нього чи неї мала «колективний» характер, не стверджуючи водночас, що це наражало його чи її на ризик непоправної шкоди у формі порушення статей 2 або 3 Конвенції, нема потреби розглядати вислання як таке, що потенційно несе в собі такий ризик: у таких випадках Конвенція не накладає на державу абсолютних зобов'язань гарантувати автоматичне призупинення, а лише вимагає, щоб відповідна особа мала ефективну можливість оскаржити рішення про вислання шляхом достатньо ретельного розгляду його чи її скаргу незалежним і неупередженим національним судом (*«Хлайфія та інші проти Італії» (Khlaifia and Others v. Italy)* [ВП], 2016, § 279).

301. У справі *Khlaifia and Others v. Italy* [ВП], 2016 (§§ 272-281), Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 за відсутності будь-якої дії призупинення засобу правового захисту проти колективного вислання, якщо не було заявлено про наявність ризику порушення прав, гарантованих статтями 2 або 3, у країні призначення. У наказах про відмову у в'їзді прямо вказувалося, що відповідні особи можуть оскаржити їх у мирового судді протягом 60 днів. Не було жодних підстав сумніватися в тому, що в цьому контексті мировий суддя також мав би право розглядати будь-яку скаргу про неврахування особистої ситуації відповідного мігранта і, таким чином, ґрунтуючись, по суті, на колективному характері вислання.

302. У справі *N.D. and N.T. v. Spain* [ВП], 2020 (§§ 241-243), стосовно негайного і примусового повернення іноземців із сухопутного кордону Іспанії після спроби великої кількості мігрантів незаконно та масово перетнути його, Суд не встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 4 Протоколу № 4 щодо відсутності засобів правового захисту проти вислання заявників. Відсутність процедури індивідуального вислання стала наслідком власної поведінки заявників, оскільки вони не скористалися офіційними процедурами в'їзду. Скарга щодо ризиків, з якими вони нібито зіткнулися в країні призначення, була відхилена з самого початку.

R. Стаття 13 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 або у світлі цієї статті

Стаття 1 Протоколу № 12 — Загальна заборона дискримінації

«1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад, за тими, які зазначено в пункті 1.

Ключові слова HUDOC

Заборона дискримінації (P12-1)

303. У справі *Toplak and Mrak v. Slovenia*, 2021 (§§ 88-91), Суд встановив порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Протоколу № 12 через відсутність ефективного засобу правового захисту для скарг, поданих заявниками з інвалідністю про практичні перешкоди доступу до виборчої дільниці та вільної реалізації ними права на таємне голосування на національному референдумі. Жоден із доступних засобів правового захисту не дозволив би їм отримати будь-яку компенсацію за стверджуване порушення. Беручи до уваги відсутність будь-якого засобу правового захисту з превентивним ефектом, дія, єдиною метою якої було встановлення факту порушення без можливості вимагати відшкодування, вважатиметься неадекватним засобом правового захисту. Той факт, що Суд у деяких справах щодо права голосу не присудив грошової компенсації, не може змінити цей висновок. У цій справі Суд зіткнувся не з національним рішенням, яким не було присуджено компенсацію з огляду на обставини справи, а з національним судом, який не мав жодних повноважень присуджувати належне відшкодування.

S. Стаття 13 Конвенції і стаття 46³⁴

Стаття 46 Конвенції — Обов'язкова сила рішень та їх виконання

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

...»

Ключові слова HUDOC

Пілотне рішення (46) - Системна проблема (46) - Загальні заходи (пілотне рішення) (46) - Індивідуальні заходи (пілотне рішення) (46) - Дотримуватися рішення (46-1) - Виконання рішення (46-2) - Індивідуальні заходи (46-2) - Загальні заходи (46-2): Зміни до законодавства (46-2); Зміни нормативно-правових актів (46-2); Зміни в судовій практиці (46-2)

1. Процедура пілотного рішення

304. У контексті процедури пілотного рішення³⁵ Суд визначає відшкодування, яке має бути вжито на користь держав-учасниць Конвенції, щоб усунути структурну чи системну проблему або розв'язати виявлене порушення.

305. Щодо порушення статті 13 у світлі статті 3 (суттєвий аспект), у справі *Ananyev and Others v. Russia*, 2012 (§§ 210-231), Суд звернувся до держави-відповідача з проханням встановити ефективні превентивні та компенсаційні внутрішні засоби правового захисту щодо скарг на умови утримання в слідчих ізоляторах. Запобіжні засоби правового захисту повинні були дати можливість затриманим отримати швидкий та ефективний розгляд їхніх скарг незалежним органом або судом, уповноваженим виносити розпорядження про вжиття виправних заходів. Компенсаційні засоби правового захисту повинні забезпечувати відшкодування, включаючи скорочення покарання або грошову компенсацію в розмірі, порівнянному з присудженими Судом у подібних справах, затриманим, які утримуються в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах до суду. Таким чином, Суд вимагав від держави-відповідача надати компенсацію всім жертвам, які постраждали від цих умов.

306. У справі *Neshkov and Others v. Bulgaria*, 2015 (§§ 282-283), від держави-відповідача вимагалось вжити загальних заходів у формі превентивного засобу правового захисту, здатного забезпечити швидке відшкодування ув'язненим, які утримуються в незадовільних умовах. Суд припустив, що найкращим способом запровадження такого засобу правового захисту було б створити спеціальний орган для нагляду за виправними установами. Інші варіанти полягають у встановленні процедури на рівні існуючих органів, таких як прокуратура, або у формуванні існуючих форм судової заборони для розгляду скарг щодо умов тримання під вартою.

307. У справі *Varga and Others v. Hungary*, 2015 (§§ 106-113), уряду-відповідачу було запропоновано надати ефективний засіб правового захисту або поєднання засобів правового захисту, як превентивного, так і компенсаційного характеру, які гарантують справді ефективне відшкодування за переповненість в'язниць. Суд зазначив, що найбільш прийнятним розв'язанням проблеми було

34. Див. [Посібник зі статті 46 Конвенції](#) (Обов'язкова сила рішень та їх виконання).

35 Див. Правило 61 [Регламенту Суду](#).

б зменшення кількості ув'язнених шляхом більш частого застосування заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, та мінімізації використання попереднього ув'язнення. Зменшений строк ув'язнення також забезпечував адекватне відшкодування поганих матеріальних умов тримання під вартою за умови, що пом'якшення відбувалося чітко та вимірно.

308. У справі *Sukachov v. Ukraine*, 2020 (§§ 153-160), Суд запропонував державі-відповідачу запровадити ефективні превентивні та компенсаційні засоби правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на умови тримання під вартою та переповненість в'язниць. Найкращим способом запровадження запобіжного засобу правового захисту було б створити спеціальний орган для нагляду за виправними установами. Що стосується компенсаційних засобів правового захисту, одна з форм компенсації може полягати у зменшенні вироку відповідній особі пропорційно кожному дню, який така особа провела в незадовільних умовах ув'язнення. Іншою формою компенсації може бути надання грошової компенсації, єдиної можливості для осіб, які більше не перебувають під вартою.

309. Виявивши порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржити тривалість цивільного провадження, у справі *Rutkowski and Others v. Poland*, 2015 (§§ 211-222), Суд попросив державу-відповідача вжити нових заходів, щоб гарантувати припинення принципу «фрагментації провадження» та забезпечити «достатнє та належне відшкодування».

310. Також у контексті порушення статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 або у світлі цього параграфа щодо відсутності у національному законодавстві ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на тривалість цивільного провадження, Суд попросив держав-відповідачів запровадити ефективний національний засіб правового захисту або набір засобів правового захисту, превентивних і компенсаційних, здатних забезпечити належне відшкодування у таких випадках: *Rumpf v. Germany*, 2010, § 73; *Ummühan Kaplan v. Turkey*, 2012, § 75; *Glykantzi v. Greece*, 2012, § 81; *Gazsó v. Hungary*, 2015, § 39.

311. Встановивши порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б скаржитися на тривалість кримінального провадження, у справі *Michelioudakis v. Greece*, 2012 (§§ 74-78) Суд звернувся до держави-відповідача з проханням запровадити ефективний національний засіб правового захисту або набір засобів правового захисту (превентивний засіб для прискорення провадження та компенсаційний засіб або пом'якшення покарання), здатних забезпечити адекватне та достатнє відшкодування.

312. Стосовно порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 щодо відсутності у національному законодавстві ефективного засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б оскаржити тривалість адміністративного провадження, у справі *Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*, 2010 (§§ 54-57), Суд попросив державу-відповідача запровадити ефективний національний засіб правового захисту або низку таких засобів.

313. Суд також мав нагоду вказати на основні критерії з метою перевірки ефективності компенсаційних засобів правового захисту у справах про тривалість провадження (*Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 99; див. також п. 164 цього Посібника), а також існування сильної, але спростовної презумпції, що надмірно тривале провадження призведе до моральної шкоди (*Scordino v. Italy (no. 1)* [ВП], 2006, §§ 203-204; *Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, § 100; див. також пп. 170 і 171 цього Посібника).

314. Що стосується порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 щодо відсутності ефективних національних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б оскаржитися на тривале невиконання остаточних судових рішень, у справі *Burdov v. Russia (no. 2)*, 2009, §§ 138-141 Суд звернувся до держави-відповідача з проханням запровадити ефективний засіб правового захисту, який передбачає компенсацію за невиконання або запізніле виконання судових рішень. У цьому ж

ключі див. *Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*³⁶, 2009, §§ 91-94; *Manushaqe Puto and Others v. Albania*, 2012, §§ 110-118; *Gerasimov and Others v. Russia*, 2014, §§ 219-226.

315. Виявивши порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 8 щодо відсутності ефективних засобів правового захисту, за допомогою яких можна було б поскаржитися на неврегулювання питання права на проживання осіб, які були «стерті» з реєстру постійних мешканців після повернення Словенії до незалежності, у справі *Kurič and Others v. Slovenia* [ВП], 2012 (§ 415), Суд попросив державу-відповідача створити спеціальну національну схему компенсації.

2. Виконання судових рішень

316. У контексті виконання своїх рішень Суд може попросити державу-відповідача вжити загальних та/або індивідуальних заходів.

317. Встановивши порушення статті 13 у світлі статті 2 (процесуальний аспект) у справі *Abakarova v. Russia*, 2015 (§ 114), Суд звернувся до держави-відповідача з проханням вжити заходів для забезпечення належного захисту прав заявниці у будь-якому новому провадженні, включаючи доступ до заходів для отримання відшкодування шкоди, заподіяної через поранення, отримані нею в дитинстві, і загибель її сім'ї під час смертоносного повітряного нальоту на її село.

318. Після порушення статті 13 у світлі статті 3 (суттєвий аспект), у справі *Tomov and Others v. Russia*, 2019 (§§ 190-197), Суд звернувся до держави-відповідача з проханням надати компенсацію за відсутність ефективних національних засобів правового захисту, превентивних або компенсаційних, для подання претензій щодо нелюдських і таких, що принижують гідність, умов транспортування ув'язнених. Суд вказав, як слід розглядати скарги, органи, перед якими слід використовувати ефективні засоби правового захисту, а також необхідність надання грошової компенсації.

319. У справі *J.M.B. and Others v. France*, 2020 (§§ 316), Суд звернувся до держави-відповідача з проханням вжити загальних заходів для встановлення ефективного превентивного засобу правового захисту на практиці, за допомогою якого можна було б скажитися на погані умови тримання під вартою та переповненість в'язниць.

320. Виявивши порушення статті 13 у світлі § 1 статті 6 щодо відсутності ефективних засобів правового захисту для оскарження тривалості кримінального провадження у справі *Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria*, 2011 (§ 131), та щодо тривалості цивільного провадження у справі *Finger v. Bulgaria*, 2011 (§ 133), Суд попросив державу-відповідача запровадити ефективні компенсаційні засоби правового захисту.

321. У справі *Lukenda v. Slovenia*, 2005 (§ 98), державу-відповідача заохочували або змінити існуючий набір засобів правового захисту, або додати нові, щоб забезпечити справді ефективне відшкодування за порушення права на справедливий розгляд.

36. Порушення Статті 13 у поєднанні з § 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає винесені Судом ухвали або рішення, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було винесене Палатою Суду. Аббревіатура «(рш.)» вказує на те, що наводиться цитата з рішення Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними у розумінні статті 44 Конвенції, позначені зірочкою («*») у списку нижче. У § 2 Статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли запит про передачу приймається колегією Великої палати, рішення палати не стає остаточним і, отже, не має юридичної сили; наступне рішення Великої палати стає остаточним.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (ухвал і рішень Великої палати, Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (постанови і доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд виносить свої ухвали та рішення англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, доступні для цитованих випадків, доступні на вкладці «Версії різними мовами» (Language versions) в базі даних HUDOC, яку можна знайти, клацнувши на гіперпосиланні на справу.

—А—

- «*А. проти Сполученого Королівства*» (*A. v. the United Kingdom*), № 35373/97, ЄСПЛ 2002-Х
- «*А.А. та інші проти Північної Македонії*» (*A.A. and Others v. North Macedonia*), №№ 55798/16 і 4 інших, 5 квітня 2022
- «*А.Б. проти Нідерландів*» (*A.B. v. the Netherlands*), № 37328/97, 29 січня 2002
- «*А.Б. та інші проти Франції*» (*A.B. and Others v. France*), № 11593/12, 12 липня 2016
- «*А.К. та інші проти Іспанії*» (*A.C. and Others v. Spain*), № 6528/11, 22 квітня 2014
- «*А.М. проти Нідерландів*» (*A.M. v. The Netherlands*), № 29094/09, 5 липня 2016
- «*Абакарова проти Росії*» (*Abakarova v. Russia*), № 16664/07, 15 жовтня 2015
- «*Абдолхані та Карімнія проти Туреччини*» (*Abdolkhani and Karimnia v. Turkey*), № 30471/08, 22 вересня 2009
- «*Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства*» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 28 травня 1985, Серія А № 94
- «*Абраміуч проти Румунії*» (*Abramciuc v. Romania*), № 37411/02, 24 лютого 2009
- «*Абухмаїд проти України*» (*Abuhmaid v. Ukraine*), № 31183/13, 12 січня 2017
- «*Айдин проти Туреччини*» (*Aydin v. Turkey*), 25 вересня 1997, *Звіти рішень і постанов* 1997-VI
- «*Акашев проти Росії*» (*Akashev v. Russia*), № 30616/05, 12 червня 2008
- «*Акдивар та інші проти Туреччини*» (*Akdivar and Others v. Turkey*), 16 вересня 1996, *Звіти рішень і постанов* 1996-IV
- «*Аккад проти Туреччини*» (*Akkad v. Turkey*), № 1557/19, 21 червня 2022
- «*Аксой проти Туреччини*» (*Aksoy v. Turkey*), 18 грудня 1996, *Звіти рішень і постанов* 1996-VI
- «*Алексєєв проти Росії*» (*Alekseyev v. Russia*), №№ 4916/07 та 2 інших, 21 жовтня 2010

«Алланазарова проти Росії» (*Allanazarova v. Russia*), № 46721/15, 14 лютого 2017
«Алтун проти Німеччини» (*Altun v. Germany*), № 10308/83, постанова Комісії від 3 травня 1983, Постанови і рішення (DR) 36
«Альбанезе проти Італії» (*Albanese v. Italy*), № 77924/01, 23 березня 2006
«Аль-Нашиф проти Болгарії» (*Al-Nashif v. Bulgaria*), № 50963/99, 20 червня 2002
«Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*), № 61498/08, ЄСПЛ 2010
«Аль-Шарі та інші проти Італії» (*Al-Shari and Others v. Italy*) (ріш.), № 57/03, 5 липня 2005
«Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*) [ВП], № 27798/95, ЄСПЛ 2000-II
«Амат-Г Лтд і Мебагішвілі проти Грузії» (*Amat-G Ltd and Mebagishvili v. Georgia*), № 2507/03, ЄСПЛ 2005-VIII
«Ананієв та інші проти Росії» (*Ananyev and Others v. Russia*), №№ 42525/07 та 60800/08, 10 січня 2012
«Анне Марі Андерссон проти Швеції» (*Anne-Marie Andersson v. Sweden*), 27 серпня 1997, Звіту рішень і постанов 1997-IV
«Асоціація «Невинність у небезпеці» та Асоціація «Дитинство та обмін» проти Франції» (*Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage v. France*), №№ 15343/15 і 16806/15, 4 червня 2020
«Асенов та інші проти Болгарії» (*Assenov and Others v. Bulgaria*), 28 жовтня 1998, Звіту рішень і постанов 1998-VIII
«Атаман проти Туреччини» (*Ataman v. Turkey*), № 46252/99, 27 квітня 2006
«Атанасов та Апостолов проти Болгарії» (*Atanasov and Apostolov v. Bulgaria*) (ріш.), №№ 65540/16 і 22368/17, 27 червня 2017
«Атанассоглу та інші проти Швейцарії» (*Athanassoglou and Others v. Switzerland*) [ВП], № 27644/95, ЄСПЛ 2000-IV

—Б—

«Б.А.К. проти Греції» (*B.A.C. v. Greece*), № 11981/15, 13 жовтня 2016
«Базоркіна проти Росії» (*Bazorkina v. Russia*), № 69481/01, 27 липня 2006
«Байсаєва проти Росії» (*Baysayeva v. Russia*), № 74237/01, 5 квітня 2007
«Балмер-Шафрот та інші проти Швейцарії» (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland*), 26 серпня 1997, Звіту рішень і постанов 1997-IV
«Бамухаммад проти Бельгії» (*Batouhammad v. Belgium*), № 47687/13, 17 листопада 2015
«Банчковський та інші проти Польщі» (*Bączkowski and Others v. Poland*), № 1543/06, 3 травня 2007
«Бара і Кола проти Албанії» (*Bara and Kola v. Albania*), №№ 43391/18 і 17766/19, 12 жовтня 2021
«Барботен проти Франції» (*Barbotin v. France*), № 25338/16, 19 листопада 2020
«Бастис проти Литви» (*Bastys v. Lithuania*), № 80749/17, 4 лютого 2020
«Бати та інші проти Туреччини» (*Bati and Others v. Turkey*), №№ 33097/96 і 57834/00, ЄСПЛ 2004-IV
«Бауманн проти Франції» (*Baumann v. France*), № 33592/96, ЄСПЛ 2001-V
«Бейзарас і Левікас проти Литви» (*Beizaras and Levickas v. Lithuania*), № 41288/15, 14 січня 2020
«Бек проти Норвегії» (*Beck v. Norway*), № 26390/95, 26 червня 2001
«Бенедіктов проти Росії» (*Benediktov v. Russia*), № 106/02, 10 травня 2007
«Бенсаїд проти Сполученого Королівства» (*Bensaid v. the United Kingdom*), № 44599/98, ЄСПЛ 2001-I
«Бергманн проти Чеської Республіки» (*Bergmann v. the Czech Republic*), № 8857/08, 27 жовтня 2011
«Бешірі та інші проти Албанії» (*Beshiri and Others v. Albania*) (ріш.), №№ 29026/06 та 11 інших, 17 березня 2020
«Бойль і Райс проти Сполученого Королівства» (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*), 27 квітня 1988, Серія А № 131
«Бойчев та інші проти Болгарії» (*Boychev and Others v. Bulgaria*), № 77185/01, 27 січня 2011
«Боттаро проти Італії» (*Bottaro v. Italy*), № 56298/00, 17 липня 2003
«Брінкат та інші проти Мальти» (*Brincat and Others v. Malta*), №№ 60908/11 та 4 інших, 24 липня 2014

«Бруалла Гомез де ла Торре проти Іспанії» (*Brualla Gómez de la Torre v. Spain*), 19 грудня 1997, Звіти рішень і постанов 1997-VIII
«Брудан проти Румунії» (*Brudan v. Romania*), № 75717/14, 10 квітня 2018
«Буббінс проти Сполученого Королівства» (*Bubbins v. the United Kingdom*), № 50196/99, ЄСПЛ 2005-II
«Будаєва та інші проти Росії» (*Budayeva and Others v. Russia*), №№ 15339/02 та 4 інших, ЄСПЛ 2008
«Булгаков проти Росії» (*Bulgakov v. Russia*), № 20159/15, 23 червня 2020
«Бурдов проти Росії (№2)» (*Burdov v. Russia (no. 2)*), № 33509/04, ЄСПЛ 2009
«Буцур і Тома проти Румунії» (*Bucur and Toma v. Romania*), № 40238/02, 8 січня 2013
«Бююкдаг проти Туреччини» (*Büyükdag v. Turkey*), № 28340/95, 21 грудня 2000

—В—

«В. проти Сполученого Королівства» (*W. v. the United Kingdom*), 8 липня 1987, Серія А № 121
«Валада Матос дас Невес проти Португалії» (*Valada Matos das Neves v. Portugal*), № 73798/13, 29 жовтня 2015
«Валайтис проти Литви» (*Valaitis v. Lithuania*), № 39375/19, 17 січня 2023
«Вальсаміс проти Греції» (*Valsamis v. Greece*), 18 грудня 1996, Звіти рішень і постанов 1996-VI
«Варга та інші проти Угорщини» (*Varga and Others v. Hungary*), №№ 14097/12 та 5 інших, 10 березня 2015
«Васільєв і Дойчева проти Болгарії» (*Vasilev and Doycheva v. Bulgaria*), № 14966/04, 31 травня 2012
«Вассерман проти Росії (№ 2)» (*Wasserman v. Russia (№ 2)*), № 21071/05, 10 квітня 2008
«Вассіліос Атанасіу та інші проти Греції» (*Vassilios Athanasiou and Others v. Greece*), № 50973/08, 21 грудня 2010
«ВАТ Флавус та інші проти Росії» (*ООО Flavus and Others v. Russia*), №№ 12468/15 та 2 інших, 23 червня 2020
«Вейнрайт проти Сполученого Королівства» (*Wainwright v. the United Kingdom*), № 12350/04, ЄСПЛ 2006-X
«Велікові та інші проти Болгарії» (*Velikovi and Others v. Bulgaria*), №№ 43278/98 та 8 інших, 15 березня 2007
«Венденбург та інші проти Німеччини» (*Wendenburg and Others v. Germany*) (ріш.), № 71630/01, ЄСПЛ 2003-II
«Веррасціна та інші проти Італії» (*Verrascina and Others v. Italy*), №№ 15566/13 та 5 інших, 28 квітня 2022
«Вища священна рада мусульманської громади проти Болгарії» (*Supreme Holy Council of the Muslim Community v. Bulgaria*), № 39023/97, 16 грудня 2004
«Відас проти Хорватії» (*Vidas v. Croatia*), № 40383/04, 3 липня 2008
«Вілвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*), 30 жовтня 1991, Серія А № 215
«Вілле проти Ліхтенштейну» (*Wille v. Liechtenstein*) [ВП], № 28396/95, ЄСПЛ 1999-VII
«Влад та інші проти Румунії» (*Vlad and Others v. Romania*), №№ 40756/06 та 2 інших, 26 листопада 2013
«Владімір Харітонов проти Росії» (*Vladimir Kharitonov v. Russia*), № 10795/14, 23 червня 2020
«Володя Аветісян проти Вірменії» (*Volodya Avetisyan v. Armenia*), № 39087/15, 3 травня 2022
«Вольтер проти Італії» (*Walter v. Italy*) (ріш.), № 18059/06, 11 липня 2006
«Вучкович та інші проти Сербії» (*Vučković and Others v. Serbia*) (попереднє заперечення) [ВП], №№ 17153/11 та 29 інших, 25 березня 2014

—Г—

«Г.Б. та інші проти Туреччини» (*G.B. and Others v. Turkey*), № 4633/15, 17 жовтня 2019
«Г.Х.Х. та інші проти Туреччини» (*G.H.H. and Others v. Turkey*), № 43258/98, ЄСПЛ 2000-VIII
«Г'ю Джордан проти Сполученого Королівства» (*Hugh Jordan v. the United Kingdom*), № 24746/94, 4 травня 2001
«Гагліано Джоргі проти Італії» (*Gagliano Giorgi v. Italy*), № 23563/07, ЄСПЛ 2012 (extracts)

[«Газсо проти Угорщини» \(Gazsó v. Hungary\)](#), № 48322/12, 16 липня 2015
[«Галан проти Італії» \(Galan v. Italy\)](#) (ріш.), № 63772/16, 18 травня 2021
[«Галанопулос проти Греції» \(Galanopoulos v. Greece\)](#), № 11949/09, 19 грудня 2013
[«Галеа і Павія проти Мальти» \(Galea and Pavia v. Malta\)](#), №№ 77209/16 і 77225/16, 11 лютого 2020
[«Гахраманлі та інші проти Азербайджану» \(Gahramanli and Others v. Azerbaijan\)](#), № 36503/11, 8 жовтня 2015
[«Гебремедін \[Габерамадьєн\] проти Франції» \(Gebremedhin \[Gaberamadhien\] v. France\)](#), № 25389/05, ЄСПЛ 2007-II
[«Гелфорд проти Сполученого Королівства» \(Halford v. the United Kingdom\)](#), 25 червня 1997, *Звіти рішень і постанов* 1997-III
[«Геттон та інші проти Сполученого Королівства» \(Hatton and Others v. the United Kingdom\)](#) [ВП], № 36022/97, ЄСПЛ 2003-VIII
[«Герасімов та інші проти Росії» \(Gerasimov and Others v. Russia\)](#), №№ 29920/05 та 10 інших, 1 липня 2014
[«Глас Надежда ЕООД і Еленков проти Болгарії» \(Glas Nadezhda EOOD and Elenkov v. Bulgaria\)](#), № 14134/02, 11 жовтня 2007
[«Гліканти проти Греції» \(Glykantzi v. Greece\)](#), № 40150/09, 30 жовтня 2012
[«Голдер проти Сполученого Королівства» \(Golder v. the United Kingdom\)](#), 21 лютого 1975, Серія А № 18
[«Гонгадзе проти України» \(Gongadze v. Ukraine\)](#), № 34056/02, ЄСПЛ 2005-XI
[«Горлов та інші проти Росії» \(Gorlov and Others v. Russia\)](#), №№ 27057/06 та 2 інших, 2 липня 2019
[«Гросару проти Румунії» \(Grosaru v. Romania\)](#), № 78039/01, ЄСПЛ 2010
[«Гуарре Патте проти Андорри» \(Gouarré Patte v. Andorra\)](#), № 33427/10, 12 січня 2016
[«Гусінський проти Росії» \(Gusinskiy v. Russia\)](#) (ріш.), № 70276/01, 22 травня 2003
[«Густафссон проти Швеції» \(Gustafsson v. Sweden\)](#), 25 квітня 1996, *Звіти рішень і постанов* 1996-II
[«Гьокче і Демірель проти Туреччини» \(Gökçe and Demirel v. Turkey\)](#), № 51839/99, 22 червня 2006
[«Гьомі та інші проти Туреччини» \(Gömi and Others v. Turkey\)](#), № 35962/97, 21 грудня 2006

—Д—

[«Д. проти Болгарії» \(D v. Bulgaria\)](#), № 29447/17, 20 липня 2021
[«Д.М. проти Греції» \(D.M. v. Greece\)](#), № 44559/15, 16 лютого 2017
[«Д.М. проти Польщі» \(D.M. v. Poland\)](#), № 13557/02, 14 жовтня 2003
[«Д.П. та Дж.К. проти Сполученого Королівства» \(D.P. and J.C. v. the United Kingdom\)](#), № 38719/97, 10 жовтня 2002
[«Давидов та інші проти Росії» \(Davydov and Others v. Russia\)](#), № 75947/11, 30 травня 2017
[«Дадді проти Італії» \(Daddi v. Italy\)](#) (ріш.), № 15476/09, 2 червня 2009
[«Де Вільде, Оомс і Версип проти Бельгії» \(De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium\)](#), 18 червня 1971, Серія А № 12
[«Де Джонг, Балъє і Ван ден Брінк проти Нідерландів» \(De Jong, Baljet and Van Den Brink v. the Netherlands\)](#), 22 травня 1984, Серія А № 77
[«Де Клерк проти Бельгії» \(De Clerck v. Belgium\)](#), № 34316/02, 25 вересня 2007
[«Де Суза Рібейро проти Франції» \(De Souza Ribeiro v. France\)](#) [ВП], № 22689/07, ЄСПЛ 2012
[«Де Томмасо проти Італії» \(De Tommaso v. Italy\)](#) [ВП], № 43395/09, 23 лютого 2017
[«Делле Каве і Коррадо проти Італії» \(Delle Cave and Corrado v. Italy\)](#), № 14626/03, 5 червня 2007
[«Дж.М.Б. та інші проти Франції» \(J.M.B. and Others v. France\)](#), №№ 9671/15 та 31 інший, 30 січня 2020
[«Джабарі проти Туреччини» \(Jabari v. Turkey\)](#), № 40035/98, ЄСПЛ 2000-VIII
[«Джавіт Ан проти Туреччини» \(Djavit An v. Turkey\)](#), № 20652/92, ЄСПЛ 2003-III
[«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» \(James and Others v. the United Kingdom\)](#), 21 лютого 1986, Серія А № 98
[«Джініч проти Хорватії» \(Džinić v. Croatia\)](#), № 38359/13, 17 травня 2016
[«Джіузеппіна й Орестіна Прокаччіні проти Італії» \(Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy\)](#) [ВП], № 65075/01, 29 березня 2006
[«Джіуліані та Гаджіо проти Італії» \(Giuliani and Gaggio v. Italy\)](#) [ВП], № 23458/02, ЄСПЛ 2011

«Джонстон та інші проти Ірландії» (*Johnston and Others v. Ireland*), № 9697/82, звіт Комісії від 5 березня 1995, Серія В № 95
«Ді Санте проти Італії» (*Di Sante v. Italy*) (ріш.), № 56079/00, 24 червня 2004
«Дікаїу та інші проти Греції» (*Dikaiou and Others v. Greece*), № 77457/13, 16 липня 2020
«Дімітров і Гаманов проти Болгарії» (*Dimitrov and Hatanov v. Bulgaria*), №№ 48059/06 і 2708/09, 10 травня 2011
«Дімітров проти Болгарії» (*Dimitrov v. Bulgaria*) (ріш.), № 55861/00, 9 травня 2006
«Доган Алтун проти Туреччини» (*Doğan Altun v. Turkey*), № 7152/08, 26 травня 2015
«Дом'ян проти Угорщини» (*Domján v. Hungary*) (ріш.), № 5433/17, 14 листопада 2017
«Доран проти Ірландії» (*Doran v. Ireland*), № 50389/99, ЄСПЛ 2003-Х
«Дордевіч проти Хорватії» (*Đorđević v. Croatia*), № 41526/10, ЄСПЛ 2012
«Дріза проти Албанії» (*Driza v. Albania*), № 33771/02, ЄСПЛ 2007-V

—Е—

«Е. та інші проти Сполученого Королівства» (*E. and Others v. the United Kingdom*), № 33218/96, 26 листопада 2002
«Е.Х. проти Франції» (*E.H. v. France*), № 39126/18, 22 липня 2021
«Едвард і Синтія Замміт Маемпель проти Мальти» (*Edward and Cynthia Zammit Maempel v. Malta*), № 3356/15, 15 січня 2019
«Ейрі проти Ірландії» (*Airey v. Ireland*), 9 жовтня 1979, Серія А № 32
«Екші і Оджак проти Туреччини» (*Ekşi and Ocağ v. Turkey*), № 44920/04, 23 лютого 2010
«Ель-Масрі проти колишньої югославської республіки Македонія» (*El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*) [ВП], № 39630/09, ЄСПЛ 2012
«Енгельс проти Росії» (*Engels v. Russia*), № 61919/16, 23 червня 2020
«Еспосіто проти Італії» (*Esposito v. Italy*) (ріш.), № 34971/02, 5 квітня 2007
«Етхеберрія та інші проти Іспанії» (*Etxeberria and Others v. Spain*), №№ 35579/03 та 3 інших, 30 червня 2009
«Ефстратіу проти Греції» (*Efstratiou v. Greece*), 18 грудня 1996, Звіти рішень і постанов 1996-V

—Є—

«Єнго проти Франції» (*Yengo v. France*), № 50494/12, 21 травня 2015
«Єронович проти Латвії» (*Jeronovičs v. Latvia*) [ВП], № 44898/10, 5 липня 2016

—З—

«З та інші проти Сполученого Королівства» (*Z and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 29392/95, ЄСПЛ 2001-V
«Заволока проти Латвії» (*Zavoloka v. Latvia*), № 58447/00, 7 липня 2009
«Зазаніс проти Греції» (*Zazanis v. Greece*), № 68138/01, 18 листопада 2004
«Зараколу і Белге Улусларараси Яїнджилік проти Туреччини» (*Zarakolu and Belge Uluslararası Yaıncılık v. Turkey*), №№ 26971/95 і 37933/97, 13 липня 2004
«Зе Сандей Таймс проти Сполученого Королівства (№ 2)» (*The Sunday Times v. the United Kingdom (№ 2)*), 26 листопада 1991, Серія А № 217
«Зегерштедт-Віберг та інші проти Швеції» (*Segerstedt-Wiberg and Others v. Sweden*), № 62332/00, ЄСПЛ 2006-VII
«Зелілоф проти Греції» (*Zelilof v. Greece*), № 17060/03, 24 травня 2007

—І—

«І.М. проти Франції» (*I.M. v. France*), № 9152/09, 2 лютого 2012
«Іван Атанасов проти Болгарії» (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*), № 12853/03, 2 грудня 2010
«Іерно проти Бельгії» (*Hiernaux v. Belgium*), № 28022/15, 24 січня 2017

«*Ікс та Ізрик проти Нідерландів*» (*X. and Y. v. the Netherlands*), 26 березня 1985, Серія А № 91
«*Ікс та інші проти Росії*» (*X and Others v. Russia*), №№ 78042/16 і 66158/14, 14 січня 2020
«*Ільхан проти Туреччини*» (*İlhan v. Turkey*) [ВП], № 22277/93, ЄСПЛ 2000-VII
«*Ілюшкін та інші проти Росії*» (*Ilyushkin and Others v. Russia*), №№ 5734/08 та 28 інших, 17 квітня 2012
«*Імакаєва проти Росії*» (*Imakayeva v. Russia*), № 7615/02, ЄСПЛ 2006-XIII
«*Ірфан Гюзель проти Туреччини*» (*İrfan Güzel v. Turkey*), № 35285/08, 7 лютого 2017
«*Ісаєва проти Росії*» (*Isayeva v. Russia*), № 57950/00, 24 лютого 2005
«*Ісмаїлов проти Азербайджану*» (*Ismayilov v. Azerbaijan*), № 4439/04, 17 січня 2008
«*Ічиєр проти Туреччини*» (*içyer v. Turkey*) (ріш.), № 18888/02, ЄСПЛ 2006-I

—Й—

«*Йовчев проти Болгарії*» (*Iovchev v. Bulgaria*), № 41211/98, 2 лютого 2006
«*Йо-Екале Мвандже проти Бельгії*» (*Yoh-Ekale Mwanje v. Belgium*), № 10486/10, 20 грудня 2011
«*Йоргов проти Болгарії*» (*Iorgov v. Bulgaria*), № 40653/98, 11 березня 2004
«*Йордаче проти Румунії*» (*Iordache v. Romania*), № 6817/02, 14 жовтня 2008

—К—

«*К. проти Сполученого Королівства*» (*C. v. the United Kingdom*), № 9276/81, постанова Комісії від 17 листопада 1983, DR 35
«*К.Н. і В. проти Франції*» (*C.N. and v. v. France*), № 67724/09, 11 жовтня 2012
«*К.Н. проти Сполученого Королівства*» (*C.N. v. the United Kingdom*), № 4239/08, 13 листопада 2012
«*Кадікіс проти Латвії (№ 2)*» (*Kadiķis v. Latvia (№ 2)*), № 62393/00, 4 травня 2006
«*Кадубец проти Словаччини*» (*Kadubec v. Slovakia*), 2 вересня 1998, *Звіти рішень і постанов* 1998-VI
«*Каїч та інші проти Хорватії*» (*Kaić and Others v. Croatia*), № 22014/04, 17 липня 2008
«*Камасінський проти Австрії*» (*Kamasinski v. Austria*), 19 грудня 1989, Серія А № 168
«*Камензінд проти Швейцарії*» (*Camenzind v. Switzerland*), 16 грудня 1997, *Звіти рішень і постанов* 1997-VIII
«*Кангаслуома проти Фінляндії*» (*Kangasluoma v. Finland*), № 48339/99, 20 січня 2004
«*Карабейоглу проти Туреччини*» (*Karabeyoğlu v. Turkey*), № 30083/10, 7 червня 2016
«*Каранджа проти Болгарії*» (*Karandja v. Bulgaria*), № 69180/01, 7 жовтня 2010
«*Карасцони та інші проти Угорщини*» (*Karácsony and Others v. Hungary*) [ВП], №№ 42461/13 і 44357/13, 17 травня 2016
«*Карахер проти Сполученого Королівства*» (*Caraher v. the United Kingdom*) (ріш.), № 24520/94, ЄСПЛ 2000-I
«*Карачай проти Туреччини*» (*Karaçay v. Turkey*), № 6615/03, 27 березня 2007
«*Катальдо проти Італії*» (*Cataldo v. Italy*) (ріш.), № 45656/99, ЄСПЛ 2004-VI
«*Каучі проти Мальти*» (*Cauchi v. Malta*), № 14013/19, 25 березня 2021
«*Кая і Сейхан проти Туреччини*» (*Kaya and Seyhan v. Turkey*), № 30946/04, 15 вересня 2009
«*Кая проти Туреччини*» (*Kaya v. Turkey*), 19 лютого 1998, *Звіти рішень і постанов* 1998-I
«*Каясу проти Туреччини*» (*Kayasu v. Turkey*), №№ 64119/00 і 76292/01, 13 листопада 2008
«*Келлі та інші проти Сполученого Королівства*» (*Kelly and Others v. the United Kingdom*), № 30054/96, 4 травня 2001
«*Кембелл і Фелл проти Сполученого Королівства*» (*Campbell and Fell v. the United Kingdom*), 28 червня 1984, Серія А № 80
«*Кенеді проти Угорщини*» (*Kenedi v. Hungary*), № 31475/05, 26 травня 2006
«*Кіган проти Сполученого Королівства*» (*Keegan v. The United Kingdom*), № 28867/03, ЄСПЛ 2006-X
«*Килич проти Туреччини*» (*Kılıç v. Turkey*), № 22492/93, ЄСПЛ 2000-III
«*Кінан проти Сполученого Королівства*» (*Keenan v. the United Kingdom*), № 27229/95, ЄСПЛ 2001-III
«*Кіпр проти Туреччини*» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001-IV
«*Кіріл Златков Ніколов проти Франції*» (*Kiril Zlatkov Nikolov v. France*), №№ 70474/11 і 68038/12,

10 листопада 2016

- «Класенс проти Бельгії» (*Clasens v. Belgium*), № 26564/16, 28 травня 2019
- «Класс та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*), 6 вересня 1978, Серія А № 28
- «Колоцца та Рубінат проти Італії» (*Colozza and Rubinat v. Italy*), №№ 9024/80 s 9317/81, постанова Комісії від 9 липня 1982, DR 28
- «Констас проти Греції» (*Konstas v. Greece*), № 53466/07, 24 травня 2011
- «Конті-Арвантіні проти Греції» (*Konti-Arvantini v. Greece*), № 53401/99, 10 квітня 2003
- «Контрова проти Словаччини» (*Kontrová v. Slovakia*), № 7510/04, 31 травня 2007
- «Копчинський проти Польщі» (*Korczynski v. Poland*), № 28863/95, постанова Комісії від 1 липня 1998
- «Костелло-Робертс проти Сполученого Королівства» (*Costello-Roberts v. the United Kingdom*), 25 березня 1993, Серія А № 247-С
- «Коччiarелла проти Італії» (*Cocchiarella v. Italy*) [ВП], № 64886/01, ЄСПЛ 2006-V
- «Красуський проти Польщі» (*Krasuski v. Poland*), № 61444/00, ЄСПЛ 2005-V
- «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], № 2895/95, ЄСПЛ 2002-VI
- «Крочіані та інші проти Італії» (*Crociani and Others v. Italy*), №№ 8603/79 та 3 інших, постанова Комісії від 18 грудня 1980, DR 22
- «Ксьюллог проти Угорщини» (*Csüllög v. Hungary*), № 30042/08, 7 червня 2011
- «Кудла проти Польщі» (*Kudła v. Poland*) [ВП], № 30210/96, ЄСПЛ 2000-XI
- «Кудлічка проти Чеської Республіки» (*Kudlička v. the Czech Republic*) (ріш.), № 21588/12, 3 березня 2015
- «Куппінгер проти Німеччини» (*Kuppinger v. Germany*), № 62198/11, 15 січня 2015
- «Куріч та інші проти Словенії» (*Kurić and Others v. Slovenia*) [ВП], № 26828/06, ЄСПЛ 2012
- «Курт проти Туреччини» (*Kurt v. Turkey*), 25 травня 1998, Звіти рішень і постанов 1998-III
- «Кхан проти Сполученого Королівства» (*Khan v. the United Kingdom*), № 35394/97, ЄСПЛ 2000-V

—Л—

- «Лашманкін та інші проти Росії» (*Lashmankin and Others v. Russia*), №№ 57818/09 та 14 інших, 7 лютого 2017
- «Ліберті та інші проти Сполученого Королівства» (*Liberty and Others v. the United Kingdom*), № 58243/00, 1 липня 2008
- «Ліндберг проти Швеції» (*Lindberg v. Sweden*) (ріш.), № 48198, 15 січня 2004
- «Ліндер проти Швеції» (*Leander v. Sweden*), 26 березня 1987, Серія А № 116
- «Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*), 8 липня 1986, Серія А № 102
- «Лоніч проти Хорватії» (*Lonić v. Croatia*), № 8067/12, 4 грудня 2014
- «Лосте проти Франції» (*Loste v. France*), № 59227/12, 3 листопада 2022
- «Лукенда проти Словенії» (*Lukenda v. Slovenia*), № 23032/02, ЄСПЛ 2005-X
- «Лулі та інші проти Албанії» (*Luli and Others v. Albania*), №№ 64480/09 та 5 інших, 1 квітня 2014
- «Люлюєв та інші проти Росії» (*Luluyev and Others v. Russia*), № 69480/01, ЄСПЛ 2006-XIII

—М—

- «М. та інші проти Болгарії» (*M. and Others v. Bulgaria*), № 41416/08, 26 липня 2011
- «М.А. проти Кіпру» (*M.A. v. Cyprus*), № 41872/10, ЄСПЛ 2013
- «М.К. та інші проти Польщі» (*M.K. and Others v. Poland*), №№ 40503/17 і 2 інших, 23 липня 2020
- «М.С. проти Швеції» (*M.S. v. Sweden*), 27 серпня 1997, Звіти рішень і постанов 1997-IV
- «М.С.С. проти Бельгії та Греції» (*M.S.S. v. Belgium and Greece*) [ВП], № 30696/09, ЄСПЛ 2011
- «Макараціс проти Греції» (*Makaratzis v. Greece*) [ВП], № 50385/99, ЄСПЛ 2004-XI
- «Макглінчі та інші проти Сполученого Королівства» (*McGlinchey and Others v. the United Kingdom*), № 50390/99, ЄСПЛ 2003-V
- «Макдоннелл проти Сполученого Королівства» (*McDonnell v. the United Kingdom*), № 19563/11, 9 грудня 2014

«Маккер проти Сполученого Королівства» (*McKerr v. the United Kingdom*), № 28883/95, ЄСПЛ 2001-III

«Макмайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*), 24 лютого 1995, Серія А № 307-В

«Макреді проти Чеської Республіки» (*Macready v. the Czech Republic*), №№ 4824/06 і 15512/08, 22 квітня 2010

«Макфарлейн проти Ірландії» (*McFarlane v. Ireland*) [ВП], № 31333/06, 10 вересня 2010

«Мандіч і Йовіч проти Словенії» (*Mandić and Jović v. Slovenia*), №№ 5774/10 і 5985/10, 20 жовтня 2011

«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (*Manushaqe Puto and Others v. Albania*), №№ 604/07 та 3 інших, 31 липня 2012

«Маргарета і Роджер Андерссон проти Швеції» (*Margareta and Roger Andersson v. Sweden*), 25 лютого 1992, Серія А № 226-А

«Мартінс Кастро й Алвес Коррея де Кастро проти Португалії» (*Martins Castro and Alves Correia de Castro v. Portugal*), № 33729/06, 10 червня 2008

«Маршалл та інші проти Мальти» (*Marshall and Others v. Malta*), № 79177/16, 11 лютого 2020

«Маслак проти Словаччини (№ 2)» (*Maslák v. Slovakia (№ 2)*), № 38321/17, 31 березня 2022

«Масхадова та інші проти Росії» (*Maskhadova and Others v. Russia*), № 18071/05, 6 червня 2013

«Матос е Сільва, Лда., та інші проти Португалії» (*Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal*), 16 вересня 1996, Звіти рішень і постанов 1996-IV

«Махмут Кая проти Туреччини» (*Mahmut Kaya v. Turkey*), № 22535/93, ЄСПЛ 2000-III

«Мендрей проти Угорщини» (*Mendrei v. Hungary*) (ріш.), № 54927/15, 19 червня 2018

«Ментеш та інші проти Туреччини» (*Menteş and Others v. Turkey*), 28 листопада 1997, Звіти рішень і постанов 1997-VIII

«Метаксас проти Греції» (*Metaxas v. Greece*), № 8415/02, 27 травня 2004

«Метін Туран проти Туреччини» (*Metin Turan v. Turkey*), № 20868/02, 14 листопада 2006

«Менешева проти Росії» (*Menesheva v. Russia*), № 59261/00, ЄСПЛ 2006-III

«Митрополія Бессарабії та інші проти Молдови» (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*), № 45701/99, ЄСПЛ 2001-XII

«Мік і Джовановіч проти Сербії» (*Mik and Jovanovic v. Serbia*) (ріш.), №№ 9291/14 і 63798/14, 23 березня 2021

«Мікеліудакіс проти Греції» (*Michelioudakis v. Greece*), № 54447/10, 3 квітня 2012

«Мір Ісфahanі проти Нідерландів» (*Mir Isfahani v. the Netherlands*) (ріш.), № 31252/03, 31 серпня 2008

«Міфсуд проти Франції» (*Mifsud v. France*) (ріш.) [ВП], № 57220/00, ЄСПЛ 2002-VIII

«Мозер проти Республіки Молдова та Росії» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], № 11138/10, 23 лютого 2016

«Моріс проти Франції» (*Maurice v. France*) [ВП], № 11810/03, ЄСПЛ 2005-IX

«Мосендз проти України» (*Mosendz v. Ukraine*), № 52013/08, 17 січня 2013

«Мубіланзіла Маєка і Канікі Мітунга проти Бельгії» (*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium*), № 13178/03, ЄСПЛ 2006-XI

«Мугеманганго проти Бельгії» (*Mugemangango v. Belgium*) [ВП], № 310/15, 17 липня 2020

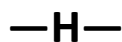
«Муса та інші проти Болгарії» (*Musa and Others v. Bulgaria*), № 61259/00, 11 січня 2007

«Мюслім проти Туреччини» (*Müslim v. Turkey*), № 53566/99, 26 квітня 2005

«Мустахі проти Франції» (*Moustahi v. France*), № 9347/14, 25 червня 2020

«Мюллер проти Австрії» (*Müller v. Austria*), № 5849/72, постанова Комісії від 16 грудня 1974, DR 1

«Мюррей проти Сполученого Королівства» (*Murray v. the United Kingdom*), 28 жовтня 1994, Серія А № 300-А

«Н. проти Швеції» (*N. v. Sweden*), № 11366/85, постанова Комісії від 16 жовтня 1986, DR 50

«Н.Д. і Н.Т. проти Іспанії» (*N.D. and N.T. v. Spain*) [ВП], №№ 8675/15 і 8697/15, 13 лютого 2020

«Нада проти Швейцарії» (*Nada v. Switzerland*) [ВП], № 10593/08, ЄСПЛ 2012

«Наср і Гхалі проти Італії» (*Nasr and Ghali v. Italy*), № 44883/09, 23 лютого 2016

«Насту проти Греції (№ 2)» (*Nastou v. Greece (№ 2)*), № 16163/02, 15 липня 2005
«Нешков та інші проти Болгарії» (*Neshkov and Others v. Bulgaria*), №№ 36925/10 і 5 інших, 27 січня 2015
«Нікітін та інші проти Естонії» (*Nikitin and Others v. Estonia*), №№ 23226/16 та 6 інших, 29 січня 2019
«Ніколае Віргіліу Танасе проти Румунії» (*Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*) [ВП], № 41720/13, 25 червня 2019
«Ніколова проти Болгарії» (*Nikolova v. Bulgaria*) [ВП], № 31195/96, ЄСПЛ 1999-II
«Ноголіца проти Хорватії» (*Nogolica v. Croatia*) (ріш.), № 77784/01, ЄСПЛ 2002-VIII
«Норберт Сікорський проти Польщі» (*Norbert Sikorski v. Poland*), № 17599/05, 22 жовтня 2009
«Нуволі проти Італії» (*Nuvoli v. Italy*), № 41424/98, 16 травня 2002
«Нурі Курт проти Туреччини» (*Nuri Kurt v. Turkey*), № 37038/97, 29 листопада 2005

—О—

«О'Кееффе проти Ірландії» (*O'Keeffe v. Ireland*) [ВП], № 35810/09, ЄСПЛ 2014
«Озгюр Радіо-Сес Радіо Телевізйон Яїн Япим Ве Танитим А.Ш. Проти Туреччини (№ 1)» (*Ozgür Radyo-Ses Radyo Televizyon Yayın Yarım Ve Tanitim A.Ş. v. Turkey (№ 1)*), №№ 64178/00 та 4 інших, 30 березня 2006
«Озпинар проти Туреччини» (*Özpinar v. Turkey*), № 20999/04, 19 жовтня 2010
«Олександр Андреев проти Росії» (*Aleksandr Andreyev v. Russia*), № 2281/06, 23 лютого 2016
«Олів'єрі та інші проти Італії» (*Olivieri and Others v. Italy*), №№ 17708/12 та 3 інших, 25 лютого 2016
«Олісов та інші проти Росії» (*Olisov and Others v. Russia*), №№ 10825/09 та 2 інших, 2 травня 2017
«Олссон проти Швеції (№ 1)» (*Olsson v. Sweden (№ 1)*), 24 березня 1988, Серія А № 130
«Онер'їлдиз проти Туреччини» (*Öneryıldız v. Turkey*) [ВП], № 48939/99, ЄСПЛ 2004-XII
«Орхан проти Туреччини» (*Orhan v. Turkey*), № 25656/94, 18 червня 2002

—П—

«Пає проти Франції» (*Payet v. France*), № 19606/08, 20 січня 2011
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*), № 12742/87, постанова Комісії від 3 травня 1989, DR 61
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*), 29 листопада 1991, Серія А № 222
«Паксас проти Литви» (*Paksas v. Lithuania*) [ВП], № 34932/04, ЄСПЛ 2011
«Панжу проти Бельгії» (*Panju v. Belgium*), № 18393/09, 28 жовтня 2014
«Пантелеєнко проти України» (*Panteleyenko v. Ukraine*), № 11901/02, 29 червня 2006
«Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства» (*Powell and Rayner v. the United Kingdom*), 21 лютого 1990, Серія А № 172
«Пауліно Томас проти Португалії» (*Paulino Tomás v. Portugal*) (ріш.), № 58698/00, ЄСПЛ 2003-VIII
«Паунович і Мілівоєвіч проти Сербії» (*Raunović and Milivojević v. Serbia*), № 41683/06, 24 травня 2016
«Пеев проти Болгарії» (*Peev v. Bulgaria*), № 64209/01, 26 липня 2007
«Пек проти Сполученого Королівства» (*Peck v. the United Kingdom*), № 44647/98, ЄСПЛ 2003-I
«Петков та інші проти Болгарії» (*Petkov and Others v. Bulgaria*), №№ 77568/01 та 2 інших, 11 червня 2009
«Піззетті проти Італії» (*Pizzetti v. Italy*), № 12444/86, звіт Комісії від 10 грудня 1991
«Платформа "Лікарі за життя" проти Австрії» (*Plattform "Arzte für das Leben" v. Austria*), 21 червня 1988, Серія А № 139
«Погосян і Багдасарян проти Вірменії» (*Poghosyan and Baghdasaryan v. Armenia*), № 22999/06, ЄСПЛ 2012
«Пол та Одрі Едвардси проти Сполученого Королівства» (*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*), № 46477/99, ЄСПЛ 2002-II
«Полгар проти Румунії» (*Polgar v. Romania*), № 39412/19, 20 липня 2021
«Посевіні проти Болгарії» (*Posevini v. Bulgaria*), № 63638/14, 19 січня 2017
«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v.*

Germany) [ВП], № 42527/98, ЄСПЛ 2001-VIII

— P —

«*P. проти Сполученого Королівства*» (*R. v. the United Kingdom*), № 10496/83, постанова Комісії від 14 травня 1984, DR 38

«*Р.Д. проти Франції*» (*R.D. v. France*), № 34648/14, 16 червня 2016

«*Рада профспілок цивільної служби та інші проти Сполученого Королівства*» (*Council of Civil Service Unions and Others v. the United Kingdom*), № 11603/85, постанова Комісії від 20 січня 1987, DR 50

«*Рамадхі та інші проти Албанії*» (*Ramadhi and Others v. Albania*), № 38222/02, 13 листопада 2007

«*Рамірез Сенчез проти Франції*» (*Ramirez Sanchez v. France*) [ВП], № 59450/00, ЄСПЛ 2006-IX

«*Рамсахай та інші проти Нідерландів*» (*Ramsahai and Others v. the Netherlands*) [ВП], № 52391/99, ЄСПЛ 2007-II

«*Ратушна проти України*» (*Ratushna v. Ukraine*), № 17318/06, 2 грудня 2010

«*Рейнольдс проти Сполученого Королівства*» (*Reynolds v. the United Kingdom*), № 2694/08, 13 березня 2012

«*Рієнер проти Болгарії*» (*Riener v. Bulgaria*), № 46343/99, 23 травня 2006

«*Ріжкова проти Словаччини*» (*Rišková v. Slovakia*), № 58174/00, 22 серпня 2006

«*Різа та інші проти Болгарії*» (*Riza and Others v. Bulgaria*), №№ 48555/10 і 48377/10, 13 жовтня 2015

«*Різванов проти Азербайджану*» (*Rizvanov v. Azerbaijan*), № 31805/06, 17 квітня 2012

«*Ріккарді Піззаті проти Італії*» (*Riccardi Pizzati v. Italy*) [ВП], № 62361/00, 29 березня 2006

«*Роман Захаров проти Росії*» (*Roman Zakharov v. Russia*) [ВП], № 47143/06, ЄСПЛ 2015

«*Російська консервативна партія підприємців та інші проти Росії*» (*Russian Conservative Party of Entrepreneurs and Others v. Russia*), №№ 55066/00 і 55638/00, ЄСПЛ 2007-I

«*Рот проти Німеччини*» (*Roth v. Germany*), №№ 6780/18 та 30776/18, 22 жовтня 2020

«*Ротару проти Румунії*» (*Rotaru v. Romania*) [ВП], № 28341/95, ЄСПЛ 2000-V

«*Роше проти Сполученого Королівства*» (*Roche v. the United Kingdom*) [ВП], № 32555/96, ЄСПЛ 2005-X

«*Румпф проти Німеччини*» (*Rumpf v. Germany*), № 46344/06, 2 вересня 2010

«*Руслан Яковенко проти України*» (*Ruslan Yakovenko v. Ukraine*), № 5425/11, ЄСПЛ 2015

«*Рутковський та інші проти Польщі*» (*Rutkowski and Others v. Poland*), № 72287/10, 7 липня 2015

— C —

«*С.В. проти Сполученого Королівства*» (*S.W. v. the United Kingdom*), № 87/18, 22 червня 2021

«*С.К. проти Росії*» (*S.K. v. Russia*), № 52722/15, 14 лютого 2017

«*Сабу і Піркалаб проти Румунії*» (*Sabou and Pircalab v. Romania*), № 46572/99, 28 вересня 2004

«*Саджіо проти Італії*» (*Saggio v. Italy*), № 41879/98, 25 жовтня 2001

«*Сайгили проти Туреччини*» (*Saygili v. Turkey*) (ріш.), № 42914/16, 11 липня 2017

«*Саккал і Фарес проти Туреччини*» (*Sakkal and Fares v. Turkey*) (ріш.), № 52902/15, 7 червня 2016

«*Саккоція проти Австрії*» (*Saccoccia v. Austria*) (ріш.), № 69917/01, 5 липня 2007

«*Салах Шік проти Нідерландів*» (*Salah Sheek v. the Netherlands*), № 1948/04, 11 січня 2007

«*Салман проти Туреччини*» (*Salman v. Turkey*) [ВП], № 21986/93, ЄСПЛ 2000-VII

«*Сампаніс та інші проти Греції*» (*Sampanis and Others v. Greece*), № 32526/05, 5 червня 2008

«*Саргсян проти Азербайджану*» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [ВП], № 40167/06, ЄСПЛ 2015

«*Сиркін проти Росії*» (*Syrkin v. Russia*) (ріш.), № 44125/98, 25 листопада 1999

«*Сілвер та інші проти Сполученого Королівства*» (*Silver and Others v. the United Kingdom*), 25 березня 1983, Серія А № 61

«*Сімалдоне проти Італії*» (*Simaldone v. Italy*), № 22644/03, 31 березня 2009

«*Сінгх та інші проти Бельгії*» (*Singh and Others v. Belgium*), № 33210/11, 2 жовтня 2012

«*Сітков проти Росії*» (*Sitkov v. Russia*) (ріш.), № 55531/00, 9 листопада 2004

«*Скоппола проти Італії (№ 2)*» (*Scoppola v. Italy (№ 2)*) [ВП], № 10249/03, 17 вересня 2009

«*Скордіно проти Італії (№ 1)*» (*Scordino v. Italy (no. 1)*) [ВП], № 36813/97, ЄСПЛ 2006-V

«*Славічек проти Хорватії*» (*Slaviček v. Croatia*) (ріш.), № 20862/02, ЄСПЛ 2002-VII

«Слімані проти Франції» (*Slimani v. France*), № 57671/00, ЄСПЛ 2004-IX
«Сміт і Греді проти Сполученого Королівства» (*Smith and Grady v. The United Kingdom*), №№ 33985/96 і 33986/96, ЄСПЛ 1999-VI
«Соерінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*), 7 липня 1989, Серія А № 161
«Сьойлемез проти Туреччини» (*Söylemez v. Turkey*), № 46661/99, 21 вересня 2006
«Союз демократичних солдатів Австрії та Губі проти Австрії» (*Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*), 19 грудня 1994, Серія А № 302
«Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*), 23 вересня 1982, Серія А № 52
«Станєв проти Болгарії» (*Stanev v. Bulgaria*) [ВП], № 36760/06, ЄСПЛ 2012
«Стеліан Рошка проти Румунії» (*Stelian Roşca v. Romania*), № 5543/06, 4 червня 2013
«Стелла та інші проти Італії» (*Stella and Others v. Italy*) (ріш.), №№ 49169/09 та 10 інших, 16 вересня 2014
«Стоїца проти Румунії» (*Stoica v. Romania*), № 42722/02, 4 березня 2008
«Страк і Ріхтер проти Німеччини» (*Strack and Richter v. Germany*) (ріш.), №№ 28811/12 і 50303/12, 5 липня 2016
«Стратегіс і Коммунікасьйонс і Дюмулін проти Бельгії» (*Stratégies et Communications and Dumoulin v. Belgium*), № 37370/97, 15 липня 2002
«Стюарт-Бреді проти Сполученого Королівства» (*Stewart-Brady v. the United Kingdom*), №№ 27436/95 і 28406/95, постанова Комісії від 2 липня 1997, DR 90-B
«Сукачов проти України» (*Sukachov v. Ukraine*), № 14057/17, 30 січня 2020
«Султан Онер та інші проти Туреччини» (*Sultan Öner and Others v. Turkey*), № 73792/01, 17 жовтня 2006
«Сюрмелі проти Німеччини» (*Sürmeli v. Germany*) [ВП], № 75529/01, ЄСПЛ 2006-VII

—Т—

«Т.І. проти Сполученого Королівства» (*T.I. v. the United Kingdom*) (ріш.), № 43844/98, ЄСПЛ 2000-III
«Т.П. і К.М. проти Сполученого Королівства» (*T.P. and K.M. v. the United Kingdom*) [ВП], № 28945/95, ЄСПЛ 2001-V
«Тагаєва та інші проти Росії» (*Tagayeva and Others v. Russia*), №№ 26562/07 та 6 інших, 13 квітня 2017
«Таймс Ньюспейперс Лтд і Ендрю Нейл проти Сполученого Королівства» (*Times Newspapers Ltd and Andrew Neil v. the United Kingdom*), № 14644/89, звіт Комісії від 8 жовтня 1991
«Танрикулу проти Туреччини» (*Tanrikulu v. Turkey*) [ВП], № 23763/94, ЄСПЛ 1999-IV
«Тітан Тотал Груп С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (*Titan Total Group S.R.L. v. Republic of Moldova*), № 61458/08, 6 липня 2021
«Томов та інші проти Росії» (*Tomov and Others v. Russia*), №№ 18255/10 та 5 інших, 9 квітня 2019
«Топлак і Мрак проти Словенії» (*Toplak and Mrak v. Slovenia*), №№ 34591/19 і 42545/19, 26 жовтня 2021
«Торреггіані та інші проти Італії» (*Torreggiani and Others v. Italy*), №№ 43517/09 та 6 інших, 8 січня 2013
«Трегубенко проти України» (*Tregubenko v. Ukraine*) (ріш.), № 61333/00, 21 жовтня 2003
«Тюм Хабєр Сен і Чінар проти Туреччини» (*Tüm Haber Sen and Çınar v. Turkey*), № 28602/95, 21 лютого 2006

—У—

«Улемек проти Хорватії» (*Ulemek v. Croatia*), № 21613/16, 31 жовтня 2019
«Уммюхан Каплан проти Туреччини» (*Ümmühan Kaplan v. Turkey*), № 24240/07, 20 березня 2012

—Ф—

«Ферайн Олтернатівс Локалрадіо Берн і Ферайн Радіо Дреєкланд Базель проти Швейцарії» (*Verein Alternatives Lokalradio Bern and Verein Radio Dreyeckland Basel v. Switzerland*), № 10746/84, постанова Комісії від 16 жовтня 1986, DR 49

«Ферре Гісберт проти Іспанії» (*Ferre Gisbert v. Spain*), № 39590/05, 13 жовтня 2009

«Фінгер проти Болгарії» (*Finger v. Bulgaria*), № 37346/05, 10 травня 2011

«Фрасік проти Польщі» (*Frasik v. Poland*), № 22933/02, ЄСПЛ 2010

«Фреро проти Франції» (*Frérot v. France*), № 70204/01, 12 червня 2007

—X—

«Хадісов і Цечоєв проти Росії» (*Khadison and Tsechoyev v. Russia*), № 21519/02, 5 лютого 2009

«Хартман проти Чеської Республіки» (*Hartman v. the Czech Republic*), № 53341/99, ЄСПЛ 2003-VIII

«Хасан і Чауш проти Болгарії» (*Hasan and Chaush v. Bulgaria*) [ВП], № 30985/96, ЄСПЛ 2000-XI

«Хашієв та Акаєва проти Росії» (*Khashiyev and Akayeva v. Russia*), №№ 57942/00 і 57945/00, 24 лютого 2005

«Хідер проти Франції» (*Khider v. France*), № 39364/05, 9 липня 2009

«Хілал проти Сполученого Королівства» (*Hilal v. the United Kingdom*), № 45276/99, ЄСПЛ 2001-II

«Хірсі Джамаа та інші проти Італії» (*Hirsi Jamaa and Others v. Italy*) [ВП], № 27765/09, ЄСПЛ 2012

«Хлайфія та інші проти Італії» (*Khlaifia and Others v. Italy*) [ВП], № 16483/12, 15 грудня 2016

«Хокканен проти Фінляндії» (*Hokkanen v. Finland*), 23 вересня 1994, Серія А № 299-А

«Хорват проти Хорватії» (*Horvat v. Croatia*), № 51585/99, ЄСПЛ 2001-VIII

«Хюсейн Есен проти Туреччини» (*Hüseyin Esen v. Turkey*), № 49048/99, 8 серпня 2006

«Хюсніє Текін проти Туреччини» (*Hüsniye Tekin v. Turkey*), № 50971/99, 25 жовтня 2005

—Ц—

«Ц. і Е. проти Австрії» (*Z. and E. v. Austria*), № 10153/82, постанова Комісії від 13 жовтня 1986, DR 49

«Ценбауер проти Хорватії» (*Senbauer v. Croatia*) (ріш.), № 73786/01, 5 лютого 2004

«Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії» (*Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*) [ВП], № 47848/08, ЄСПЛ 2014

«Цірліс і Кулумпас проти Греції» (*Tsirlis and Kouloumpas v. Greece*), 29 травня 1997, *Звіти рішень і постанов* 1997-III

«Цоньо Цонєв проти Болгарії» (*Tsonyo Tsonev v. Bulgaria*), № 33726/03, 1 жовтня 2009

—Ч—

«Чаржинський проти Польщі» (*Charzyński v. Poland*) (ріш.), № 15212/03, ЄСПЛ 2005-V

«Чахал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*), 15 листопада 1996, *Звіти рішень і постанов* 1996-V

«Чачан проти Туреччини» (*Çağan v. Turkey*), № 33646/96, 26 жовтня 2004

«Челік та Імрет проти Туреччини» (*Çelik and İmret v. Turkey*), № 44093/98, 26 жовтня 2004

«Чембер проти Росії» (*Chember v. Russia*), № 7188/03, ЄСПЛ 2008

«Чепйова проти Словаччини» (*Csepurová v. Slovakia*) (ріш.), № 67199/01, 14 травня 2002

«Чернега та інші проти України» (*Chernega and Others v. Ukraine*), № 74768/10, 18 червня 2019

«Чіззотті проти Італії» (*Chizzotti v. Italy*) (ріш.), № 15535/02, 26 травня 2005

«Чіззотті проти Італії» (*Chizzotti v. Italy*), № 15535/02, 2 лютого 2006

«Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015

«Чітаєв проти Росії» (*Chitayev v. Russia*), № 59334/00, 18 січня 2007

«Члени Конгрегації Свідків Єгови Глдані та інші проти Грузії» (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*), № 71156/01, 3 травня 2007

«Чонка проти Бельгії» (*Çonka v. Belgium*), № 51564/99, ЄСПЛ 2002-I

—Ш—

«Шамаяєв та інші проти Грузії та Росії» (*Shamayev and Others v. Georgia and Russia*), № 36378/02, ЄСПЛ 2005-III
«Шведська спілка машиністів проти Швеції» (*Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*), 6 лютого 1976, Серія А № 20
«Шенеген проти Сполученого Королівства» (*Shanaghan v. the United Kingdom*), № 37715/97, 4 травня 2001
«Шечіч проти Хорватії» (*Šečić v. Croatia*), № 40116/02, 31 травня 2007
«Шмелев проти Росії» (*Shmelev v. Russia*) (ріш.), №№ 41743/17 та 16 інших, 17 березня 2020

—Ю—

«Юрій Миколайович Іванов проти України» (*Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*), № 40450/04, 15 жовтня 2009
«Юрій Романов проти Росії» (*Yuriy Romanov v. Russia*), № 69341/01, 25 жовтня 2005

—Я—

«Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства» (*Young, James and Webster v. the United Kingdom*), №№ 7601/76 і 7806/77, звіт Комісії від 14 грудня 1979, Серія В № 39
«Янгер проти Сполученого Королівства» (*Younger v. the United Kingdom*) (ріш.), № 57420/00, ЄСПЛ 2003-I
«Яновєч та інші проти Росії» (*Janowiec and Others v. Russia*) (ріш.), №№ 55508/07 і 29520/09, 5 липня 2011
«Янушкевічієне проти Литви» (*Januškevičienė v. Lithuania*), № 69717/14, 3 вересня 2019
«Ярашонен проти Туреччини» (*Yarashonen v. Turkey*), № 72710/11, 24 червня 2014
«Яремовіч проти Польщі» (*Jaremovicz v. Poland*), № 24023/03, 5 січня 2010
«Яссар Хюссейн проти Сполученого Королівства» (*Yassar Hussain v. the United Kingdom*), № 8866/04, ЄСПЛ 2006-III
«Ятлідіс проти Греції» (*Iatridis v. Greece*) [ВП], № 31107/96, ЄСПЛ 1999-II
«Яша проти Туреччини» (*Yaşa v. Turkey*), 2 вересня 1998, Звіти рішень і постанов 1998-VI